

Institutului de Istorie a Partidului
de pe lângă C.C. al P.M.R.
Nr. III 2946

D. D. PATRAȘCANU

VINOVAȚII

1916—1918

1924 Special

BUCUREȘTI

ZIARUL „LUMINA“ EDITOR

1918.

327(R) 1916/1918

327(A)-1, 1917 (Speciulă revoluționară în istorie)

318031

D. D. PATRAȘCANU

BIBLIOTECA
Institutului de Istorie a Partidului
de pe lângă C.C. al P.M.R.
Nr. III 2946

VINOVAȚII

1916—1918

31.530/60

~~782/56~~

BUCUREȘTI

ZIARUL „LUMINA“ EDITOR

1918.

32954/67

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
COTA 24780

8P1/05

0702

ITAVOMU

B.C.U. Bucuresti

C20056269

Din articolele publicate în ziarul „Lumina“, am ales câteva care mi s'au părut că pot avea o însemnătate mai durabilă decât timpul pentru care au fost scrise. Ele lămuresc unele chestiuni, debătute mult în presa noastră, și aici și la Iași, dar care, din nenorocire, n'au fost înțelese totdeauna conform adevărului obiectiv, nici n'au fost judecate numai în legătură cu interesul Statului român.

Astăzi, când pacea noastră cu Puterile Centrale este un fapt împlinit, articolele de față capătă mai mult temei în lumina acestui eveniment. Publicându-le acuma în broșură, n'am altă dorință decât aceea de a contribui la îndepărtarea eroarei care a adus România la doi pași de mormânt.

Credința mea este mai mare decât un fir de muștar. De aceea am spus și eu muntelui să se miște și... poate se va mișca.

D. D. Patrașcanu

București, 14 Mai, 1918.

I

PĂRERI ȘI REPLICI

VREMURI NOUĂ

Trăim vremuri uriașe. Sub ochii noștri se desfășoară evenimente atât de mari, încât mintea cea mai îndrăzneță ori imaginația cea mai bogată n'ar putea să le prevadă toate consecințele. Istoria vremii noastre e sfârșită: o nouă epocă se pregătește în istorie, iar generațiile tinere vor vedea lucruri care vor întrece în măreție tot ce s'a făcut până acuma.

— În general războaiele mari ale omenirii au produs în totdeauna cu totul altfel de efecte decât cele așteptate. Războaiele lui Napoleon, de pildă, au izbutit să strice harta Europei pentru o bucată de vreme, realizând acel imperialism dorit de împărat, care, legănat de visuri medievale și de amintiri antice, voise să facă pe continentul nostru ceea ce văzuse într'o vreme Asia uimită, Franța însă s'a ales numai cu gloria, legată de numele celui mai extraordinar om al timpurilor moderne, căci la urmă a trebuit să se resemneze la vechile ei hotare. În schimb, pe lângă celelalte rezultate economice și politice, tocmai țările acele care au fost călcate mai mult de oștile victorioase ale împăratului, ca reacțiune, au eșit mai târziu organizate sub forma Europei Centrale care se manifestează astăzi.

Războiul din 1870, — alt exemplu — pornit pentru consolidarea imperiului al doilea și întărirea dinastiei na-

poleoniene, a avut rezultate atât de deosebite și de o importanță atât de capitală, încât Europa, de atunci până astăzi, a trăit în lumina lor. Căci din acest războiu a eșit căderea imperiului francez și răsturnarea lui Napoleon III, proclamarea republicii în Franța și îndușmănarea ei cu Germania, fenomen care el singur a avut multe urmări însemnate; apoi formarea imperiului german cu unitatea lui federativă, rolul mare jucat de Germania pe Continent și uriașa ei dezvoltare economică, ce a făcut din acest imperiu un important factor mondial; Italia și-a desăvârșit unitatea ei politică, îndepărtându-se însă de Franța, iar Rusia s'a eliberat de piedicile Tractatului din Paris, reluându-și politica ei tradițională în Orient, îngrădită un moment prin consens european. De aici a eșit și războiul româno-ruso-turc, cu Congresul din Berlin și introducerea Monarhiei Austro-Ungare în Peninsula Balcanică, pentru a contrabalansa influența rusească și, în sfârșit, tot de aici Anglia a putut să-și asigure stăpânirea mării Mediterane prin ocuparea insulei Cypru.

Dar nu numai atâta. Ca urmare directă din acest războiu a eșit o nouă orientare politică a Europei sub forma **Triplei** și a **Dublei Alianțe**, din care a rezultat așa numita **Pace Armată**, fenomen care a absorbit cea mai mare parte din vîlaga națiunilor în folosul trebuințelor militare și a făcut inevitabil războiul de astăzi. Putem spune deci, că numai războiul actual a oprit rezultatele războiului precedent, creând la rîndul său o nouă stare de lucruri sub care se va desvolta Europa viitoare.

Dar consecințele războiului de la 1870, oricât de mari și de variate, s'au produs în cadrul istoric vechiu, bine cunoscut. Politicește, diplomații au mînuit formulele de guvernămînt care, eșite din conștiința vie a popoarelor, au căpătat putere mare mai ales în jumătatea a doua a veacului XIX. Ideile sociale erau ale Revoluției franceze care făcuse din clasele mijlocii un factor preponderant în dezvoltarea statului modern, iar din punct de vedere in-

ternațional, dreptul ginților deriva direct din veacul al XVII, așa cum îl concepuse Hugo Grotius și Pufendorff.

*

Și acum... ce înseamnă războiul din 1870 în comparație cu cel de astăzi? Un joc de copii, un joc nevinovat.

Pornit pentru împlinirea unor anumite scopuri pe care publicarea tratatelor secrete le-a dat la iveală, aceste scopuri au dispărut în imensitatea evenimentelor, și de ele nu mai vorbește nimeni, afară doar de diplomații Înțelegerii când simt nevoia ca să facă **mea culpa**. Ori care ar fi fost însă țelurile de războiu ale beligeranților, rezultate cu totul neașteptate vor apărea. Ele vor fi atât de mari, prefacerile politice atât de variate, schimbările economice atât de adânci, urmate de progrese morale așa de uriașe, încât putem afirma cu siguranță că o nouă epocă începe în lume cu anul 1914.

Numai căderea țarismului rusesc va avea urmări pe care nu le putem încă cuprinde. Dispărând pentru totdeauna acel rezervoriu imens de unde își trăgeau puterea de viață toate elementele reacționare din Europa, democrația europeană este azi asigurată. Apoi, state noi vor apărea — și iarăși, numai fracționarea colosului rusesc, cine poate spune ce consecință va avea? Și dacă Anglia va eși — nu învinsă — dar fără victorie — cine știe ce se va alege și din întinsul său imperiu colonial? Unele țări vor decădea, altele vor dispărea cu totul, din pricini imanente și fatale; o nouă orientare în politica europeană va fi necesară și numai apropierea franco-germană — care va trebui să se facă, ce efecte va produce? Se vorbește de pe acum apoi de-o Europă federativă — eșită tocmai din dușmănia feroce de astăzi — tragică situație a condiției omenești! — de libertatea mărilor și a oceanului... de libera dezvoltare a popoarelor și cine poate înșira toate prefacerile cu înfățișările lor?

*

Dar lucru și mai însemnat. Acest războiu a rupt zăgazurile vechi care abia mai puteau stăvili puterile ascunse ce clocotiau în masele adânci ale popoarelor. Principiile politice vechi... și-au trăit traiul. Bariere sociale se dărâmă, axiome economice... trebuiesc dovedite, formule internaționale se elaborează. Se vorbește de imposibilitatea războaielor viitoare, de dezarmarea generală, de plebiscite populare pentru regularea destinelor națiunilor, de drepturile femeii, de sovieturi de țărani și muncitori. Hotarele desvoltării lumii morale s'au lărgit până la așa depărtare, încât dispar într'o ceață misterioasă, dincolo de care, nici nu știi ce poate să mai fie...

Ca o exemplificare vie pentru noua stare de lucruri, să observăm cele ce se petrec în Rusia.

Războiul actual luase un caracter atât de sângeros, dușmănia dintre popoare ajunsese atât de înverșunată, durerea și suferința omenească, atât de imense, încât națiunile se întrebau îngrozite de unde va veni sfârșitul? Și iată că sfârșitul a venit din țara pe care eram obișnuți s'o considerăm ca o temniță uriașă, în care putreziu de vii cei mai nobili copii ai omenirii; din țara cu Siberia, din imperiul tuturor crimelor și al fărădelegilor. De aici a auzit omenirea dornică primul cuvânt de pace. Și cine l-a rostit întâiu? Cine a întins o mână frățască inamicului din ajun? Niște potențați ai vechiului regim? Niște diplomați trăiți cu formule și protocoale, în legătură cu Quai d'Orsay, cu Ballplatz ori cu Foreign-Office? Sau măcar niște cunoscuți bărbați de Stat ori cel puțin niște oameni politici consacrați? Nu... de loc! Sunt doi proletari, Lenin și Trozki: unul, un mic burghez, celălalt, un evreu din **ghetto**, care au trăit toată viața lor goniiți și hăituiți ca fiarele sălbatice, eșind dintr'o închisoare pentru a intra în alta, ascunzându-se cu pașapoarte false, iar ca atenție pregătindu-li-se din când în când de cătră **tătuca țaru** câte o mică... spânzurătoare. Dar în sufletele lor mari se frământau suferințele omenirii întregi. Ei visau o lume nouă unde dreptatea să nu fie un cu-

vânt zădarnic și unde cei mulți să aibă o soartă mai puțin vitregă. În numele acestei lumi ei au pronunțat cuvântul binefăcător al păcii, revendicând pentru cei pe care îi reprezintă, dreptul de viață, dreptul întreg, fără înconjur, fără ipocrizie și fără sfială. Lasă ce-o ești...

Pentru timpurile nouă, se poate un simbol mai elocvent?

*

Dar cine a fost factorul de căpetenie, care sfărâmând zăgazurile vechi a făcut ca această lume nouă să apară? Este Germania, nu putem să n'o spunem. Rezistând pământului întreg, pe urmele ei a sămănat libertatea. Fără dânsa, Rusia ar fi gemut încă multă vreme sub despotismul țarist. Mulțămită ei, absolutismul s'a prăbușit, forțele vii ale poporului rus au eșit la suprafață și rezultatul este... aceea ce vedem și nu ne vine să credem.

Și dacă această prefacere adâncă a lumii nu s'ar fi elaborat cu o enormă suferință omenească; dacă civilizația pentru care atâtea generații au luptat din greu, n'ar fi astăzi întunecată; dacă țara noastră n'ar fi participat la aceste evenimente în chip atât de nenorocit, am putea spune și noi ca Goethe, în bivacuul dela Valmy: „O lume nouă începe astăzi, suntem fericiți că am asistat la nașterea ei“.

POLITICA MULȚIMII

«Invederat că cine ce poștește,
lesne crede».

Tichindeal.

Politica, ca orice ocupație ale cărei rezultate nu se văd imediat, pare un lucru foarte ușor. Că este o specialitate intocmai ca știința, ca arta, ca orice meserie, nu se înțelege la prima vedere. Dacă însă în vreme normală nu fiecare cetățean se simte dator să se creadă bărbat de Stat, în timpuri grele, de conflagrații externe, cel mai umil contribuabil îmbracă haina de diplomat.

Și dacă i-ai cere unui profan părerea într'o chestiune artistică, într'o controversă științifică sau într'un meșteșug manual, de pildă în fasonarea unei părechi de cisme sau în confecționarea unui constum, cu drept cuvânt ți-ar răspunde, fără jenă, că nu se pricepe, cutoatecă acelaș om s'ar crede înjosit dacă în chestiile externe el nu și-ar desvălui programul lui politic, indicându-ți în acelaș timp și mijloacele, indispensabile, ca să-l îndeplinești.

Rezolvirea chestiunilor politice, mai ales a celor externe, trece însă peste competența mulțimii. Uneori, chiar oameni cu experiență în materie dau greș, iar în cazurile grele, cu consecinți mari, numai adevărații bărbați de Stat pot să aibă cuvântul.

Pentru că afacerile dintre state presupun o sumă de cunoștințe exacte și amănunțite. Trebuie să-ți dai samă

de interesele reale ale națiunilor ; să cunoști psihologia popoarelor ; calitățile și defectele organizației statelor ; mișcarea noroadelor și o mulțime de alte chestiuni secundare, peste care dacă vei trece cu ușurință, vor produce urmări cu totul neașteptate. Mulțimea însă nu cunoaște nimic din toate acestea.

Mai ales un adevărat om de Stat, chemat să ia o hotărâre importantă, trebuie să poată subordona interesele în ordinea însemnătății lor și să facă abstracție de unele sentimente. Cu un adversar, oricât de pătimăș, însă vremelnice și întâmplător, pot face o alianță împotriva unui dușman — ascuns și prefăcut — însă fără remediu și natural. Pentru asta însă trebuie ca *sentimentul* să tacă și numai *rațiunea* să vorbească — operație care nu este deloc compatibilă cu psihologia mulțimii.

*

Să observăm felul bizar al alianțelor în actualul războiu, la popoarele care și-au condus politica externă nu după concepții populare. Anglia s'a unit cu Franța, de care o despărțiau două secole de dușmănie adâncă, și cu Rusia, cu care era în rivalitate de interese de 100 de ani. Pentru ce? Pentru că rivalitatea ei cu aceste țări e secundară, față cu primejdia mare, capitală, care-i vine din partea Germaniei. Rusia a făcut alianță cu Japonia, uitând amărăciunea unui trecut nu tocmai îndepărtat, cu Anglia, trecând peste conflicte neesențiale, cu Franța — alianță monstruoasă din toate punctele de vedere. Pentru ce? Pentru că zdrobirea Puterilor Centrale însemna pentru ea singura posibilitate de a ajunge la Tarigrad, visul de aur al împăraților și idealul poporului rus. Iar ajungerea la o mare liberă era o condiție primordială pentru viitoarea dezvoltare a Împărăției de la nord. Bulgarii au întins o mână prietenească Turcilor, cu care se răsboiește până în ajun, au declarat războiu Serbiei, au trecut peste Franța și Anglia care aveau un ochiu binevoitor pentru politica ei și țara s'a ridicat — așa mică cum e — împotriva

colosului rusesc, de care o leagă și comunitatea de rasă și un sentiment de admirație populară. Pentru ce? Pentru că au avut în vedere interesul mare, vital — primejduirea existenței statului bulgar de către o Rusie victorioasă. Toate aceste chestiuni, clare și hotărâtoare, pentru mulțime sunt închise cu șapte peceti.

*

Căci mulțimea este logică în sentimentele sale: urăște pe un popor, îi declară îndată războiu; se teme de un vecin prea puternic, un sentiment de lașitate o cuprinde; admiră o națiune, îi oferă sprijinul său, măcar că aceasta n'ar avea ce face cu dânsul. În zădar vei arăta tu că ura celui dintâiu nu-i cuminte; că teama de cel de al doilea e nefundată; că admirația față cu al treilea este primejduioasă: mulțimea nu poate pricepe. Vorbele tale vor produce tocmai efectul contrar: pe cel dintâiu îl va urî mai mult, de victoriile celui de al doilea se va bucura mai sgomotos, iar celui de al treilea îi va întinde o mână dezinteresată, chiar dacă ea ar fi să treacă peste nouă țări și nouă mări...

*

A declara însă un războiu este o chestiune grozavă și pentru purtarea și pentru urmările lui. Ce problemă strașnică de deslegat! Trebuie să știi pe cine te bizui și în contra cui pornești; să cântărești rece și judicios și primejdiile la care te expui și avantajele pe care le poți dobândi; trebuie să-ți cunoști și puterea ta de rezistență și a acelorora pe care vrei să-i sdrobești... Trebuie... dar câte nu trebuie, și mulțimea nu vrea să știe nimic din toate acestea. Ea este generoasă și spontană: generoasă în sentimente și spontană în acțiune. Și-i foarte natural. De unde poate cunoaște ea atâtea probleme a căror deslegare e compatibilă cu studiul și cu meditația, iar în cazurile rari și fericite numai cu acea intuiție, care dacă este strălucitoare — alcătuește și aici pe omul de

geniu? Pentru dânsa alianțele cele mai neverosimile sunt cu putință; munți, ape și alte piedici ale naturii nu există; planul de atac contra inamicului îl face pe hărțile drumului de fier; intervențiile cele mai neprobabile, contează; țări mari, numai pentru că pe hartă împrăștie o culoare mai întinsă, produc o fascinațiune; China, India, Brazilia, sunt chemate cu înflăcărare să sdrobească un dușman care nu voește să piară; știrile cele mai fantastice sunt crezute fără discernământ. Explicația e simplă: se confundă dorința — o stare subiectivă — cu realitatea lucrurilor — o stare cu totul obiectivă.

Dacă vrei să convingi, ești dezarmat cu totul, căci chestiunile asupra cărora tu insiști stau în legătură cu *judecata rece*, cu *rațiunea*, pe când politica mulțimii pornește din *sentiment* — și acolo tu n'ai nici o putere. Ea îți citează, ca argumente, fraze stereotipe, care n'au nici un sens și nici o aplicare. În zădar vei arăta tu, de pildă, că oamenii s'au grupat totdeauna după interese — ea îți va vorbi de politica de rassă. Poți tu să-i arăți că englezii-germani s'au unit cu franțujii-latini, cu rușii-slavi, cu japonezii-mongoli — pentru a sdrobi pe alți germani: n'are aface — și se va pune cu seninătate politica de rassă înainte. Poți tu să dovedești că statele mici sunt amenințate de cele mari, și se va răspunde imperturbabil că cutare împărăție imensă face războiul pentru apărarea țărilor mici. Dacă te sprijini pe experiența trecutului, îți ripostează că timpurile s'au schimbat, iar dacă nu știe ce să-ți mai spună, te declară vândut și trădător de neam. Auzi apoi susținându-se de cătră oameni gravi și serioși adevărate bazaconii. Pentru unul, fostul țar era reprezentantul intelectualilor ruși, și noi cu dânsul făcusem alianță: prin urmare stăteam foarte bine. Altul era sigur că România a fost înțeleasă pe sub ascuns cu Germania — atunci când a declarat războiu Monarhiei; al treilea îți expune cu emfază o teorie politică pe care o cetești cu plăcere în „Alexandria...”

Când e vorba de prognosticarea evenimentelor, mulțimea se înșeală aproape invariabil, căci generoasă cum e, ea dorește întotdeauna succesul celor slabi împotriva celor prea puternici. De aceea rezultatul pe care ți-l afirmă, poți fi sigur că va eși tocmai pe dos. Poate că aici este și o cerință naturală de echilibrare a forțelor, căci pe când cei puternici își găsesc suportul în propria lor tărie, cei slabi găsesc un aliat în simpatiile mulțimii. Dacă ași trece în revistă evenimentele mari, externe, la care a asistat generația noastră, am vedea că totdeauna mulțimea a fost alături cu realitatea. În războiul spano-american opinia publică europeană credea într'o victorie spaniolă și își bătea joc de americani. Spania a fost zdrobită fulgerător. În războiul greco-turc, cine se mai îndoaia că turcii nu vor fi alungați din Europa? A urmat însă Domokos. În războiul ruso-japonez aproape toate gazetele din lume plângeau de mila omuleților galbeni. Aceleași gazete nu știau cum să scoată pe ruși din mâinile nipponilor.

Au fost însă și oameni care și-au dat perfect samă de realitatea evenimentelor, care s'au așteptat la rezultatele adevărate, iar unii din ei au prevăzut și urmările lor. Ei n'au găsit crezământ decît în cercuri restrânse.

Mai mult decît atîta. Multe din faptele mari, istorice, au fost făcute contra mulțimii, ba chiar în opoziția ei. Richelieu a fost urît de toată lumea, de rege, de curtezani, de popor. Nimeni n'a înțeles politica lui. Numai după ce a murit s'a văzut marea operă a sale, și numai mai târziu istoria l-a așezat în rîndul marilor bărbați de Stat. Tot astfel și Cavour. El a avut vederi geniale pentru ca să realizeze unitatea statului italian, dar tocmai din pricina asta compatrioții lui nu l-au înțeles. A fost nevoit să disolve două parlamente și să aresteze chiar, *horribile dictu*, pe Garibaldi! Mulțimea a strigat atuncea „trădare“! Astăzi însă Cavour este socotit ca unul din cei mai iluștri bărbați de Stat pe care-i cunoaște istoria, iar Garibaldi ca un aventurier care, oricît de strălucit ar fi, tot aventurier rămîne...

Nici Bismarck n'a fost înțeles de toți. Unele state germane nu voiau să facă parte din confederație și au trebuit să fie vârite acolo aproape cu sila. Să se întrebe astăzi: sunt ele oare nemulțămite de actul mare al marelui Cancelar de fier?

*

Și acuma să termin cu o amintire personală.

Mă întorceam din Moldova la începutul războiului. În vagonul supra-încărcat, un tânăr a adus vorba despre declarația noastră de războiu, istorisind însă greșit succesiunea evenimentelor. Altul, bine inițiat, restabili faptele cum trebuie: Consiliul de coroană la 14 August, declarația de războiu, înmănată la Viena la orele 9 sara, atacul la aceeași oră, în aceeași zi. Un domn subțire și guraliv nu fu mulțămît cu asta: declarația fusese trimisă cu câteva zile înaintea consiliului de coroană. Intervenî un al treilea. Acesta știa de la un personaj oficial că numai cu o sară înainte declarația a fost înmănată guvernului austro-ungar. Văzând că lucrul pasiona, am intervenit spunând cine are dreptate. Deodată, dintr'un colț al vagonului s'a ridicat un bărbat bine nutrit, care cu gesturi mari, mă apostrofă violent:

„Domnule, sunt inspector la căile ferate. România a declarat războiu, cu 24 de ore înainte de atac, căci așa cere diplomația. A proceda altfel este a proceda bandițește, și eu nu-ți permit să insulti aici țara mea!”

Tara sa...

Mulțimea din tren a luat bine înțeles partea inspectorului patriot. Înaltul funcționar însă, cu cele 24 ore ale sale, reprezenta, evident, o concepție populară a diplomației...

*

Că mulțimea are asemenea idei și sentimente, lucrul e foarte natural. Când însă și oamenii de Stat sunt la acelaș nivel cu cei mulți, atunci țara care are nenorocirea să-i hrănească este pierdută.

CITAȚIA

Vara trecută, ca de obicei, am stat cu familia la Mănăstirea Neamțului. Alarmat de svonul intrării noastre în războiu, am venit în ziua de 2 August în Capitală pentru a afla adevărul, ca să știu în urmă ce aveam de făcut. Din fundul munților Moldovei, odată mobilizarea decretată, n'ar fi fost tocmai ușor să te întorci în București. Aici, întâlnindu-mă cu mai multe personalități politice, în măsură să cunoască situația, am căpătat convingerea că mergem spre un guvern neutral. Un singur lucru m'a derutat. Pecând mâncam sara împreună cu d. Stere la birtul lui Andrei Dumitrescu, deodată luminile s'au stâns și orașul a rămas în întuneric. Se făceau experiențe cu aeroplanul ca să se vadă aspectul Capitalei prin întunecime. D. Stere care, jumătate de zi fusese foarte alarmat, acum era mai liniștit : nici unul nici altul n'am dat mai multă atenție incidentului. Din această zi a circulat în București, cu o persistență tot mai crescândă, svonul unui guvern neutral, așa că Vineri — înaintea Consiliului de Coroană, Maiorescu era sigur că va forma cabinetul. El își făcuse și lista miniștrilor, iar acum se gândia la numele viitorilor prefeți. De asemenea redacția „Steagului“ era asaltată zilnic la telefon de ziaristi, doritori să afle dacă e drept că d. Marghiloman va alcătui viitorul guvern. De fapt, în ziua de 2 August se semnase convenția cu Rusia, iar svonurile acestea neutrale erau răspândite într'adins de guvern pentru a mistifica opinia publică și a o pune în

fața faptelor împlinite — tocmai după cum s'a întâmplat.

*

Intorcându-mă la mănăstire, am luat hotărîrea împreună cu prietenii mei din cercul „Vieței Românești“ ca, în vederea neutralității ce se pregătia, să adresăm un manifest țării, în care să tratăm chestiunea războiului în chipul cel mai complex și mai convingător. Trebuia să fie iscălit de către toți partizanii politicei noastre tradiționale. Fui însărcinat eu cu redactarea acestui manifest și tot eu mi-am luat angajamentul să merg din județ în județ pentru a strânge iscăliturile. Voiu regreta cât voiu trăi că nu ne-am gândit mai din vreme!

În ziua de 14 August totul a fost de prisos. Pe la orele 8 sara, un camion-automobil cu un pluton de soldați a sosit cu mare viteză în fața arhondaricului. Iar pe la ceasul al treilea după miezul nopții, clopotele din Mănăstirea Neamțului, al căror cântec melancolic îl ascultasem de atâtea ori cu duioșie, răsunară acuma sinistru...

Imediat intrările și eșirile mănăstirei au fost ocupate de soldați. Chiar și Vovidenia, care formează același trup cu ctitoria principală, a fost complet izolată.

Am rămas consternat împreună cu amicii mei. Nu-mi venia să cred că nebunia s'a comis. Mai târziu, când am aflat de ofensiva noastră în Ardeal, când știrile de pe frontul de sud erau foarte laconice, ne-am dat cu toții samă de grozăvenia situației. Eram siguri că germanii vor face totul pentru a-și asigura drumul la Constantinopol, chiar dacă ar fi trebuit pentru asta să-și degarnisească fronturile celelalte. Întregul rost al războiului era acuma în Orient. Când după Turtucaia și Silistra, Hervé s'a întrebat plin de uimire în ziarul său că „oare nu s'a găsit nimeni în România care să priceapă cum că germanii vor lupta din răzputeri pentru ca să învingă la sud?“... răspunsul era că au fost mulți, nenorocire însă că nici guvernul nici Statul-major nu se aflau printre dânșii.

*

La mănăstire eram adevărați prizonieri. Nu știam când vom putea pleca. Alimentele lipsiau: gărzile își făceau cu strășnicie datoria. Pe zidurile bătrâne ale bisericii apăru-se două ordine care lămuriau pe vizitatori ce aveau de făcut. Unul, din partea mitropolitului, spunea că îndată ce va suna mobilizarea, musafirii să părăsească imediat sfântul locaș; altul — din partea guvernului — făcea cunoscut că odată mobilizarea anunțată, nimeni nu va eși din mănăstire. Pentru noi „trădătorii” concordanța autorității bisericești cu autoritatea seculară, alcătuiă un simbol ce ne deștepta triste prevestiri.

Am telegrafiat atunci, în numele populației, ministrului de interne și celui de războiu. În ziua de 22 August am primit următoarele răspunsuri :

„Am dat ordin Prefecturii de Neamț pentru ajutorul cerut de a fi transportați la gară. Țin să să previn însă că acest ordin este dat numai dacă aprovizionarea și cearințele armatei vor fi îndestulătoare. Vă urez multă sănătate”. Îscălit Morțun, ministru de interne.

Prin urmare cu ajutorul d-lui Morțun am fi rămas multă vreme prizonieri între călugări. Răspunsul celălalt era mai îmbucurător, fiind mai precis :

„Transportul Pașcani inutil, până când circulația pe calea ferată de călători va fi restabilită, adică după concentrarea trupelor. Am avizat prefectul de Neamț pentru asigurarea alimentelor la mănăstire, iar la deschiderea comunicației, înlesnirea transportului”. Îscălit, ministru de războiu, Vintilă Brătianu.

Îndată după asta am fost înștiințat prin prefectură că incurând se va deschide parlamentul, și că un tren special va trece prin Pașcani, anume pentru reprezentanții națiunii. M'am gândit ce trebuie să fac. Pentru mine, adversar hotărît al războiului cu Puterile Centrale, al cărui sfârșit nu putea fi decât într'un singur fel, entuziasmul în mijlocul căruia s'ar fi citit mesagiul de deschidere ar fi fost mai mult decât penibil. Înțelegeam să pierim — dar să fi fost atacați. Și dacă cu slabele noastre mijloace am

fi fost biruiți, cine ar fi putut să ne ție de rău? Ar fi fost o fatalitate pe care am fi primit-o cu durere adâncă, amăriți că soarta celor mici este tristă și nedreaptă pe pământ—dar și cu resignare creștină că ne-am făcut datoria. Dar să mergi la pieire sigură și să alergi cu entuziasm înainte, socotind că mergi la victorie, numai o națiune lipsită de instinctul conservării poate s'o facă. Am comunicat atunci prietenilor mei că nu voi lua parte la deschiderea parlamentului.

*

În vremea asta comunicația deschizându-se pentru civili, cu greutate imense am putut veni în București. Dezastrul dela Turtucaia avusese loc. Aici am aflat cauzele invocate de generalul Iliescu. El făcea răspunzător direct pe d. Ionel Brătianu, care l-ar fi oprit să se ocupe de frontul de sud, dându-i toată grija numai pentru cel de la nord — ca și când datoria Statului-major ar fi fost să primească chiar dispozițiile cele mai absurde. Convingerea guvernului era că Bulgaria nu va lupta. Pe ce se baza asemenea siguranță — Dumnezeu știe...

Despre deschiderea parlamentului, natural, nu s'a mai vorbit. Dar, pentru că atât declararea războiului cât și aducerea unor trupe străine pe teritoriul țării, se făcuse prin lovitură de Stat, era firesc ca guvernul să se gândească la convocarea Corpurilor Legiuitoare, pentru a căpăta un bil de indemnitate. S'a hotărât atunci ca solemnitatea să se facă la 15 Noembrie. Cât de puțin înțelegeau evenimentele oamenii care ne băgaseră în războiu, se poate vedea și din următorul amănunt: Nemții trecuseră Oltul la Drăgănești, iar d-nii Take Ionescu și Duca luau măsurile necesare pentru ca parlamentul să se deschidă în localul Adunării deputaților care fusese stricat de o bombă de aeroplan. Pentru orice om, care își dădea samă de situație, era evident că, Oltul trecut, făcea indispensabilă și trecerea Dunării de cătră germani, iar matadorii noștri credeau că mai au timpul de solemnități

și ceremonii. Deschiderea parlamentului s'a contramandat deci din nou, hotărîndu-se să se facă mai târziu la Iași și la nevoe, la Odesa. Pe mine însă nu m'a anunțat nimeni când și unde să mă prezint în calitatea mea de reprezentant al națiunii.

*

Pecând guvernul se pregătea de plecare și vești triste veniau din toate părțile țării, hotărîndu-se distrugerea sondelor, arderea cerealelor, demontarea morilor și a instalațiilor industriale, m'am întâlnit cu d-rul Anghelescu, ministrul lucrărilor publice. Scena care a urmat între noi și la care a asistat și d. N. P. Ianovici, o spun numai pentru ca să se vadă cum înțelegeau acești oameni afacerile țării. La apostrofa mea că ceea ce face guvernul este o crimă, și monstruoasă și inutilă, care va expune populația civilă să moară de foame și de frig, ministrul mi-a răspuns pe un ton foarte violent, că el (d-rul Anghelescu) pierde un milion cu distrugerea petrolului și prin urmare ar fi mai designat să se opună decât mine care n'am nici un drept (adecă înțelegea nici o sondă). I-am răspuns atunci că de milionul lui îmi bat joc, dar va fi făcut răspunzător pentru distrugerea zădarnică a bogățiilor țării. La aceasta, doctorul, furios, mi-a promis că voi fi împușcat...

*

A doua zi dimineața m'am întâlnit cu Alex. Radovici, cu care aveam legături mai intime. Ministrul industriei mi-a făcut cunoscut că la consiliul de miniștri li s'a raportat scena cu d-rul Anghelescu și că prietenește (vorbia însă sever) îmi atrage atenția asupra primejdiei în care m'am pus. I-am răspuns textual:

„Știu! Mă veți împușca. Să îndrăzniți s'o faceți! Crezi însă că în condițiile în care ne pregătiți să trăim, viața mai poate avea vre-un farmec?” Și pecând vorbiam amândoi, o patrule rusească, cu sulitele în sus,

trecea călare pe calea Victoriei. Ministrul rămase cu ochii fiși la această apariție ciudată, apoi mă întrebă: „Ce-i asta?” I-am răspuns: „Asta se chiamă patrulă rusească”. Urmărind-o cu privirea, Radovici zise: „Uite, asta și mie îmi face rău!”

Era prima manifestare a călcării dreptului nostru de suveranitate și unde? în Capitala țării, unde rușii erau în mic număr. Poate ministrul, care rămăsese pe gânduri, a avut viziunea celor ce li se pregătește în Moldova din partea aliaților noștri; poate în acel moment regreta nebunia la care luase parte și nu avusese nici înțelegerea, nici curajul ca să i se opună.

*

Am aflat pe urmă că guvernul pregătește mai multe arestări, între care și a mea, iar câți-va oameni politici de mână întâiu trebuiau să fie ridicați cu forța și târșiți în Moldova. Dar nemții erau aproape de București. Ingrijindu-se de pielea lor mai mult decât de a noastră, voinicoșii au fugit lăsând totul în plata lui Dumnezeu. Acuma ne-au dat în judecată, iar la apariția acestor rânduri poate că suntem și morți. Le trimetem însă de aici salutul nostru. Dar așteptăm și noi judecata cea mare. — natural nu vorbim de judecata de apoi. Până atunci, le dorim celor de la Iași, ca nenorocirea în care se găsesc și care după cât se vede este rău sfătuitoare, să-i cruțe pe viitor de alte înscenări odioase și ridicule¹⁾.

1) Știrea publicată de către ziarele engleze și rusești, în privința judecării, nu s'a adeverit.

OMUL FUNEST

E vorba de Suchomlinow.

Destăinuirile fostului ministru de războiu al Rusiei au produs o oroare atât de mare, încât toate grozăviile acestui masacru nesfârșit dintre oameni, apar astăzi într'o lumină sinistră. Cum, pentru hoțiile acestui om nefast, atâtea milioane de vieți să fie secerate fără milă, atâtea făpturi omenești, aruncate în mizerie trupească și sufletească? Pentru ca Suhomlinow să-și tăinuească necinstea lui, s'a deslănțuit atâta durere și suferință pe pământ? Ca să se asigure o vieață de orgii unui ticălos, atâtea mame desnădăjduite, atâția copii orfani, atâtea orașe distruse, atâtea țări amenințate în existența lor și chiar însemnătatea bătrânului nostru continent pusă la așa de grea încercare? Cum a fost cu puțință? Interese mari, primordiale, erau scoase la iveală de intensitatea vieții actuale; conflicte onorabile de emulație între state așteptau să fie rezolvate; idealuri de națiuni trebuiau să se îndeplinească, căci popoare întregi lucrau cu ardoare pentru legitimile lor năzuințe, pentru avânturile lor... Iar undeva, în întunec, în mijlocul acelei împărății anacronice, care atâta vreme și-a aruncat umbra ei sinistră în Europa, în acea alcătuire imensă de despotism și de imoralitate, o ființă abjectă, un criminal, stătea la pândă și cu bătăile de inimă ale asasinului care se teme să nu fie descoperit, urmăria în tăcere toate aceste evenimente grandioase pentru ca în lumina

lor orbitoare să se topească urma păcatului său grozav și monstruos. Pentru îndosirea unei averi de câteva milioane, fostul ministru prevaricator n'a stat de loc în cumpănă să jertfească fără milă viețile compatrioților săi și să samene ruina și dezolarea pe fața pământului întreg.

*

Astăzi se cunoaște că Neculai II n'a voit acest războiu. Oricât de mare ar fi fost prăpastia care-l despărția de poporul său, oricât de falșă atmosfera curții în care trăia, totuși el a trebuit să-și dea samă de starea reală a imensei sale împărății, a acestui „colos cu picioare de lut”. Finanțele Rusiei, lipsa de pregătire a armatei, situația reală a soldatului — produs nesigur, format de nedreptate și absolutism — și acea lipsă de solidaritate indispensabilă, care exista în rândul oștilor sale, și care în anumite împrejurări devine fatală, — nu erau pentru el lucruri cu totul necunoscute. Dar dacă cumva rănile deschise ale statului său, în mintea lui nu apăreau în lumina în care prăbușirea Rusiei le-a scos acum la iveală, și nici măcar în semi-întunericul ce învăluia toate aface-rile de Stat care ajungeau până la dânsul, atunci de sigur un instinct de conservare, al cărui punct inițial se găsea atât în natura lui bolnăvicioasă cât și în amintirea dezastrului cu Japonezii, trebuia să-l facă să fie împotriva acestui războiu.

De aceea când a izbucnit conflictul austro-sârb, personal el a dorit ca neînțelegerea să fie localizată și în acest sens a intrat în corespondență cu împăratul Wilhelm. Poate lucrul ar fi izbutit, și față de imensitatea catastrofei de astăzi, constatarea aceasta este peste măsură de dureroasă. Dar Suhomlinov și tovarășii lui veghiau. Ordinul țarului n'a fost ascultat, mobilizarea generală s'a ordonat, și focul a cuprins întreaga Europă. Țarul n'a avut tăria și poate nici puterea să se opue unor oameni prea tari, iar slăbiciunea lui a plătit-o până acuma cu coroana și cu îndepărtarea familiei sale dela tron.

*

Socotim că are un interes actual telegrama pe care împăratul Wilhelm a trimis-o vărului său Nicolae, la 30 Iulie, ora unu de dimineață :

„Ambasadorul meu a fost însărcinat să atragă atențiunea guvernului tău asupra pericolelor și urmărilor grele a unei mobilizări, lucru pe care ți l-am spus în depeșa mea din urmă. Austro-Ungaria n'a mobilizat decât împotriva Serbiei și numai o parte din armata sa. Dacă Rusia — cum reese din telegrama ta și din comunicarea guvernământului tău — mobilizează împotriva Austro-Ungariei, misiunea de mediator pe care tu mi-ai încredințat-o în chip amical și pe care eu am primit-o în urma rugăminții tale fierbinți, va fi compromisă, dacă nu făcută imposibilă. Toată greutatea hotărârii apasă acuma pe umerii tăi care vor suporta responsabilitatea războiului sau a păcii“.

La care Țarul Nicolae răspunde în aceeași zi, la ora 1 și 20 după amiază :

„Îți mulțămesc din inimă de răspunsul tău prompt. Trimet astă sară pe Tatișef cu instrucțiuni. Măsurile militare, care acuma au intrat în vigoare, au fost luate deja de 5 zile, ca apărare contra pregătirilor Austriei. Sper din toată inima mea că aceste măsuri nu vor influența în nimic rolul tău de mediator, la care eu țin foarte mult. Avem nevoie de intervenția ta energică pe lângă Austria pentru ca ea să ajungă la o înțelegere cu noi“.

Ceeace a urmat se știe : Suchomlinow și complicitii lui s'au pus de-a curmezișul acestor tratări, și mobilizarea generală a armatei rusești a fost estorcată dela Țar. Germania, la rândul ei, a fost nevoită să răspundă cu aceleași măsuri, și marele incendiu aprins de Suhomlinow n'a putut să fie stâns până astăzi.

NU E MOMENTUL...

Un răspuns oportuniștilor.—Un sfat prezumpțioșilor

Mai zilele trecute m'am întâlnit pe stradă cu un cunoscut care tocmai doria să mă vadă. După o mică introducere, mi-a spus :

— Aveți toată dreptatea. Româria a făcut o politică greșită pe care acum a plătește. Guvernul va trebui să răspundă înaintea țării. Și dacă mulți din autorii dezastrelor noastre nu se vor mai întoarce, pagubele pricinuite avuției naționale vor trebui acoperite cu averea lor. Bilanțul general al nenorocirilor, când îl vom încheia definitiv, va fi grozav și orice pedeapsă este prea mică pentru vinovați. V'am urmărit încă din „Viața Românească“ : totul s'a întâmplat precum ați prevăzut. Admir vastele cunoștințe ale Directorului D-voastră și... (urma un mic compliment pentru subsemnatul)... însă..

— A! este un însă..

— Da! Inșă.. nu e momentul!

Vrasăzică avem toată dreptate în cele ce scriem, dar nu e momentul pentru ca să le scriem. Foarte bine: este o părere. Și fiindcă e crezută cinstită, putem s'o discutăm. Să vedem dacă stă în picioare.

*

Nu e momentul? Dar când a fost, sau când ar putea să mai fie? Să ne aducem aminte de neutralitatea noastră

și, de oarece îl cred pe cunoscutul meu om cinstit, îi rog să recunoască dacă atunci a fost timpul potrivit pentru a spune adevărul. Chipul nostru de a vedea, pe care acum mulți îl găsesc admirabil, era socotit pe acele vremuri infam și foarte cu greu puteai să găsești pe cineva care să te asculte. Dacă încercai să arăți primejdiile la care ne expunem, erai insultat, ori atacat pe stradă, (palmuirea profesorului universitar Pârvan) ori, în cazul cel mai bun, lăsat ridicul, cu vorba începută, partenerul tău scuturându-ți mâna foarte semnificativ. Și când mă gândesc că la cei mai mulți din acești domnișori propaganda lor pentru Franța era un simplu sport!

Dacă scrieai în ziare, sau în reviste, dacă scoteai broșuri limpezi ca apa, nu te citia decât acei care aveau aceleași păreri ca și tine. Iar pentru ca să nu se împrăstie otrava în alte cercuri, guvernul avusese grija să împiedice expediția jurnalelor nepatriote. Ziarul „Steagul,” admirabil scris din acest punct de vedere, rămânea în pachete să-l roadă șoarecii prin magazinele Poștei, iar Garda Demnității Naționale — hotărîse să completeze măsura și în ce privește desfacerea foilor pe la chioșcuri. Vrasăzică guvernul nu doria să se audă și părerea contrară. Publicațiile periodice, care nu împărtășiau modul de a vedea al oficialității, erau amenințate în existența lor. Revistele „Viața Rdmânească” i s'a dat foc — o cerință de simetrie patriotică; căci pe când în București se ținea marele meeting național, care protesta că țara nu se aruncă mai repede în dezastru, la Iași, un spectacol tot așa de grandios, dar de o natură mai subtilă, întregia manifestația Capitalei: tipografia și redacția revistei noastre erau mistuite de flăcări. Și să nu credeți că justiția a căutat vinovatul. Că niște oameni săraci, care făcuseră sacrificii mari pentru cultura țării, erau aruncați în suferință morală și materială, lucrul se considera pe acele vremuri de patriotism febril, ca o binefacere socială, iar „Epoca” anunța a doua zi pe cetitorii săi:

„O veste bună: redacția și tipografia „Vieții Românești“ s'au prefăcut în scrum“.

Pentru ce „o veste bună?“ Foarte simplu: nu era momentul ca să spunem adevărul.

*

Ca să vorbești în Parlament, trebuia întâiu să-ți faci testamentul. D. Stere, care se știe că e un om curajos, și-a spus în Cameră cuvântul lui întreg. Dar glasul nenorocitei Basarabii, care cerea ajutor printr'insul, a fost înăbușit de urletele deputaților patrioți, care astăzi hălăduesc prin Rusia, Suedia, Franța, America și prin alte meleaguri ale lumii. A doua zi, după discurs, bolnav, a trebuit să lichideze pe teren chestiunea Moldovei de peste Prut. Iar pentru ca și guvernul să dovedească cum că momentul a fost nepotrivit, din „Monitorul Oficial“ trimes pe la sate, s'au suprimat discursurile Domnilor Carp și Stere, care se vede că stricau combinațiunile celor de sus. De altfel, asupra acestei chestiuni dubioase, va trebui să se facă odată lumină complectă, pentru ca să se știe că într'o problemă cu urmări atât de grozave, țara a fost împiedicată să audă și cuvântul contrar.

*

Am intrat pe urmă în războiu. Ce puteai face? Acuma era momentul acțiunii, nu al discuțiunii. Singur tunul avea cuvântul. De altfel, starea de asediu era aplicată de oameni care nu glumiau, iar censura noastră era atât de aspră, încât mai degrabă puteai afla din ziarele rusești ce se petrecea pe front, decât din presa din București. Acest amănunt l-a făcut pe d-l Brătianu să protesteze la Petersburg că censura rusească e prea blajină! Dar nici nu era nevoie să discuți în timpul stării de asediu, pentruca să fii amenințat cu închisoarea, cu împușcarea ori cu alte procedee sumare: asemenea avertismente și se dădeau cu caracter retrospectiv. Iar în timpul din urmă — credem că publicul își mai aduce aminte — era foarte greu să te prezinți pe străzile ca-

pitalei cu o fizionomie care să convie tribunalului marțial. Dacă erai trist, aduceai descurajare în public și deci micșurai apărarea națională; dacă erai vesel, lăsați să se înțeleagă că sunt victorii și prin urmare împrăștiți știri false și tendențioase. Așa că, dacă guvernul nu s'ar fi dus la Iași, ca să pregătească victoria finală, ar fi trebuit, pentru a ne putea căuta de nevoi, să recurgem la istețimea unuia din acei unchiași din poveste care izbutise să rezolve problema cum să se prezinte înaintea Împăratului Roș și gol și îmbrăcat, și călare și pe jos, și vesel și trist...

*

Acuma a venit o administrație militară străină. Cu greutate mari scoatem gazeta noastră și o scoatem pentru români. Pentru români o scriem, pentru concetățenii noștri ne strădănuim. Iar motivul apariției noastre este să discutăm ceea ce se poate discuta, să îndreptăm ce se poate îndrepta și să scăpăm ce se mai poate scăpa. Și când colo... nici acuma n'am nimerit momentul! Putem prin urmare să spunem noi că țara a greșit când s'a apropiat de dușmanul ei natural soțotind că va sta lângă un prieten; că poliția bărbaților noștri de Stat (vorbind de cei mici) a fost o crimă săvârșită dăr neizbutită; că dacă dezastrul războiului este consumat, putem evita cel puțin dezastrul păcii... Degeaba! Sunt lucruri admirabile, foarte adevărate, dar... nu e momentul!

Atunci, când? După încheierea păcii? Să nu fie prea târziu. După ce războinicii noștri se vor întoarce din nou la vechile lor ocupații? Vă asigur că momentul va fi foarte rău ales și atunci. Uite, parcă aud: „La ce bun să mai desgropăm morții? Să uităm trecutul, să ne îndreptăm ochii spre viitor. Să nu mai facem învrăjbire între noi. Să punem cu toții umărul și să urnim din loc carul statului. Timpul vorbelor a trecut... acuma e vremea faptelor...” și alte argumente de soiul acestora. Și pe când publicul nostru naiv va repeta aceste baliverne, pa-

trioții și samsarii lor vor continua la adăpost meșteșugul lor care astăzi le îndulcește viața în neagra străinătate...

*

Concluzia?

Pentru a spune un adevăr dureros niciodată nu este momentul.

Ei, nu, amicii mei! Noi suntem de altă părere. Adevărul trebuie scos la lumină, chiar dacă ar pieri lumea! De altfel, cu mistificarea realității nici odată nu s'a putut clădi ceva trainic: acest caracter alcătuiește partea morală a oricărei înjghebări omenești. Iar ca să adoptăm politica struțului nu ne convine, căci ne știm oameni în vârstă și ne socotim bărbați serioși.

Prin urmare vom continua să ne facem datoria așa cum o înțelegem noi și, pentru asta, nici laudele exagerate ale unora, nici amenințările și scrâșnirile din dinți ale altora, nu ne vor abate din cale. Un lucru însă ținem să-l știe toată lumea. Cele ce scriem noi, sunt rezultatul unei adânci convingeri și atâta vreme cât avem încredere în judecata noastră, iar evenimentele ne întăresc tot mai mult în această credință, nu există putere pe lume ca să ne schimbe. Iată de ce considerăm cuvântul nostru la „Lumina“ ca o ultimă datorie către această țară nenorocită, târîtă fără voie într'un războiu absurd și monstruos, ca o predică adresată poporului român care suferă de pe urma unei greșeli neiertate, la care n'a contribuit cu nimica.

*

Iar pe acei prezumpțioși, care merg orbește către pieire, îi întrebăm: Ce părere și-au făcut de noi, pentru că vorba noastră să nu găsească la ei nici un răsunset? Ne cred incapabili să înțelegem evenimentele? Realitatea amară este împotriva lor. Ne cred vânduți străinilor? Trecutul nostru răspunde pentru noi. Ne cred venetici și fără legături cu țara aceasta? Copiii noștri sunt pe

front, în Moldova. Atunci? Înainte însă de a formula o altă explicație, să ne permită să le dăm un sfat. O facem și cu autoritatea noastră de profesori și cu conștiința curată de buni cetățeni; un sfat, recomandat de o elementară filosofie, care îi va cruța pe viitor de multe desamăgiri dureroase:

În toate judecățile voastre lăsați să pătrundă și un pic de îndoială. Îndoțiți-vă de siguranța care vă apare evidentă, atunci când dorința se confundă cu realitatea; îndoțiți-vă de judecata care în loc se sprijine pe puterea rațiunii, este falsificată de ademenirile sentimentului; dar mai ales amintiți-vă că în astfel de ocazii, mintea este **advocatus diaboli...**

ALSACIA-LORENA

Dela pacea din Francfort nici odată aceste două provincii n'au fost mai mult la ordinea zilei ca în timpul de față. S'ar părea că numai ele mai sunt pricina continuării războiului. Natural, nu voim să ne facem apărătorii intereselor germane, intrucât poporul întreg a înțeles perfect atitudinea pe care trebuie s'o iee și prin glasul autorizat al d-rului von Kuehlmann a răspuns Angliei cu acel formidabil „nici odată!”. Dar pentrucă chestiunea Alsaciei și a Lorenei prezintă un interes actual pentru toate națiunile beligerante, poate fi îngăduit și unui român să-și spună cuvântul.

*

A fost o vreme — sunt 300 de ani de atunci — când Franța începuse să devie primul stat din Europa. Politica ei agresivă și ambițiile regilor săi amenințau echilibrul Continentului. Era momentul expansiunii înăuntru al acestei puternice națiuni, era secolul de aur al diplomației franceze, era vremea ambițiilor, a Camerelor de Reuniune, a pretențiilor tiranice și nejustificate.

Atunci, pentru întâia oară, s'a formulat de cătră oamenii de Stat ai Franței, doctrina nimicirii Casei de Habsburg, care îi stânjinea împlinirea planurilor ei imperialiste, doctrină pe care, în ciuda vremii, și astăzi unii naivi o mai repetă. În acele timpuri Alsacia, provincie germană, fu deslîpită de Imperiu și anexată Franței, pentru a-i servi

ca despăgubire de războiu, dar și pentru a urmări de la Rin, cu un ochiu atent, politica rivalei sale. Că puterea familiei de Habsburg s'a micșurat prin tractatele înscălite la Muenster și Osnabrueck, lucrul e sigur și că, sub pretext de ordine s'a stabilit anarhia în Germania, lucrul este tot așa de cert: de aceea s'a și zis că pacea Westfalică a fost mormântul Germaniei.

Dar Habsburgilor le era rezervată o mare glorie, iar Sfântul Imperiu Roman-Germanic avea încă destulă forță de expansiune. Dușmanii lui nu izbutiseră să-l nimicească cu totul. Se începe atunci o serie de fapte epice în Răsărit care despăgubi cu prisosință pe Habsburgi de pierderile lor din Apus, adăugând la gloria Casei de Austria un nou prestigiu pe care înainte nu-l avea. Pacea din Carlowitz a fost contrapondul tractatului westfalian. Alsacia, pe urmă și Lorena, au rămas însă lipite de Franța până în anul fatal. Mulțumită ideilor generoase, felului de a simți al Francezilor, precum și aceluia tainic talent pe care îl posedă această mare națiune de a-și lăsa în umbră defectele făcând să apară numai strălucitoare calități, Alsacienii, cu toate că erau germani, s'au considerat în curând una cu stăpânitorii lor.

*

Însă Germania n'a uitat că Alsacia și Lorena sunt vechi provincii ale Imperiului, și când acest imperiu s'a reconstituit pe baze nouă, le-a reluat prin drept de războiu. De la pacea din Francfort au trecut însă peste 45 de ani și timpul, meșterul medic al tuturor suferințelor omenеști, a vindecat și rănilor Francezilor. Am înaintea mea o carte care a făcut mult șgomot în Europa și a produs senzație în Franța și în Germania. E cartea lui Marcel Sembat, intitulată **Faites un Roi sinon faites la Paix**, adresată compatrioților săi, în 1913, în vederea războiului acestuia pe care el îl prevedea. Autorul este șeful socialiștilor francezi, fost ministru în cabinetul Briand, în timpul celor dintâi doi ani din actualul războiu.

Glasul lui are deci o deosebită însemnătate, iar părerile sale au toată greutatea unui om de valoarea sa.

Efectul anexării Alsaciei și Lorenei, a doua zi după războiu, spune Sembat, a fost o durere imensă care a cuprins întreg poporul francez. A urmat apoi o dorință sinceră de revanșă și, în sfârșit, gemete din ce în ce mai surde, înăbușite cu vremea. Și el se întreabă:

„Pentru ce s'a schimbat astăzi? Pentru ce sunt Fran-
„cezi care au încetat să plângă? Pentru ce sunt Fran-
„cezi — și eu sunt printre dânșii — cărora li s'a în-
„tâmplat adeseori să zâmbească când aud gemând?”

Explicația, după Sembat, este că plânsului sincer din prima epocă, i-a urmat multe bocete afectate; că demagogia a căutat să profite de pe urma nenorocirii și de aceea o mare parte din populația franceză „printr'un re-
„viriment complet de simțire nu mai tolerează încercă-
„rile ca s'o miște cineva vorbindu-i de Alsacia-Lorena,
„fără să nu-l fluiere, să nu-l huiduească și să nu-l in-
„sulte”.

Și șeful socialiștilor povestește un incident, petrecut la o întrunire publică, la care a fost martur:

Camille Pelletan ataca pe șovinii reacționari și, declarându-se mai patriot decât dânșii, câștigase simpatiile auditorului. De odată oratorul, punând mâna pe inimă, se adresează mulțimii: „Ați uitat pe 1870?” — „Da, da!” răspunseră mai multe glasuri din diferite colțuri. Dar Pelletan, care nu înțelegea ce se petrece, murmură: „De-sigur n'au înțeles întrebarea”. Și, cu voce mai vibratoare, întrebă din nou: „Nu simțiți voi în fundul inimilor voastre rana sângerândă a Alsaciei-Lorena?” — „Nu, nu!” urlară o sută de glasuri furioase, fără ca o protestare contrară să se audă în toată sala.

Dar pentru ca să nu se creadă cumva că numai o minoritate împărtășia aceste sentimente, Sembat are un argument foarte convingător:

„Care este candidatul care, în campanie, solicită su-
„fragiile reclamând războiul revanșei? Patrioții cei mai

„Inflăcărați, revanșarii cei mai turbați se leapădă atunci de planurile lor războinice...”

Explicația este foarte ușoară. Națiunea franceză era doritoare de pace și a fost mânăta în acest cataclism de oameni interesați care, cu mâni sacrilege, au căutat să deschidă o rană cicatrizată. Cât de mare era oroarea unei părți din populația franceză pentru evenimentele sângeroase la care asistăm, se poate vedea din strigătul lui Sembat:

„**Mai bine revoluția decât războiul!**”

Motivul? e grozav!... Dar patriotul luminat ca și omul cinstit nu putea să nu-l spue:

„Pentru că Franța riscă să piară”.

*

Acestea erau credințele patrioților francezi conștienți înainte de războiu. În ce situație sufletească se găseau însă Alsacienii?

La 17 Februarie 1871, pe când la Versailles se reglau preliminările păcii, înaintea adunării naționale din Bordeaux, deputații din regiunile anexate proclamau, sus și tare, că țin să rămâie Francezi, mai presus de convenții și tractate, jurând să revendice totdeauna această calitate. Iar la 1 Martie, când s'a ratificat pacea, deputații Alsaciei-Lorene părăsind adunarea în care numai puteau să figureze, aruncară o supremă protestare: „Pentru a rămânea Francezi, noi am făcut toate sacrificiile și suntem gata să mai facem încă. Voim să rămânem Francezi și vom rămânea Francezi”. Alsacia și Lorena fură declarate însă „Țări ale Imperiului” și puse sub directa autoritate a Cancelarului. Urmară apoi **protestatarii**, și glasul lor răsună cu vigoare în parlamentul german. Dar anii treceau unul câte unul și fiecare din ei aducea tot mai multe prefaceri materiale, care lăsau după ele însemnate schimbări morale. Bogăția provinciilor crescuse nemăsurat; o industrie înfloritoare acoperi orașele cu numeroase uzine; o administrație exemplară garanta viața,

averea și onoarea locuitorilor, și urmarea fu că provinciile își înturnau tot mai vădit fața către vechea lor mamă pe care se părea că o uitaseră. Numărul protestatarilor scăzu din ce în ce, glasul lor răsuna tot mai slab în Reichstag, până când nu se mai auzi de loc. Evenimentele din urmă, petrecute în Franța, produsă războiul lor în provinciile anexate. Suprimarea Concordatului și desființarea congregațiilor — deslipiră cu totul pe locuitorii Alsaciei-Lorena — buni catolici — de Franțuzii atei, iar trebuința sufletească, religioasă, îi uni cu Centrul catolic german în lupta împotriva ireligiunii. De asemenea nevoile economice au apropiat pe lucrătorii alsacieni de muncitorii germani, alcătuind împreună acea forță care se numește social-democrația germană.

*

Dar ceea ce a contribuit să schimbe mai mult fizionomia acestor două provincii în cursul celor 45 de ani, a fost numărul din ce în ce mai mare al imigranților germani, atrași aici de bogățiile excepționale ale regiunii. Maurice Barrès, în romanul său „Colette Baudoche” ne-a dat un exemplu foarte convingător despre transformările pe care vremea le aduce în psihologia locuitorilor. Problema reanexării este pusă de Barrès cu sentimentele lui de patriot francez, dar și cu intuiția adevărului, cerută de talentul lui de artist. Tânăra Colette din Metz, face cunoștința profesorului Asmus, imigrant din Königsberg: ideile lor și sentimentele naționale diferite îi îndepărtează un moment unul de altul, dar concluzia cărții este căsătoria — și dacă Colette se va mărita cu Asmus, va mai dori ea oare războiul dintre Franța și Germania?

*

Francezii au voit însă să se convingă prin ei înșiși de sentimentele provinciilor anexate. S'au făcut mai multe anchete. Sembat citează ancheta ziarului „La Petite République”, a lui André Morizet din „L'Humanité” și cea

intreprinsă de „Libre Parole”. Toate ajung la aceeași concluzie: Alsacia și Lorena vor autonomia; ele cer să fie tratate la fel cu celelalte provincii ale Imperiului; ele socotesc că li se cuvine libertatea și demnitatea de Stat german. „Da, astăzi, ca și acum 25 de ani, un gemăt se aude uneori din Alsacia-Lorena; însă în loc să ne chema în ajutor și să ne invoace ziua Revanșei, se ridică acuma întotdeauna când amenință războiul pentru „a-l opri”...

Dorința lor de autonomie este atât de pronunțată, încât, din anchetele de mai sus reiese că ele o doresc chiar împotriva Franței...

Și Sembat, discutând cu Hervé problema aceasta, caută să-l convingă că Franța trebuie să renunțe la orice altă soluție, afară de aceea a autonomiei — însă în Imperiul german. Motivul? 1870! Franța a jucat și a pierdut. Dacă ar fi câștigat, probabil că nu s'ar fi oprit numai la țărnul stâng al Rinului; — dar Franța a pierdut. Orice tranșacție care s'ar face prin urmare între Franța și Germania, cea dintâi trebuie să recunască faptul împlinit. De aceia Sembat conchide:

„Să ne păzim ca de foc să cerem Germaniei ceea ce ea nu ne poate da. Ea nu poate să ne dea Alsacia-Lorena; ea nu poate să ne dea nici chiar o mică parte din ele; ea nu poate să le schimbe, în tot sau în parte, pe cale de troc — cu colonii, chiar dacă le-am da toate coloniile noastre; nu cred că ea să discute nici autonomia lor ca o condiție prealabilă de apropiere, din pricină că pentru Germania chestiunea Alsaciei-Lorena nu există, sau mai bine zis nu există din punct de vedere extern, ci numai din punct de vedere intern... Dacă Franța nu va înțelege acest lucru” — spune Sembat — „atunci ea merge către pieire...”

Fostul ministru are în totul dreptate. De aceea Ribot, cunoscând sentimentele provinciilor anexate, a spus în par-

lamentul francez că nu va ținea niciodată samă de plebiscitul locuitorilor Alsaciei-Lorenei; și tot pentru aceleași motive d-rul von Kuelmann a respins pretențiile Angliei cu acel bărbătesc: „Nu, nici odată!”.

Căci Germania luptă astăzi pentru apărarea existenței sale, existență concretizată în **unitatea Imperiului**. Ea nu poate permite nimănui să se atingă de această unitate. Chipul, mai mult decât eroic, cu care toate statele germane au răspuns apelului patriei în primejdie, obligă pe bărbații lor de Stat să fie inaccesibili la orice propunere, dacă această însemnată binefacere politică este pusă în discuțiune. Ori, Alsacia-Lorena este tocmai simbolul unității imperiului german. Și atunci vom înțelege pentru ce toate încercările adversarilor Germaniei, de a o reduce pe această chestiune, vor întâmpina acelaș răspuns energic și hotărît.

*

Și acuma, care este concluzia acestui articol?

În Franța populația era contra acestui războiu de desanexare; Alsacia-Lorena dorește să-și continue destinele ei, alipită de Germania; oamenii politici ai imperiului nici nu pot concepe o asemenea cesiune — prin urmare cei trei factori interesați direct în această problemă sunt cu toții de acord. Numai Anglia, nu poate uita rana făcută Franței și, contra voinței acesteia, dorește să-i facă serviciul cu sila: în toate declarațiile care ne-au venit de peste Canal, Anglia contează mult pe prostia omenească. Iar în vremea asta, omenirea sângerează în fiecare zi tot mai mult, și Europa merge din ce în ce spre complecta ei decădere.

CAP. II

PENTRU CE AM
INTRAT IN RĂSBOIU

ATOTPUTERNICIA MARELUI SFETNIC NU SCUTEȘTE DE RĂSPUNDERE PE SFETNICII MICI

În lumina faptelor poyestite de d. Stere, vom încerca să lămurim unele lucruri lăsate în penumbră, arătând în-lănțuirea evenimentelor mari și mici care au târit România în războiu: un războiu absurd, în ce privește sistemul de alianțe în care a intrat, monstruos în urmările lui. Datorim publicului cetitor, publicului mare, o explicație, largă și amănunțită, ca să înțeleagă oricine pentru ce guvernul, în loc să reprezinte interesele adevărate ale țării, a prăbușit statul român în prăpastie și a aruncat neamul nostru într'o groaznică nenorocire.

Cele ce scriem aici sunt adevăruri care n'au nevoie de răspuns. Ele pot fi interpretate într'un fel sau în altul, ori, printr'o dialectică subtilă, atenuate, — dar nici într'un caz, tăgăduite. Publicul trebuie să știe însă, că oricât de multe destăinuri vom face, nu desertăm și fundul sacului nostru. Sunt chestiuni pe care nu le putem desvălui încă, căci au nevoie de răspuns, iar răspunsul trebuie să ni-l dea cei dela Iași. O scadență însă — oricât de îndepărtată — este fatală. Va veni deci și vremea aceea, iar pe cetitorii noștri îi asigurăm că nu le vom rămâne cu mimica datori.

*

In. Cartea Roșie austriacă, d. Brătianu invoacă necon-

tenit opinia publică pentru îndreptățirea politicei sale. Afirmarea lui reprezintă un adevăr ezuitic. Opinia publică, ce manifesta sentimente rășboinice, era aproape în întregime opera guvernului. Dacă primul ministru ar fi fost condus de alte idei, ușor ar fi determinat în public un curent similar. Nu numai însă că guvernul n'a făcut nimic pentru combaterea pornirilor ruso-fille, dar încă în chip sistematic și perfid, alimenta curentul având grijă să se pună totdeauna la adăpost. De prisos să insistăm. Dar nu putem să nu amintim că, puțin timp înaintea declarației noastre de rășboiu, d. Brătianu, prin agenții săi, a organizat un congres studentesc, pentru ca și acest corp luminat să-și exprime dorința ca România să piară.

Prin urmare chestiunea se pune, nu pentru ce opinia publică s'a manifestat astfel, ci pentru ce guvernul a avut asemenea politică ?

D. Stere, în articolele „Pro Domo” voind să arate mai mult raporturile sale cu d. Ionel Brătianu și cu partidul liberal, nu s'a ocupat aproape de loc de membrii guvernului fatal. De sigur, ținând samă atât de persoanele care îl compuneau, cât și de activitatea lor în această durosă epocă, disprețul său olimpic e pe deplin justificat : *Aquila non capit muscas.*

În ce mă privește, socotesc că e bine să ne oprim puțin și asupra acestor triste personaje ; căci dacă unii din ei, prin atitudinea lor pasivă s'au făcut instrumentul inconștient al ambițiilor primului ministru, au fost alții care, prin anumite interese, bine chibzuite și cu mult meșteșug satisfăcute, au împins țara conștient la dezastru. Aceste lucruri trebuie să le arătăm, nu doar că ele n'ar fi cunoscute, ci pentru ca să știe și acei dintre cetitorii noștri care au stat departe de viața politică, că bizuindu-se în vremuri atât de grele pe guvernul din fruntea țării — s'au bizuit în realitate pe o umbră înșelătoare.

Când în ultimele zile ale lui Decembrie 1913, d. Bră-

tianu a alcătuit guvernul liberal sub forma cunoscută, guvern care trebuia să prezideze la revizuirea constituției, a provocat o uimire generală între parlamentari. Nu puteam înțelege după ce criteriu primul ministru și-ă ales colaboratorii; căci, pe când se lăsau afară personalități politice însemnate, se improviza sfetnici ai Coroanei, oameni cu totul mediocri. Din cercurile primului ministru ni s'a spus motivul: „D. Brătianu dorește să facă fapte mari cu oameni mici“. Explicația era spirituală, deși puțin măgulitoare pentru noii secretari de Stat. Mie mi s'a părut stranie această motivare, gândindu-mă la proverbul „mai bine cu deșteptul la pagubă, decât cu cel fără minte la câștig“. Totuș, ținând samă că la noi nu există viață parlamentară adevărată, nici o opinie publică serioasă, care la nevoie să-și impue ideile ei guvernanților; știind că în mecanismul nostru constituțional șeful guvernului este factotum și că, după cum nu se poate face nimic în opoziția lui, se poate realiza orice, el fiind de acord, lucrul n'a mai avut mare însemnătate: aveam cu toții încredere în Ionel Brătianu.

Intru cât a reușit fostul nostru șef să facă fapte mari cu oamenii de care s'a înconjurat, s'a văzut acum...

*

Din însăși compoziția acestui minister reeșia că d. Brătianu se considera factorul unic, pentru care și îndepărtase din Cabinet pe toți acei care ar fi putut să-i întunece strălucirea. Unul singur din ei a avut o independență de acțiune — d. Costinescu — dar acesta era imposibil de înlăturat: despre fostul ministru de finanțe vom vorbi însă mai târziu.

Prin urmare toți membrii guvernului erau la discreția primului ministru. Cu toate acestea câți-va din ei trebuiau să aibă alte păreri de cât acelea pe care le-a avut d. Brătianu cu privire la raporturile politice ale țării. Cel dintâiu este d. Duca. Înainte de a fi specialist în materie de învățământ, ocupația de predilecție a d-lui Duca era studiul relațiilor diplomatice, partidul liberal văzând

în Benjaminul său un viitor ministru de externe. El cunoștea rolul Rusiei în Orient și primejdia care ne amenința pe noi și întreaga Peninsulă Balcanică, în cazul unei expansiuni rusești în această direcție. Când a izbucnit primul războiu balcanic, d. Duca a scris niște cronică externe judicioase, exprimând păreri juste și fiind pe calea adevărată. Păcat de muncă!

Au fost apoi alții care, prin educația lor politică, trebuiau să se deosibească de d. Brătianu. Vorbim de d-nii Morțun și Al. Radovici. În tinereța lor, amândoi fuseseră dintre conducătorii mișcării socialiste, iar opoziția față cu împărăția moscovită alcătuiă una din axiomele partidului. Căci, precum în chestiunile sociale stăpânia teoria luptei de clasă, ori în cele economice desființarea capitalului și a plus-valoarei, sau în ordine morală emanciparea omului de prejudecăți și superstiții, tot așa în chestiunile politice exista o doctrină, lupta împotriva Rusiei, marea dușmană a mișcării democratice din Europa. Doctrina pornia chiar de la Karl Marx. Atât el cât și Frederich Engels arătase că, atâta vreme cât există în Europa o împărăție țaristă, reacțiunea de pretutindeni va găsi totdeauna un ajutor pentru înădușirea democrației. Karl Marx lăsase chiar tovarășilor săi un testament politic: Când Germania va purta războiu cu Rusia, socialistul german să ia pușca și să plece la luptă. În ziarul partidului de pe vremuri „Munca”, în „Revista socială” dar mai ales în „Critica socială” — aceasta din urmă apărând sub direcția d-lui Morțun, — chestiunea politicei noastre externe era discutată cu aprindere. Ceva mai înainte se înjghebase Tripla Alianță în formația lui Bismarck. În măsura însă în care Rusia se deslipea de Germania și se apropia de Franța, iar Italia se desprindea de Franța și gravita împrejurul Austriei, până când în 1886 ea luă loc alături de Germania și de imperiul austro-ungar, în aceeași măsură socialiștii noștri duceau o campanie pentru alipirea României la Tripla Alianță; iar dacă ar fi izbucnit un războiu ruso-german, despre care se vorbea încă

de pe atunci, România, după părerea lor, nici într'un caz n'ar fi trebuit să rămăe neutră, ci să lupte din toate puterile ei împotriva împărăției rusești. În „Critica socială” au apărut atunci articole admirabile pentru îndrumarea noastră politică. Acolo, pentru întâia oară, fiind încă copil, am văzut eu lămurit primejdia care ne amenința din partea Rusiei, iar convingerea mea era atât de adâncă, încât portretul lui Neculai I, care se găsea în odaia tatălui meu, mă umplea zilnic de spaimă și de oroare.

*

Mai târziu, când am eșit și eu în lume, m'am întrebat care va fi rostul social al ocupației mele și mi-am zis că trebuie să conving generațiile tinere de primejdia rusească. Dacă mi-am îndeplinit sau nu această datorie, cincisprezece generații de elevi pot s'o mărturisească. Era un crez din tinereță, o credință făurită în acea vreme frumoasă când ideile își împlineau toată puterea lor miraculoasă, când idealul unei vieți nu era întinat nici de calcule materiale, nici de preocupății meschine. Dar ei — d-nii Al Radovici și Morțun — ce au făcut cu credința lor? Căci doar pentru acest războiu, la care asistăm, s'a cheltuit atâta energie; pentru lupta împotriva Rusiei și nu pentru întărirea despotismului ei, s'a stricat atâta hârtie și cerneală. Și iată că acum țara ne este pierdută și în-săși ființa neamului este în mare primejdie!

Desigur toți aceștia au trebuit să aibă îndoieli — dar aici chiar numai îndoiala era un lucru grozav. N'au avut însă nici curajul să se opue primului ministru, nici abnegația să demisioneze. Dacă cel puțin unul din ei s'ar fi retras din guvern pe această chestiune, poate opinia publică serioasă s'ar fi mișcat și d. Brătianu n'ar fi avut ocazia să prăpădească țara. Dar dacă nu știm ce au crezut înainte de războiu, e sigur că după primul dezastru unii din ei și-au dat sama încotro ne îndreptăm.

*

D. Duca, prin Septembrie, mărturisia unui prieten că totul e pierdut, că Nemții vor ocupa Bucureștii și că nenorocirea este ireparabilă. Aceste lucruri le spunea afară din Capitală, umblând în neștiire și cuprins de disperare. Iar d. Morțun, îndată după Turtucaia, în fața unor amici, veniți pentru informații, și-a rupt cravata dela guler, cum i-a văzut intrând, a frânt gâtul unei sticle cu Apă de Colonia riscând să-și taie un deget, și ducându-și mâna la frunte, a gemut dureros. Prin urmare își exprima și el în felul său desnădăjduirea. Cu toate acestea n'au demisionat nici de data asta pentru a zice *peccati* și a-și pune cenușă pe cap. Ei n'au avut nici demnitatea înaltei dregătorii pe care o ocupau, nici respectul de om liber, nici conștiința de om onest, ca să refuze o situație grozavă în care d. Brătianu îi târa fără ca să-i întrebe. Iar acum, prin glasul d-lui Take Ionescu, ne fac cunoscut că, chiar dacă jumătate din rassa noastră ar pieri, ei nu vor abandona cauza aliaților. Ce blestem apasă pe destinele acestui popor? Ei s'au arătat pigmei, oameni mici, așa cum i-a socotit și d. Brătianu, așa cum îi cunoaștem și noi.

POLITICA AFACERILOR A DETERMINAT POLITICA DEZASTRULUI

Încă pentru d. Porumbaru chestiunile externe nu-i aduceau mare bătaie de cap : D-l Brătianu aranja totul pe deasupra lui. Tratativerile noastre diplomatice le afla de multe ori din *Adevărul* ori *Epoca*, iar când întâlnea cunoscuți, îi întreba : „ce mai e nou ?“. Noutățile cerute se raportau bine înțeles la problemele dela ordinea zilei, iar la ordinea zilei era „dacă intrăm sau nu intrăm“. De aceea fostul ministru al afacerilor străine, care a declarat războiul Puterilor Centrale, a eșit aproape nevinovat din acest cataclism.

Rămân cei doi membri marcanți ai ministerului fatal : D. Al. Constantinescu și d. Emil Costinescu. Cetitorii înțeleg pentru ce i-am așezat în acelaș paner...

D. Al. Constantinescu este desigur un om cu multe calități : mai ales calități de acele care, ori unde și ori când, au făcut din posesorul lor un triumfător. Inzestrat cu o inteligență care s'a ascuțit numai în contact cu viața, fără să o îngreueie nici studii migăloase, nici cunoștințe luate de prin cărți, cu un robust bun simț, practic și plebeian, d-sa a izbutit în cele din urmă să-și stabilească o preponderanță covârșitoare în statul român, care face din fostul ministru al agriculturii un tip din cele mai reprezentative al păturii noastre conducătoare. Contactul lui era plăcut pentru oricine : față de unii, pentru bunătățile pământului pe care putea să le reverse, față de alții, pentru

natura lui jovială care îl făcea om de sfat și de voie bună. Posedând o reală înțelegere a lucrurilor, greu se poate admite ca să nu-și fi dat samă că politica noastră trebuia să ne aducă aici. Doar era vorba de mica Românie, care se punea cu inconștiență în fața unui formidabil imperiu, și d. ministru al agriculturii avea simțul proporțiilor — exagerat numai într'o anumită categorie de treburi omenești, în care de altfel, ajunsese maestru desăvârșit. Înțelegând însă situația reală a țării, trebuia să înțeleagă și problema atitudinii adevărate a României, — respectarea tratatului de alianță cu Puterile Centrale, ori în sensul participării noastre imediate la războiu, ori într'o neutralitate binevoitoare, cum prevedea protocolul.

*

O participare imediată la războiu ar fi fost însă un câștig numai pentru țară ; o neutralitate binevoitoare era o situație puțin interesantă ; în acest caz și grânele noastre și petrolul cu toate derivatele lui și celelalte bogății cu care D-zeu a pedepsit această țară — trebuiau cedate aliașilor noștri în chip natural, cu prețuri convenabile și fără comision. Dar atunci, ce treabă era ? Stabilind însă o neutralitate leală și definitivă, ori una *usque ad finem*, sau o espectativă indoelnică, care să te facă interesant și la dreapta și la stânga, erai silit să ții samă de regulile elementare ale circulației avuțiilor, de legea cererii și a ofertei, de concurență și de toate formele economiei politice. Această situație era raiul pe pământ și d. Constantinescu se declară partizan convins al neutralității, adoptând teoria că la congresul de pace România trebuie să intre la braț cu învingătorul. Că țara putea să piardă și reputația ei și ce bruma de independență avea ; că neamul nostru putea trece prin fiorurile morții, acestea erau lucruri care aveau să se vadă pe urmă. Pentru moment, alte chestiuni erau la ordinea zilei și fiecare zi cu afacerea ei. Vorbele : cinste, patriotism, țară, neam — erau noțiuni abstracte în care nu se prea încurca natura de filosof a d-lui Constantinescu.

O singură condiție trebuia îndeplinită, mai ales când țara juca un joc primejdios: agonisita muncii de atâția ani să fie pusă bine... iar pentru asta, în Europa sunt multe bănci sigure și solide și în țările Antantei și în cele neutrale. Odată această grijă asigurată... vie potopul! Nisa sau Riviera, Ostanda sau Pirineii, la nevoie, puteau să dea tot atâtea plăceri, — amplificate încă în cadrul unei naturi poetice — ca și Bucureștii; iar în ce privește mirajul puterii, resignarea intră și ea în calitățile sufletești ale acestui epicureu... Destul însă cu d. Alex. Constantinescu!...

*

Dar d. Emil Costinescu, celălalt cōrifeu?

D. Costinescu a aprobat politica tradițională a țării toată viața lui. În primul consiliu de coroană, admitând expectativa, a declarat — pentru ca lucrul să fie bine lămurit — că nici într'un caz România nu poate merge alături cu Rusia. N'a trecut însă mult și fostul ministru de finanțe a devenit omul țarului și dușmanul feroce al Nemților. Cum se explică această bruscă schimbare la față?

Peste motivele de ordin curent... trecem; dar pentru că au intervenit și considerații politice, să ne oprim un moment asupra acestui însemnat membru al partidului liberal.

D. Emil Costinescu a fost un mare artist. Specialitatea lui este ingeniozitatea resurselor. Slăbiciunea lui, progresele industriale. Teoria lui economică, protecționismul. Metodul: discreția absolută. Del Chiaro, vorbind despre Constantin Brâncoveanu, a spus că „nimeni n'a avut talentul mai mare de a jumuli găina fără s'o facă să țipe“. Scriind rândurile de față, mi-a venit în minte găina jumulită cu meșteșug a istoricului venețian.

În 1907, când pentru întâia oară am intrat în parlament, într'o zi, un fruntaș politic lângă care stăteam în Adunare, îmi spuse arătându-mi spre d. Emil Costinescu care era pe banca ministerială: „Uită-te la dânsul: este exemplar unic. Când e în opoziție se gândește ce legi

să facă ca să tragă folos când va veni la guvern". La mirarea mea, el mi-a povestit o întreagă istorie, de care nu-mi mai aduc aminte, de unde însă reeșia abilitatea și simțul practic al patriarhului. Și într'adevăr că mintea lui era plină de reforme, care n'aduceau folos numai statului. Și totuși în partid avea o autoritate imensă, iar guvernului din care făcea parte îi dădea o considerabilă greutate.

*

Însă ambiția lui era ca și urmașii săi să joace un rol mare. Posedând o imensă avere, neavând nevoie să recurgă la bănci ori la alte instituții de credit, de la început veni în conflict cu d. Ionel Brătianu. Încercase bătrânul de mai multe ori să-și surpe rivalul — dar nu izbutise — d. Brătianu fiind prea puternic. Dar și acestuia din urmă nu-i era indiferentă atitudinea d-lui Costinescu. Singurul om de care se temea Ionel Brătianu era numai ministrul de finanțe. Pentru ca să asigure descendenților săi toată influența politică, d. Costinescu luă măsuri ca să-i pue la adăpost și pe viitor de influența economică a partidului — reprezentată mai ales prin d. Vintilă Brătianu. Din această preocupare a eșit societatea anonimă „Emil Costinescu et Cie". Toată averea familiei se transformă în acțiuni, cu un consiliu de administrație compus din membrii familiei, cu acțiuni nominative pentru a nu putea fi înstrăinate, cu moștenire tot în acțiuni, garantându-se astfel risipa avutului, chiar dacă Dumnezeu i-ar fi hărăzit și vre-un fiu prodig. Că ideea e ingenioasă, cine ar putea să tăgăduiască? O mie de ani să fi trăit și mie nu mi-ar fi venit în minte.

Totul însă are un sfârșit și, vorba lui Juvenal: „Nimeni nu se naște foarte ticălos". Încetul cu încetul, mai ales în epoca din urmă, printr'o urmare naturală tuturor acelor care o viață întreagă amestecă cele permise cu cele nepermise, ministrul nostru trecu peste măsură. Oii, care se transformau în boi; vagoane cu bucate, pregătite

pentru Turda sau Alba Iulia, care în iuțea ajungeau la Viena sau Buda-Pesta; permisuri de export, refuzate proprietarilor produselor și acordate pe numele sam-sarilor; taxe care își întrerupeau puterea lor prohibitivă la ore fixe; îmbogățirea fabuloasă a tuturor oamenilor de casă... și de! când ești galantom cu străinii, nu poți refuza puțină mărinimie și celora din osul tău — întreaga sarabandă de permisuri și vagoane — făcu ca situația bătrânului să se clatine în partid.

Când în 1907 un deputat frondeur — mi se pare d. Lecca — încercă să se ridice pe o chestiune ușoară împotriva d-lui Costinescu, întreaga Cameră fu în picioare. Era epoca de aur! Când în ultimul timp d. Cuza îl interpelă pe chestiunea zahărului — altă slăbiciune a d-lui Costinescu — interpelare care fu adevărată maltratare, cuvântarea deputatului naționalist a fost ascultată în illiritatea și aplauzele majorității. Influența lui politică era isprăvită.

*

Dar înainte de a ajunge aici, d. Costinessu a încercat să-și refacă popularitatea. Simțind că terenul începe să-l fugă de sub picioare, el s'a oprit la un plan care, dacă ar fi reușit, i-ar fi adus și glorie și întărirea pentru totdeauna a familiei sale. Folosindu-se de situația lui de *homo regius*, concepu ideea să prezideze un guvern național, încercând să tragă scaunul preșidenției de sub d. Ionel Brătianu, fără ca el să simtă. Intrarea Angliei în războiu fascinasese aproape pe toți oamenii noștri politici, care erau convinși că succesul final trebuie să fie numaidecât pe partea unde luptă această mare putere. Când mai cu samă se află că Germaniei îi lipsesc elementele indispensabile pentru continuarea războiului; că salpetrul de Chili, bumbacul, benzina și unsoarele, arama și cauciucul aproape nu se mai găsesc; că prin urmare praful de pușcă și explozibilele nu vor mai putea fi fabricate; când Anglia făcu cunoscut aliaților și țărilor neutre că la dată

fixă Germania va fi nevoită să depue armele, atunci ambiția d-lui Costinescu nu mai cunoscă nici o rezervă. Un guvern național, care ar fi adus României îndoirea teritoriului, ar fi făcut să intre în istorie pe președintele său cu aureola unui mare bărbat de Stat. România victorioasă, totul s'ar fi uitat. Cine s'ar mai fi gândit la cirezile de boi, la vagoanele de untură, ori la compensațiile echivoce? Exemplul lui Maiorescu era un imbold puternic care nu-l lăsa să doarmă. Ar fi fost o încheiere frumoasă a vieții, chiar dacă n'ar fi prezidat și el o pace europeană ca protagonistul său.

Atunci d. Costinescu a început tratativele cu d. Poklewski pentru alcătuirea unui guvern național. Din afară, era ajutat de Nicu Filipescu și de d. Take Ionescu; din năuntru, de d. dr. Angelescu care doria să joace în România Mare un rol cu totul altul decât acela pe care i-l rezervase d. Brătianu în România mică.

Dar Germania mobilizându-și tot aparatul ei științific, procedee noi fură descoperite, substanțe similare au fost inventate, așa că primejdia mare fu îndepărtată, iar Anglia află cu surprindere că tunul german nu încetează să bată. Cu aceasta căzu și planul d-lui Costinescu — care mai târziu văzând nenorocirea țării era gata într'un moment să se sinucidă.

*

Pentru ca să conduci un stat, calitățile practice nu sunt de ajuns. Dacă nu ai și simțul politic necesar, poți nenoroci o țară și un popor.

CÂND A ANGAJAT D-NUL BRĂTIANU ȚARA

Despre ceilalți consilieri ai Tronului, ce putem spune ?

D. dr. Angelescu a fost ministrul lucrărilor publice. În această calitate a organizat serviciul sanitar al armatei — asta pentru ca să se arate că în România fiecare om era pus la locul lui. Cum a administrat ministerul său, se știe. Cum a organizat serviciul sanitar, s'a văzut. Acuma le-a dat toate pe diplomație și America va rămâne extaziată înaintea acestui fin diplomat, care are ceva din Talleyrand, ceva din Metternich. Dar apropo : Cine e ministrul care a pus rezoluția pe cererea unui armator : „Se respinge, de oarece în 15 zile cel mult, vor cădea Dardanelele“ ?

D. Victor Antonescu, deși este un personaj considerabil, totuși foarte cu greu poți spune ceva de domnia sa. Tot în sensul acesta s'a exprimat și d. Clémenceau, cu ocaziunea unei misiuni diplomatice, pentru îndeplinirea căreia răposatul Filipescu — D-zeu să-l ierte — a spus într' o întrunire publică la Dacia, că-i va trage nu știu câte părechi de palme. Păcat că nu putem reproduce și vorbele lui Clémenceau. Acuma cică stă de vorbă cu Poincaré. În curând sperăm să cunoaștem și impresia președintelui Republicei.

Aceștia sunt miniștrii care au vârit țara în războiu. Să venim acuma la d. Ionel Brătianu, marele vinovat.

Credința mea este că d. Brătianu a fost angajat mai de mult în politica greșită pe care a practicat-o. Că situația în care se găsea, a putut să-i determine oare care îndoaie, lucrul e sigur; doar nu tocmai un om ca d. Brătianu ar fi putut să nu-și dea sama de enorma răspundere pe care o avea, ceea ce împreună cu natura d-sale nehotărâtă, trebuia să-l ție în rezervă.

Motivele care mă fac să cred că era cuprins în politica quadruplistă, încă înainte de începerea rășboiului, sunt mai multe.

Mai întâiu, d. Brătianu era un francofil — și lucrul e foarte natural. Căltura lui este franceză; mediul în care s'a dezvoltat — pătura noastră de sus — mai degrabă este franceză decât românească. Pe germani îi cunoștea puțin. Progresele imense pe toate tărâmurile, pe care acest popor le-a făcut dela 1870 încoace, pare că nu-i erau tocmai bine cunoscute: o lipsă mare pentru un șef de guvernământ român. Ceea ce știa el despre nemți, era din izvoare indirecte, ori din scurte călătorii pe care le făcea în răstimpuri prin Austria și Germania. Studii și cercetări, care l-ar fi putut lumina, nu prea-i erau pe plac — natura lui fiind mai mult contemplativă decât studioasă. Pentru aceste motive, ușor putem să ne explicăm de ce „Ionel în inima lui era cu Franța“.

Cu toate acestea, nu putem crede că simpatia lui pentru această țară frumoasă l-ar fi făcut să perziste în politica Antantei, chiar cu riscul primejduirii statului român. Cu alte cuvinte, n'ar fi putut spune niciodată că „România poate să piară, pentru ca Franța să trăească“, cum se exprimase d-rul Cantacuzino: Dar savantul nostru profesor, sufletește este francez, pe când d. Brătianu este român. Nu, d. Brătianu nu împingea atât de departe simpatiile sale, dar e multă probabilitate că și aceste simpatii, cu atracțiile lor inconștiente — au contribuit în oarecare măsură să-l determine la acțiune.

Ceea ce l-a încurcat, este atitudinea Angliei — lucru care se vede din interview-ul d-lui Iarca. Și d. Brătianu

— ca și atâția alții — a crezut că unde e Anglia, acolo va fi și victoria, iar România trebuia să meargă cu victoriosul. Nenorocit chip de a vedea! Această concepție îl arată pe d. Brătianu lipsit de vederile adevăratului om de Stat, căci nu așa trebuia pusă chestiunea. Nu cine va învinge, ci care grupă de puteri era în interesul României să învingă, aceasta trebuia de cercetat. Problema formulată astfel era foarte ușor de rezolvit; căci pe când soluția victoriei, depinzând de atâția factori nesiguri, te ducea în domeniul hazardului și al necunoscutului, interesul României îți punea înainte realitatea și deci un câmp de cercetare luminos, sigur și cu ușurință de abordat. Odată interesul aflat, România trebuia să întrebuițeze toate puterile ei, pentru ca victoria să aibă loc, acolo unde-i era nevoia.

În acest caz, chiar dacă n'ar fi reușit, politica țării ar fi fost onorabilă și nimeni n'ar fi putut să ne ție de rău.

*

Campania noastră din 1913 a încurcat și ea pe d. Ionel Brătianu în socotelile lui politice: pe d. Vintilă Brătianu știm sigur că l-a derutat. În loc ca ei să vadă realitatea, această nenorocită expediție le punea înainte mirajul unei mărimi teritoriale mult mai mari, de astă dată peste Carpați. D. Vintilă Brătianu avea în această privință idei foarte hotărâte, la care nu voia cu nici un chip să renunțe. Că Rusia, conform sistemului ei vechiu, uneltise în Balcani, iar blocul balcanic, așa cum se manifestase, era în bună parte sub influența împărăției dela Nord — acest lucru nu voia să-l înțeleagă d. Vintilă Brătianu, cu care discutăm mai adesea. Că Austria câștigând pe Bulgari, stricând deci acest bloc sub forma lui impură — lucra și în interesul Europei și în acel al țărilor sud-dunărene, ba chiar și în al nostru, nu voia de asemeni s'o recunoască. Mi-aduc aminte că odată — cu mult timp înainte de intrarea noastră în rășboiu, — d. Vintilă Brătianu mi-a concretizat ideile sale în această privință — a-

rătând că amestecul rusesc, pentru dânsul, n'are aproape nici o însemnătate: „Nu înțelegi — mi-a spus d-sa — că după trecerea noastră peste Dunăre, acumă trebuie să trecem Carpații?”

Dar dacă fratele mai mic reflecta și ideile celui mai mare — cum e natural să credem — atunci trebuie să recunoaștem că încă din 1913 d. Brătianu se credea îndreptățit să fie împotriva Austriei.

*

Se pare că d. Ionel Brătianu nu vedea cu ochi răi nici propaganda slavo-filă, pe care Rusia o făcea de mult între slavii din Austria, propagandă care câștigase de partea ei pe mulți liberali ruși și chiar pe Miljukoff. După anexarea Bosniei și Herțegovinei, Rusia socotind că un războiu este inevitabil cu Austria, a luat măsuri ca să aplice cu mai multă vigoare planul panslavist al lui Chomiakoff. În acest scop guvernul țarist a trimis mai mulți emisari în Austria, între care contele Bobrinski trebuia să agite pe rutenii din Galiția, iar Miljukoff pe cehi. Bobrinski intră în legătură cu Markoff, deputat rutean în Reichsratul austriac, iar șeful cadeților ruși legă prietenie cu Cramarj, Klofatch și alți oameni politici cehi. Lucrurile s'au descoperit, uneltirile au fost date pe față și mai multe procese de înaltă trădare au avut loc. La unul din aceste procese — dacă nu mă înșel al lui Gheorovski a fost chemat ca martur și contele Bobrinski. Acesta căpătând din partea Austriei un salvus-conduct, a venit la Lemberg, unde se judeca afacerea, și a făcut depozizițiile sale. La întoarcerea sa trecu și prin România. Aici a văzut pe d. Ionel Brătianu, cu care a avut lungi confătuiri, pe d-nii Take Ionescu și pe Nicu Filipescu cu care s'a întreținut de asemeni. Aceste lucruri aveau loc în primele luni ale anului 1914.

Nu mult după venirea contelui Bobrinski în România, s'a întâmplat atentatul din Hajdudorog. Se știe că agentul provocator în acest atentat a fost Cătărău, individ în

slujba poliției rusești. Pe Cătărău l-a scăpat însă de urmărirea justiției ungurești d. Ionel Brătianu. Acest lucru îl știu cu siguranță. Căci pe când autoritățile de dincolo îl cătau pe Cătărău, acesta, mulțămîtă d-lui Brătianu se imbarca pentru o țară caldă și frumoasă, străbătută de un fluviu maestos. Cătărău, după cum am spus, era însă un agent provocator rus; atentatul lui nu putea să folosească decât Rusiei, iar el a avut loc în primăvara anului 1914.

*

Dar faptul cel mai convingător este aducerea țarului Neculai II la Constanța. Ne aducem aminte de uimirea generală care a cuprins publicul românesc, când s'a anunțat vizita acestui sinistru monarh. Guvernul a răspuns atunci că era o simplă vizită de bună vecinătate; dar s'a văzut pe urmă că lucrul nu era tocmai așa. Faptul a provocat în țară discuții mari, în care și numele d-lui Stere a fost citat, bine înțeles eu insultele obișnuite. Pentru ce a participat la recepție, va arăta desigur d-sa, când va crede de cuviință, și atunci se va vedea ce preț se poate pune pe unele gazete care, chipurile, informează publicul. Pentru moment, putem spune că prezența d-lui Stere — după ideea d-lui Brătianu — era tocmai o garanție față de public — că vizita țarului nu însemna schimbarea politicii noastre tradiționale — lucru pe care îl cam bănuise amicul nostru.

Toate aceste fapte s'au întîmplat înainte de războiu, dar foarte aproape de dânsul. Să fie oare numai lucruri izolate? Nu cred că părerea s'ar putea susține. În tot cazul este foarte caracteristic — pentru tot ce-a urmat.

Admițînd însă că d. Brătianu era de mai înainte angajat pe această cale funestă — care să fi fost oare pricina inițială?

*

Știm că regele Eduard VII, în scurta lui domnie, a îndeplinit o mare operă diplomatică. Rezultatul ei a fost izolarea și încercuirea Germaniei. Silințele monarhului en-

glez au fost enorme — dar în cele din urmă au izbutit într'o largă măsură. Franța a fost câștigată, încheindu-se atunci un acord relativ la Egipt și la Maroc, schimbat mai târziu în înțelegerea cordială, la care a aderat și împărăția rusească ; cu Spania a încheiat un tratat pentru stăpânirea Mediteranei ; Italia a fost distrasă ; Belgia tot atunci pare că a fost ademenită. Eduard a încercat să deslipească din alianță chiar pe Austria — dar n'a izbutit. Rezultatele acestei politici s'au văzut mai ales în apus, cu ocazia conferinței din Algeiras, în 1906. Uneltirile regelui au ajuns până în Peninsula Balcanică, unde totdeauna a fost un teren potrivit pentru împăcheri și întreprinderi separatiste. Pe când se afla la Marienbad, în vara anului 1909, pentru căutarea sănătății, Eduard s'a întâlnit și cu d. Brătianu, cu care a avut lungi consfătuiri. Poate atunci, din amănuntele date de cătră rege, și-a format d. Brătianu convingerea despre invincibilitatea Mării Britanii. Ori cum, în țară, a fost un moment de neliniște, mai cu samă în cercurile politice. Dimitrie Sturza, aflând acest început de tratative, a spus că o mare nenorocire se pregătește țării. Ceva mai înainte d. Gr. Ghica, ministrul României la Paris, într'o scrisoare adresată unui om politic român, îi aduce la cunoștință că întreaga presă franceză este cumpărată de englezi și-i atrage atenția că bărbații noștri politici trebuie să fie cu mare băgare de samă ca nu cumva să se schimbe directiva politică a țării, ceea ce ar constitui o adevărată catastrofă.

*

Toate aceste lucruri ne îndreptățesc să credem că d. Brătianu, cu mult înainte de intrarea noastră în războiu, era fixat asupra politicii sale. În acest sens trebuie înțeleasă și declarația d-lui Paul Deschanel, președintele Camerei franceze, care a afirmat că încă „dela începutul războiului, hotărîrea d-lui Brătianu era luată ; că în Septembrie 1914 el negocia cu Rusia și că singura chestiune nehotărîită era numai alegerea orei“.

Dacă n'a intervenit dela început pe partea Antantei, pricina este — pe lângă greutatea d-sale de a lua o hotărîre chiar în lucrurile mici — și succesele germanilor în Franța—dar mai ales marea luptă dela Tannenberg, care înspăimântase lumea. Dar că hotărîrea sa era numai amînată, se vede din aceea că, chiar dela început — prin Decembrie 1914 — Statul român contractează un împrumut pe piața engleză de 5 milioane de lire sterlinge. Or, acest împrumut însemna nu numai o operație financiară, ci și un act politic care angaja și guvernul și țara.

TĂRIA ȘI SLĂBICIUNEA DOMNULUI BRĂTIANU

Odată hotărîrea luată — să treacă de partea Quadrulei — d. Brătianu a început să joace un joc dublu. Acest joc se potrivea perfect cu natura lui: de aceea i-a fost ușor să-l execute. Cu partizanii Puterilor Centrale el se dădea ca prieten; cu prietenii Înțelegerii, ca adversar al celor dintâi. Regelui Carol îi spunea că România trebuie să facă față angajamentelor sale, iar după câțva timp, că a rămas în consiliul de miniștri singurul partizan al acestei politici. Pe d. Stere îl trimetea în Ardeal, făcându-l să creadă că vom lua Bessarabia, iar altor cunoscuți le declara că vom trece peste Carpați. Pe șefii partidelor din opoziție îi trata conform dorințelor lor: față cu unii era antantist, fixându-le și ziua când vom intra în războiu, față cu alții era neutral, paralizându-le astfel acțiunea lor. În sfârșit, din regele actual a făcut tot ce a voit: căci fiind nerăspunsabil — din punct de vedere constituțional — l-a convins să ia angajamente, — pe care el știa sigur că nu le va ține. În sfârșit, simulând și ascunzându-și sentimentele adevărate, ajunsese desigur să se înșele chiar pe dânsul, ne mai știind care era gândul lui adevărat, când sta jos ori când se ridica în picioare. În complexul lui sufletesc, simularea aceasta, care în ochii săi trecea drept abilitate, alcătuiă calitatea preponderantă, *une qualité maîtresse*.

Niciodată însă nu s'a dovedit poate mai bine că acolo unde-ți stă tăria, îți este și slăbiciunea: simularea ajunsese la dânsul aproape a doua natură. Pentru fostul nostru șef, afacerile se prezintau nu ca să fie rezolvite în interesul obștesc, ci pentru a dejuca cu ele planurile adversarilor politici. În 1914, când era la ordinea zilei revizuirea Constituției, nehotărîrea lui provenia nu numai din natura sa de „cunctator“ ci și din *bossa* lui diplomatică, pentru a ocoli cât mai mult planurile reformiștilor. Și dacă ar fi putut să revizuească Constituția, fără să schimbe nimic... cu atât mai bine! Chiar și acuma la Iași, în aceste tragice momente, când pentru toată lumea înțeleaptă și de aici, și din țările Antantei și chiar din Moldova, greșala s'a vădit pe deplin... abilitatea continuă. Regele a devenit „cel mai mare democrat pe care l-a avut vreodată România“: asta... pentru revoluționarii ruși. Lui Stuermer, probabil îi făcuse cunoscut că Suveranul nostru nu-i un rege constituțional, ci un autocrat. Socialiștii acuma au ajuns la putere. Sunt însă oameni naivi: se pot lesne prosti. Deci d. Bujor, d-rul Cantacuzino, Diamandy, Cocea și alți amici personali, se improvizează socialiști, iar d. Brătianu își freacă mâinile c'a rezolvit problema. Trebuie reforme? Se votează cu nemiluita... agrare... electorale... morale... tot ce vrei: se vor aplica însă... șase luni după încheierea păcii: asta pentru a arunca o ghiulea între picioarele guvernanților de atunci. Chestiunea evreiască? Se rezolvă și ea... după anexarea Transilvaniei. Și schimbul de ostatici va avea loc... „când se va restabili comunicația“...

Această politică de mistificare nu poate fi un metod de guvernământ. O fi fost ea bună în timpurile vechi, la monarhiile orientale și despotice, sau în imperiul bizantin pe vremea Teodorei și a împăratului Focas — dar nu astăzi. Și apoi un popor înșelat, cărula îi place să fie cârmuit astfel, își merită soarta.

În special purtarea primului ministru cu d. Stere atinge aproape infamia. Călătoria în Ardeal, ori apariția unei gazete echivoce, erau uneltiri pentru a-l scoate din viața publică și a-l „arunca în vultoare”. Când în parlament, d. Stere a luat cuvântul în această chestiune, patrioții — și erau mulți — s’au repezit spre tribună cu pumnii ridicați, întrebându-l cine l-a autorizat să plece în Ardeal. Ce ușor era pentru d. Stere să spuie adevărul! Dar d-sa avea încă iluzii despre intențiile primului ministru. Dela locul său, sigur de discreția celui insultat, d. Brătianu privia cu sânge rece furia deslănțuită împotriva fostului său prietin și confident. N’a lăsat să-i scape nici o vorbă, n’a făcut nici un gest pentru a ușura situația dramatică a unui om pe care, cu bună știință, el i-o pregătise. Ei, dacă n’ar fi acea blestemată carte de vizită, ce ușor s’ar putea tăgădui lucrul, cum s’a mai făcut odată!

Dar cetitorul poate să întrebe, pentru ce era necesar ca d. Stere „să fie aruncat în vultoare”? Pentru mine răspunsul este foarte simplu :

D. Brătianu își dădea samă de toți oamenii noștri politici. Pentru fiecare avea mijloace speciale de demestire. Ca Walpole, cunoștea tariful conștiințelor tuturor acelor care îl înconjurau. În scurta lui carieră de prim ministru, avusese de mai multe ori prilejul ca, din politicieni foarte rășboinici, să facă oameni practici și liniștiți. Dela început însă, d. Brătianu s’a convins că d. Stere e un altfel de om. Cu caracterul său neînfrânt; cu convingeri neștrămutate; disprețuind onorurile și toate bunurile vieții; fără vicii și fără slăbiciuni — d. Stere era un bărbat primejdios. Și-apoi primul nostru ministru nu uitase de acea „ligă a reformelor” înființată la Iași, care — simțise el — era îndreptată mai mult împotriva lui decât în acea a adversarilor noștri firești. Acuma România avea să fie declarată mare putere; situația d-lui Brătianu, strălucită; numele său, alăturat de numele celor mai mari bărbați de Stat. Ce rost mai putea avea d.

Stere? Iar „Fischerland„? Iar „foame constantă“? Iar „vot universal“? Mai bine... „aruncat în vultoare“!

Convingerea mea este — și n'am pentru ce s'o mai ascund — că prietenia între acești doi oameni a fost de scurtă durată. De îndată ce d. Brătianu s'a pătruns de caracterul d-lui Stere — a stat în rezervă, iar expansiunile lui erau tocmai pentru a-l ținea lângă dânsul și a-l face nevătămător. Acuma, când toate au trecut, acest trist capitol se poate vedea în adevărata lui lumină...

*

Dar ce miraj i s'o fi pus înainte d-lui Brătianu, pentru a se arunca în politica rusească, căci siguranța victoriei Antantei poate fi numai punctul de plecare, nu și scopul final?

Trebuie să spunem de la început că d. Brătianu a fost un om dezinteresat în viața publică. Acuzațiile, care i s'au adus pe această temă, sunt nedrepte. Dar el avea alte defecte; zic le avea, căci probabil acum s'a vindecat de ele...

Orgoliul lui era imens. Mai ales înaintea intrării noastre în războiu și imediat după, atitudinea primului ministru scandaliza pe toată lumea cu care venia în contact; iar pentru miniștrii plenipotențiarilor ai statelor străine, era aproape manifestarea unui caz patologic. Ambiția lui era apoi fără margini. Ceeace visa el, e de neînchipuit. Planurile lui pentru viitor se ridicau până la acele culmi grandioase, inaccesibile pentru comunul muritorilor, unde dacă ai izbutit într'adevăr să te urci, poți spune cu drept cuvânt: „prin grația lui Dumnezeu“

*

Și totuși, cu toată inteligența lui strălucitoare, cu marele său talent oratoric, a fost un om căruia i-au lipsit calitățile bărbatului de Stat. Nu e vorbă, rare ori a fost cineva mai prost înconjurat și mai rau sfătuit! Necunosând nici ce înseamnă Imperiul german, nici rostul monarhiei Austro-Ungare în Europa; ignorând planurile și

interesele politice ale Bulgariei; nebănuind nimica din forțele ascunse care clocotiau în taină în împărăția rusească; nepricepând nici trecutul nostru nici puțința dezvoltării României în viitor; informat și sfătuit de niște personaje ridicule, care ar fi jucat un rol mai potrivit ca figuranți în vreo operetă decât în diplomatie, acest om, măcar că a avut bune intenții, a trebuit să cadă. Nenorocire, că odată cu dânsul a târit și țara în prăpastie!...

Dacă la 1907, ar fi înțeles problema internă a României, și ar fi rezolvit-o așa cum trebuia, ar fi întrecut în glorie pe părintele său. Dacă la 1914, ar fi înțeles problema externă a României și ar fi lucrat cum cereau adevăratele ei interese, ar fi devenit într'adevăr unul din oamenii mari ai Europei. Incapacitatea însă l-a doborât!

Pentru noi activitatea lui politică este sfârșită. Rolul său, terminat. Ce rămâne după dânsul? Un morman de ruine, o țară compromisă, un neam în dezastru, sute de mii de familii aruncate în durere... Atâta! Ba mai rămâne ceva: O industrie care după război va lua proporții foarte înfloritoare: industria cârjelor...

III

TRAGEDIA ROMÂNIEI

RAȚIUNEA ISTORICĂ

Misiunea istorică a României: stavilă împotriva slavismului. Rolul său european: păzitoarea trecătorilor Carpaților

Existența României ca Stat unitar, se datorește unei necesități europene.

Pe la mijlocul veacului XIX, Rusia ajunsese statul cel mai puternic de pe Continent. Celelalte țări, tulburate de revoluții, erau într'o situație precară: pe când Rusia, asigurată înăuntru prin funcționarea regulată a regimului său politic, întărit prin victoria împotriva lui Napoleon, iar în afară prin acea creație bizară, numită sfânta Alianță, se afunda tot mai mult în absolutism. În asemenea împrejurări, Nicolae I, un despot cum văzuse puțini chiar pravoslavnică împărăție moscovită, crezu momentul potrivit să sfârșească cu imperiul otoman, realizând planul lui Petru cel Mare, al Caterinei și al lui Alexandru I. Folosindu-se de tulburările interne ale Turciei și mai ales de răscoala lui Mehemet-Ali, pașa din Egipt, țarul Neculai isbuzi să convingă pe sultanul Mahmud să se pună sub protecția Rusiei, cărei, drept mulțămită, i se permitea să transforme marea Neagră într'un imens port militar rusesc. Căci prin tratatul dela Unkiar-Skelesi Turcia se obliga ca, în caz de conflagrație europeană, să închidă strămtorile pentru toate vasele de războiu, afară de cele ru-

sești. Europa de care țarul nu voise să țină nici o socoteală, nu putea permite însă asemenea enormitate. Puterile Apusului, alarmate cu drept cuvânt, hotărîră — sub imboldul lui Palmerston — să facă din menținerea integrității imperiului otoman o doctrină politică europeană care să păstreze echilibrul între statele din Orient.

Dar nici Rusia nu putea renunța la Țarigrad, ideal dorit cu ardoare și de popor și de stăpînitorii lui. Neculai înțese că, pentru a-l cuceri, trebuia ca Europa să consimtă și, în acest scop, țarul propuse lui Hamilton Seymour, ambasadorul englez la Peterburg, împărțirea Imperiului turcesc. Refuzat cu hotărîre, Neculai încercă să îndeplinească singur ceea ce nu-i îngăduiau rivalii săi și, găsind pretextul trebuincios, declară războiul Turciei. Socoteala autocratului rus ieși însă greșită: căci, în loc să se lupte numai cu Turcia, cum crezuse el, se întâlni în Crimeea cu Anglia, Franța și Italia care, în baza doctrinei politice de mai sus, reacționară cu multă energie. Cu toate că țarul declarase că va lupta chiar dacă îi va rămâne o rublă și un cazac, totuși învins și umilit, Neculai muri de supărare, iar urmașul său fu nevoit să primească condițiile Tratatului din Paris.

*

Chestiunea pusă în congresul de pace, a fost menținerea imperiului turcesc. Pe atunci Anglia și Franța aveau mari interese economice în apele Levantului și nu le conveniau ca, în locul regimului vamal turcesc, să introducă Rușii sistemul lor protecționist, ba chiar în parte prohibitiv. Prin urmare, ocrotirea Turciei de către puterile Apusului, pornia dela interese reale și nu dela sentimente dezinteresate.

Hotărîrile Congresului din Paris au avut de scop să îndepărteze pe viitor primejdia rusească față de Turci. Marea Neagră, declarată neutră, care rămânea deschisă numai vaselor de comerț ale tuturor națiunilor; îndepărtarea Rusiei de la Dunăre, prin retrocedarea către Mol-

dova a celor trei județe basarabene ; crearea unei comisiuni dunărene pentru liberă navigație a fluviului ; oprirea Rusiei de a se mai amesteca în trebile împărăției otomane — toate articolele Tratatului din Paris contribuiau să rezolvească chestiunea orientală — cu o grea înfrângere a intereselor rusești. Turcia părea asigurată...

*

Pe lângă motivele economice, care determinase țările apusene să lucreze astfel, exista încă un interes de ordin mai general. Cu toată sollicitudinea Europei față de imperiul turcesc, era evident că Prutul nu poate fi un hotar convenabil pentru o țară ca Rusia. Numai Carpații alcătuiau în această direcție o graniță potrivită. Dacă însă Rușii ar fi ajuns aici, o mare primejdie se năștea pentru Europa. Stăpânind trecătorile munților, regiunile transcarpatine ar fi fost veșnic amenințate de un imperiu care dovedise că posedă o uriașă putere de cucerire. Nici statele apusene nu puteau rămâne reci la o astfel de primejdie. Și atunci congresul din Paris, care îndepărtase Rusia dela Dunăre, o îndepărtă și de munții Carpați. Se hotărî să se ridice în această regiune un dig puternic împotriva valurilor furioase ale slavismului, care pornind tocmai de pe țărmurile Oceanului Pacific, loviau cu furie în stâncile Carpaților, amenințând să se reverse prin trecători și asupra Europei Centrale.

Acest dig a fost România.

Pentru asta, Congresul a unit Moldova cu Muntenia, făcând din ele un singur stat, care căpătă astfel chiar de la început o misiune europeană. Influența rusească din principate, reprezentată prin opera nefastă a Regulamentului Organic, fu desființată și tânărul stat român fu pus sub protecția colectivă a celor șapte mari puteri europene. Iar în locul acestei legiuiri rusești, care servise românilor drept constituție, s'a introdus Convenția din Paris, — primul legământ european — care regula și raporturile politice ale Principatelor-Unite cu Europa și legătu-

riile sociale ale diferitelor clase între ele și obligațiile cetățenești cu drepturile lor respective.

România, primind să fie stavilă împotriva expansiunii rusești, își clarifică rostul existenței sale, stabilind chiar de atunci principiile de politică externă în cadrul cărora trebuia să se facă viitoarea ei dezvoltare.

Și lucrul era foarte simplu și lămurit. Așezată între cele două lumi, Orientul și Apusul, pentru ca să poată progresa, România trebuia să stea neconținut sub influența civilizației apusene. Dinspre răsărit ne venise în cursul vremurilor toate nenorocirile care au împiedicat să se formeze în această frumoasă vale a Dunării un stat cu o viață reală și așezată. Iar de când Rusia se substituise haosului asiatic, lângă noi se implântase barbaria, un întunec mare și nepătruns, consecința regimului politic care înspăimântase lumea. Dacă ar fi lipsit interesul european, România ar fi rămas și mai departe supusă influenței rusești, alipindu-se definitiv, în acest caz, de regiunile înapoiate ale Orientului. Făcându-se însă din Moldova și Muntenia un stat mai puternic, scos de sub protectoratul rusesc și așezat sub ocrotirea colectivă a națiunilor mari, România devenia prin asta avangarda Apusului.

Congresul din Paris a avut desigur motive temeinice ca să facă din România o santinelă la trecătorile Carpaților. Fiind o țară mică; mărginindu-se cu o imensă împărăție de care o leagă aceeași credință ortodoxă și o limbă în care aproape jumătate de cuvinte sunt slave; izolată complet de lumea latină, România ar fi dispărut negreșit, înghițită de puternicul său vecin, într-o conviețuire mai îndelungată. Pe de altă parte, așezată între slavii de nord și cei de la sud, împiedicându-i prin situația ei geografică de la o firească unire, Rușii trebuiau să cerce numai de cât s'o dea la o parte. În sfârșit, stând

În drumul către Constantinopol, diplomația moscovită avea interesul să treacă peste orice considerații, pentru ca această piedică importantă să dispară. Dar tocmai pentru aceste motive statul român avea să fie un adversar fățiș și fără odihnă al imperiului rusesc. Legată apoi de Dunăre, prin legături naturale și indisolubile, România nu putea face parte decât din regiunea în care acest fluviu măreț, — regele fluviilor din Europa, cum îl numise Napoleon, — servește de arteră comercială și civilizatoare. Prin urmare congresul putea fi liniștit; între interesele românești și cele rusești era o perfectă incompatibilitate.

Iar dacă valurile uriașe ale oceanului slav, rupând zăgazul care li se ridica în cale, s'ar fi revărsat dincoace de hotarele României, tânărul stat trebuia să se împotrivească cu o supremă efortare, așa că, atunci când vor ajunge la Carpați, ele să fie cu totul domolite...

*

Cu această misiune istorică România și-a început existența în 1859. În timp de 57 de ani statul român a înțeles de unde-i poate veni pieirea și toți oamenii noștri politici — fără excepție — și-au îndreptat privirea înspre izvoarele Dunării.

În 1916 România și-a schimbat cu totul direcția ei politică, căutând scăparea dincolo de Nistru. O pedeapsă fulgerătoare a fost consecința.

GREȘALA

**Alianța cu Rusia victorioasă ne era fatală.— Numai
înfrângerea salva România**

Când România a declarat război Puterilor Centrale, a provocat o uimire generală în Europa. Presa din țările neutre nu putea înțelege după ce calcule guvernul nostru a părăsit pe un aliat natural pentru dușmanul firesc. Chiar corespondenții ziarelor Înțelegerii dela noi erau cam incurcați. În ce privește Rusia, cu toate încercările de a ne atrage în spre politica ei, își dădea samă că lucrul este foarte greu. Când în cele din urmă s'a încheiat convenția de la 2 August și d. Poklewski a putut la ambasadă să arate actul scris, augurii fiind între ei, a urmat o sarabandă diplomatică: izbutiseră în sfârșit să ne înșele! După ce și ultimul act de nebunie a fost săvârșit, profesorul Kjellen, dela Universitatea din Upsala, a scris acel magistral articol „Rumania traviata” în care problema românească, față de noua întorsătură a evenimentelor, era arătată în toată grozăvenia ei. Iar contele Tisza, interpelat în parlament că a lăsat granițele Ardealului neapărate, a răspuns ca justificare: „N'am crezut că România se poate sinucide”. Numai guvernul nostru era încântat. Miniștrii, când se întâlneau, își făceau din ochi, adică „treaba merge bine”, iar premierul frecându-și mâinile, avea aerul să zică: „bună afacere am făcut”!

Declarația de războiu a României a fost o crimă îndreptată împotriva existenței sale. Ori cum am judeca problema, aceasta este concluziunea. Căci de când Anglia și-a stabilit legături comerciale cu America, prin apus, și grânele pentru hrana populației sale îi vin de acolo, vechile noastre hambare au fost aproape uitate, iar Orientul Europei a devenit pentru dânsa fără interes. Doctrina politică în baza căreia se alcătuisse Tratatul din Paris, acum nu mai avea valoare; teoria integrității monarhiei turcești a fost abandonată; comisiunea dunăreană, lăsată în părăsire, ba chiar oamenii de Stat englezi erau de părere că trebuie desființată: Orientul era dat pradă apetitului muscălesc. Pentru Rusia, veacul de aur sosise, și visul tuturor țărilor acum avea să se înlăptuească: Țarigradul era să fie al ei! Căci din moment ce Europa consimțise, nici o piedică nu-i mai sta în cale. Și fiindcă drumul spre Țarigrad ducea prin Berlin, tăvălugul trebuia să facă restul.

*

Pentru Anglia, așezarea rușilor la Constantinopol și în strâmtoari nu constituia o primejdie, atâta vreme cât Gibraltarul, Malta și insula Cypru stăteau sub dominația ei. Drumul la Egipt, îi era asigurat, iar de aici, prin canalul de Suez, legăturile ei cu India, directe. Concurență, nu putea să-i facă Rusia, nefiind o țară industrială; ba din potrivă: așezându-se de-acurmezișul drumului pe unde industria germană își trimete produsele ei spre India și Asia Centrală, mai de grabă noua ordine de lucruri era spre folosul negustorilor din City. Și chiar dacă ar fi eșit oarecare primejdie, aceasta privia viitorul, și viitorul e nesigur pe când prezentul nu mai era de suportat. Ca să piară Germania, putea Anglia să închidă ochii, pentru moment, asupra planurilor imperialismului moscovit. Iar când problema rusească va deveni și ea o primejdie, atunci... frontul va fi iarăși întors și „lupta pentru libertatea lumii“ va fi scoasă din nou din arsenalul ei diplomatic...

În ce privește însă pe România, problema rămăsese aceeași.

*

Și acum să presupunem că, mulțămită tăvălugului rusesc, Germania ar fi fost zdrobită. În acest caz, două puteri ar fi eșit formidabil mărite: Anglia pe mare și Rusia pe uscat. În Europa, ar fi stăpânit cazacul, iar cnutul ar fi devenit instrumentul civilizator. Zona de influență a Rusiei, după tratatele înțelegerii sfârșindu-se la Adriatică, România intra cu totul în lotul rusesc. Dar nu numai atâtă. Rusia fiind victorioasă, regimul țarist s'ar fi întărit. Dinspre nord ar fi continuat să sufle cine știe câtă vreme încă, un vânt mai rece de cât crivățul care mătură iarna stepele rusești, un vânt care ar fi înghețat în Europa ori ce pornire generoasă și umană.

Istoria a mai văzut odată acest fenomen. Când la 1856, Napoleon a ieșit biruitor din războiul Crimeei, absolutismul său n'a mai cunoscut nici un frâu, și Europa întreagă a resimțit efectele regimului său.

Și pentru ca să se grăbească această operă nefastă, și ei și omenirii, România trebuia să-și verse sângele fiilor săi...

*

Situația creată nouă prin declarația de războiu n'avea decât o singură eșire: înfrângerea. Căci să presupunem că România ar fi cucerit Ardealul. A doua zi, după războiu, statul nostru mărit, s'ar fi găsit într'o situație intolerabilă, care l-ar fi silit să renunțe la noile achiziții. Căci dincolo de Carpați începe o lume nouă, nu o țară, ci o anumită regiune geologică a continentului, care se numește Europa Centrală, despărțită de Orient printr'o catenă de munți înalți, cu alte interese economice și politice. Dacă aceste interese ar fi fost contrazise prin victoria României, stăpânirea noastră, sub presiunea unui conglomerat de țări, ar fi pierit ca fumul. Pentru ca să ne fi putut menține, ar fi trebuit ca de astălaltă parte a Carpaților, o putere tot așa de mare să ne slujească de contrapond, ca să aducă un echilibru stabil. Această putere nu putea fi decât Rusia, iar România ca să fle-

sprijinită, trebuia să se infedeeze pentru totdeauna în politica ei. Și acum întreb: cum ar fi putut rezista o țară mică, cum e a noastră, cu un popor inclinat spre rusificare, în slujba unei imense împărății, a cărei zonă de influență ajungea la Adriatică? Răspunsul mă îngrozește.

*

Dar rusificarea s'ar fi făcut nu numai pe la nord ci și pe la sud, căci victoria noastră fiind condiționată de victoria rusească, în acest caz Rusia s'ar fi așezat la Constantinopol și la strâmtori. Nu-i ajungea României — vorba lui Kjellen — că are pe un front Rusia de vecin, voia s'o aibă și pe al doilea, lucrând în același timp și la dispariția singurului contrapond — monarhia austro-ungară — „Iar acest al doilea front îi închidea unica și singura legătură cu marea liberă care duce doar prin Dardanele“.

Cum ar fi putut rezista România?

Cucerirea Transilvaniei făcându-se prin urmare la umbra cuceririi rusești, n'ar fi fost un câștig pentru România ci o eșire spre vest a ghețarului rusec. Căci în loc ca să rupă bucăți din Rusia și să le alipească de Apusul Europei, România luându-și rolul de pionier al Rusiei voia să atragă spre Orient părți din Europa centrală. Așa judecă învățatul profesor din Upsala, și judecate lui emoționează...

*

Marea greșală a României a fost deci noua ei orientare politică. Tot ce a urmat sunt lucruri secundare. Că a fost pregătită sau nu; că a luptat pe un front sau pe două; că înțelegerea putea ori nu s'o ajute... n'au mare importanță. Greșala României este de ordine politică; aceea ce încerca ea, era un lucru împotriva naturii. Geograficește facem parte din Europa centrală; toată viața noastră era comandată aici; înarmările le-am făcut în legătură cu Austria și cu Germania; fortificațiile erau destinate împotriva Rușilor; toate manevrele militare armate le făcuse spre răsărit; un plan de războiu comun s'a lu-

crat 30 de ani; cinci căi ferate directe, plus Dunărea, aveau să ușureze transporturile militare; șapte căi ne uniau cu Peninsula Balcanică. — Prin ce minune puteam spera că toate aceste realități să nu se răsbune? Chiar dacă ne-am fi înșelat în timp de 30 de ani, încă nu se putea schimba orientarea noastră politică peste noapte. Trebuia pregătită țara pentru altă direcție un timp îndelungat, pentru ca să știm ce ne așteaptă. Numai astfel am fi putut evita — dacă nu dezastrul fizic, cel puțin această catastrofă morală care a făcut cu puțință să ne credem între noi vânduți și trădători și să nu mai știm cine ne este dușman și cine prietin.

*

Și cât de lămurită era situația noastră! Dar oamenii noștri politici n'au înțeles nimic! Ei n'au priceput că, din moment ce statele Apusului au abandonat Rușilor Orientul, nu mai puteau să ne fie de nici un folos. Iar Înțelegerrea, atrăgându-ne în alianța ei, a căutat și aici să concilieze interese contradictorii. O Românie mare și o Rusie la Constantinopol erau lucruri care nu se puteau împăca. Dovada s'a văzut. Când României a început să-i meargă rău, cei dintâi care s'au bucurat au fost Rușii. Raportul lui Polivanov arată că interesele națiunilor nu se pot schimba după convenții și tratate.

România lucrând astfel și-a contrazis misiunea ei istorică. Nu rămânea decât o eșire: să fie învinsă. Numai așa se putea libera de o alianță fatală. Dar acum întreb: S'a mai văzut vreodată o țară condusă în așa chip, încât aliatul ei să-i fie dușman fără milă, iar bunăvoința s'o aștepte de la dușman: ca victoria s'o ducă la dezastru, și înfrângerea cu toate grozăviile ei să-i fie mai puțin fatală? De aceea putem sfârși cu vorbele lui Kjellen:

„Nici odată nu s'a văzut joc mai ușuratic cu interesele vitale ale unei țări“.

Pentru acest joc ușuratic va trebui să răspundă guvernul.

POSIBILITĂȚI PIERDUTE

România, aliată cu Puterile Centrale, ar fi schimbat desfășurarea războiului: Pacea era astăzi un fapt împlinit

Dacă guvernul nostru ar fi înțeles interesul țării, a doua zi după izbucnirea războiului european, România ar fi trecut de partea Puterilor Centrale, așa cum prevedea tratatul politic și cum o lega o convenție militară. Se înțelege că neutralitatea era un act mult mai cuminte decât ceea ce am făcut, dar nu o neutralitate — oricât de leală și definitivă — satisfăcea interesele regatului. Prin urmare a doua zi trebuia și noi să declarăm războiu Rusiei. Momentul acesta l-au așteptat generațiile trecute care au suferit în tăcere oblăduirea protectorului rusesc; pentru acest moment s'a făcut unirea Principatelor; pentru dânsul ne-am pregătit cu sacrificii enorme tot timpul vieții noastre de Stat. Un asemenea eveniment nu va mai veni niciodată...

Dacă România ar fi lucrat bărbătește, îndrăznesc să afirm că desfășurarea războiului se făcea cu totul altfel, și pacea Europei era de mult un fapt împlinit. Ca să ne convingem, să observăm situația țării noastre pe harta războiului.

Așezată în vecinătatea Rusiei și la nordul Peninsulei Balcanice, România formează punctul de legătură între re-

giunile situate în basenul mărilor de la nord cu acele din basenul mărilor sudice; iar Carpații — o graniță strategică minunată — despart Orientul de Apus. Prietenă cu Puterile Centrale, România le înlesnește comunicația cu Peninsula Balcanică, după cum adversară, devine o teribilă pătură izolatoare. Așa că, pentru a scurta războiul, țara noastră avea o poziție unică în lume, cu condiție de a fi pe partea Triplei Alianțe. De partea Antantei dimpotrivă, a fost de un folos discutabil, iar astăzi, ori prezentă ori absentă, ea nu mai contează.

Pentru a face bilanțul acestor posibilități pierdute, ne bazăm pe un fapt cert: înfrângerea noastră. Și nu cred să fie cineva care să susție că, dacă am fost învinși împreună cu Rușii, n'am fi eșit victorioși la un loc cu Nemții. Ce schimbări ar fi adus însă România în acest caz, în desfășurarea războiului?

Forțele militare rusești le cunoaștem acum. Probabil că și atunci, ocupația pe care soldații o îndeplineau mai conștiincios, era tot consumarea semințelor de dovleac, deși nu începuse încă să-și omoare ofițerii, nici să discute în soviet dacă trebuie să execute comanda ori nu. Oricum, cu acești soldați am fi avut noi de luptat și, cum știau să lupte, am văzut în Dobrogea. Cunoaștem apoi și genul administrativ care poartă marca rusească. Rezultă că atacul Românilor peste Prut ar fi avut de urmare ocuparea Basarabiei. În acest caz ofensiva din Galiția nu putea să aibă loc, căci această ofensivă a reușit numai pentrucă a restrâns frontul rusesc pe porțiunea de luptă, economisind 400 de km. din frontiera Prutului, descărcând căile ferate rusești din sud și înlesnind puțința Rușilor să transporte trupele rămase libere, în Galiția ori aiurea. Un atac al nostru nimicia toate rezultatele acestea.

*

Mai mult. Ocupând Basarabia am fi încurcat mobilizarea rusească și fiindcă totdeauna panica e mai mare la

Începutul războiului decât la mijloc sau la sfârșitul lui, succesul nostru nu s'ar fi oprit aici. Odessa și Kievul ocupate, sudul izolat de nord, aprovizionarea armatei rușești împiedicată... Rusia ar fi fost învinsă de atunci, iar desagregarea colosului nordic — oprită de primele victorii — s'ar fi produs de mult, cu atâta mai vârtos, cu cât victoria mare a lui Brussilow n'a oprit disoluția lui.

Dacă Rusia ar fi fost ocupată însă cu atacul nostru, invazia Prusiei Orientale nu era așa de primejdioasă pentru Germani. În acest caz, Germanii n'ar fi fost siliți să retragă trupe din Franța pentru ca să le aducă aici. Acuma se știe că acest transport de trupe a dat naștere aceluia fenomen rămas neexplicabil pentru Francezi și care se numește bătălia dela Marna. De fapt, această bătălie n'a fost decât o serie de retrageri ale corpurilor de armată, rămase în Franța, pe o linie defensivă hotărâtă de mai înainte. Francezii — care nu mai aveau muniții — au privit evenimentul aproape ca o minune dumnezeiască, de oarece Parisul se considera pierdut, guvernul se retrăsese la Bordeaux și deprimarea cuprinsese sufletul mulțimii. Atacul Parisului a fost însă oprit brusc, căci Prusia Orientală fusese invadată. Fără această invaziune, Parisul ar fi căzut de la început, soarta războiului s'ar fi schimbat și pacea de mult ar fi pus capăt masacrului omenesc.

*

Am văzut până acum care ar fi fost efectele acțiunii; să vedem acuma ce urmări a avut defecțiunea noastră.

Planul de războiu la care a lucrat atâta vreme Statul nostru major împreună cu cel austriac, România declarându-se neutră, a trebuit să fie modificat în grabă. Lucrul a produs o întreagă perturbare în dispozițiile speciale. Deodată i-a lipsit acestui plan întreaga noastră rețea de căi ferate. Trupele trebuiau să se miște acuma după un alt plan, și numai pe liniile transcarpatine. Din această pricină, mobilizarea austriacă a întârziat multe

zile și se știe la ce sforțări enorme recurg puterile în ajutorul unui războiu, pentru ca această operație să câștige în repejune, fie și numai o zi. Prima confuziune trecută, aripa dreaptă a armatei a III, din Galiția, pe care trebuia s'o formăm noi, a rămas în aer. Totuși, trebuind să remedieze răul, aripa s'a prelungit cu elementele disponibile, ceea-ce a anemiat-o, a slăbit-o, așa că comandantul ei, generalul von Brudermann, în loc de o ofensivă, a fost nevoit să se menție chiar de la început într'o defensivă timidă, să recurgă la expediente având și ideea unei eventuale necesități de retragere.

Dacă această armată ar fi putut să reziste numai câteva zile, atunci Auffenberg și Dankl ar fi nimicim armatele lui Russki și ale lui Brussilow. Dar Brudermann n'a putut rezista, bătălia de la Rohatin a fost pierdută și consecința... Galiția de sud și Bucovina, invadate de Ruși...

*

Pentru a se întări armata III austriacă, în aripa ei dreaptă, s'a sustras atunci elemente necesare care operau împotriva Serbiei. Armata lui Boehm-Ermoli a trebuit să fie dusă în Galiția în ajutorul trupelor învinse. Din această pricină campania sârbească a început slab, înlesnind Rușilor să trimeată pe Dunăre ajutoarele de care ne mai aducem aminte.

Defecțiunea României a silit pe Germani să cucerească Serbia, pentru a-și deschide drumul spre miazăzi. Dispariția Serbiei trebuie căutată prin urmare nu numai în rusofilismul ei, ci într'o oarecare măsură, și în neutralitatea noastră.

E clar că intervenția României ar fi împiedicat aceste pierderi. Dar România intrând în luptă, Bulgaria și Turcia n'ar fi zăbovit atâta vreme, ci interveniau și ele chiar de la început. Insistențe mari au fost atunci pe lângă guvernul român: nenorocire însă că primul ministru și sfetnicii lui nu înțelegeau nimic din cele ce se petreceau în jurul lor!

*

Și acum, socotiți toate aceste forțe pozitive și negative, echivalați-le în oameni și vedeți rezultatul. Rusia și Franța ar fi fost scoase de mult din luptă și, fără ele, războiul era terminat. Iar România, în loc să aibă dezo-
noarea de a fi susținut țarismul, iar acum să stea la pândă ca să vadă unde apare în Rusia vre-o forță reacționară pentru ca s'o ajute, ar fi contribuit și ea la desființarea acestui anacronism odios legându-și numele de triumful democrației.

Și cât de bine se armonizau interesele noastre cu ale Puterilor Centrale! O Germanie victorioasă întăria Monarhia Austro-Ungară, iar aceste două aveau nevoie de o Românie mare și cu prestigiu în Orient. Mărirea României spre răsărit e compatibilă cu o Bulgarie, mărită spre sud; iar o Bulgarie tare, fiind o avantgardă față de Turcia, este o garanție pentru imperiul otoman consolidat. Totul decurge simplu și natural.

Procedând astfel, România ar fi câștigat în stima tuturor popoarelor: dușmanii ar fi respectat-o ca pe un adversar conștient, Puterile Centrale, ca pe un aliat leal. Toți ar fi văzut în noi un popor vrednic și serios.

Nenorocire, că totul s'a întâmplat pe dos! În loc de stimă am căpătat disprețul unora și... compătimirea altora. Iar, interesele noastre se vor desbate fără de noi și fără prietini.

GUM SE APĂRĂ GUVERNUL

Apărarea guvernului este condamnarea lui

Dacă România ar fi făcut războiul ca aliat al Puterilor Centrale și, dacă am fi fost învinși și ni s'ar fi întâmplat cea mai mare nenorocire, nimeni nu putea acuza guvernul care l-ar fi întreprins. Asta era politica țării și pentru asta am lucrat tot timpul de când existăm ca Stat neatârnat. Dar când prin lovitură de Stat nenorocești o țară și un popor, inaugurând după capul tău o politică fantezistă, atunci să vorbești ca Sfântul Ioan Gură de Aur, nici o scuză nu se încapă. Cu toate acestea guvernul va trebui să se apere când va fi tras la răspundere. Ce va spune, vom vedea. Știm cum se apără astăzi prin emisarii săi.

Mai întâiu guvernul afirmă un neadevăr când spune că România a fost silită să facă pasul fatal. Cine putea s'o silească? Acuma se știe că Rusia nu era partizana entuziastă a unei acțiuni a României și că numai în urma insistențelor Franței, am intrat în războiu. Prin urmare, insistențe da, siluire însă nu! Și cum ar fi putut s'o facă Înțelegerea? Era România în calea directă a Angliei și a Franței? Era ea în situația Greciei, a Portugaliei, ori a Norvegiei, care pentru ca să trăească sunt reduse la transporturile pe mare și deci la discreția Angliei? Era ea în situația Belgiei, ori chiar în aceea a Italiei? Răspunsul îl poate da oricine. Pe noi nu ne putea ame-

nința decât Rușii — dar împotriva lor aveam ajutorul german. Dar nici măcar Rușii nu ne-au silit. A! ne-a amenințat Înțelegerea că dacă nu intrăm, pierdem dreptul de a ne mai înscrie ca moștenitori la desmembrarea Monarhiei... Tocmai pentru această concepție va trebui să răspundă guvernul.

*

Acuma, când toate prevederile marilor noștri bărbați de Stat au eșit tocmai pe dos, în loc să vadă greșala în planul inițial, guvernul a căutat pe vinovați aiurea decât unde trebuia. Întâiul șap ispășitor a fost... Stuermer — bine-înțeles după ce a intrat în închisoare. Diplomații d-lui Brătianu au aflat că Rusia, în înțelegere cu Germania, după un plan diabolic, elaborat la Berlin, a atras România în cursă, momind-o cu o recompensă imensă, pentru ca în urmă să poată trece peste cadavrul său. Acuzația, așa cum o formulează guvernul, este o naivitate și arată pe lângă altele și cavalerismul acestor domni. Căci catastrofa României se produsese cu mult înainte de răsturnarea fostului prim ministru rus și nimeni n'a suflat nici un cuvânt; iar când Stuermer a fost la pământ, atunci lucrurile s'au petrecut întocmai ca în fabula leului muribund...

*

Că Rusia nu putea vedea cu ochi buni o Românie puternică — lucrul se înțelege foarte ușor. Dar asta trebuia să fie o noutate pentru guvern? Iși dau samă domnii de la Iași ce răspundere și-au asumat, când, socotind că se apără, au afirmat că țara a pierit din pricina Rusiei? Nu știau ei nimic în privința asta? Nu le-au atras nimeni atenția asupra acestei primejdii? De 200 de ani interesele rusești sunt în opoziție cu interesele noastre și acești gravi bărbați de Stat au aflat lucrul abia acum? Că n'am pierit, se explică numai prin existența unei monarhii austro-ungare — pe care dum-

nealor vroiau acuma s'o rupă'n bucăți — dar aceasta este un lucru nou? Slavă Domnului, învățământul nostru oficial numai prietenia Rusiei n'o propaga și cel dintâiu manual de istorie putea să-i dumească. Ce, nu e cunoscută tendința Rusiei, încă de la pacea din Kainargi, de a ne șterge de pe fața pământului? Dar „proiectul grec“ al Caterinei și arzătoarea dorință a „blagorodnicei imperatrițe“ de a face din Muntenia și Moldova două gubernii rusești, a fost un lucru misterios? Dar intrigile rusești de la începutul veacului XIX, și războiul deslănțuit în Principate, când am pierdut Basarabia și când Rușii țineau morțis să ne înghită pe dea'ntregul — s'au uitat cu totul? Mi se pare că în 1912 am comemorat cu toți trista aniversare a pierderii acestui scump pământ, unde s'a petrecut aproape toată istoria Moldovei și unde Soroca și Hotinul, Tigheciul, Lăpușna și Codrenii mai vorbesc și astăzi de voevozii noștri. Dar Regulamentul Organic, cu alcătuirea lui perfidă, și protectoratul rusesc cu toate umilințele lui și cele 9 ocupații muscălești — 10 cu cea din Moldova — s'au uitat cu totul? Nu sunt ele pagini de durere și de rușine pentru poporul român? Nu le-au știut guvernanții noștri, iar dacă le-au știut, unde este surpriza?

Dacă aceste lucruri erau vechi și ocupațiile grave ale primului ministru îl împiedicau să și le reîmprospăteze, a uitat el cu totul amărăciunea părintelui său, când a fost trădat și umilit de cătră un aliat pe care ajutorul României îl scăpase dintr'o mare cumpănă? În familia lui aceste lucruri s'au uitat? Și dacă nu s'au uitat, atunci cum și-a închipuit el că e cu puțință ca Rusia să aibă alte sentimente pentru o țară ca România care, cu mica ei ființă, o încurca în planurile ei mari?

Nu cunoștințele le-au lipsit guvernanților noștri, ci seriozitatea.

*

Guvernul, prin emisarii săi, mai învinovățește pe aliați

că nu ne-au dat ajutor. Dar ce ajutor sperau ei de la Anglia și Franța? Au crezut ei că o artilerie franceză și o infanterie engleză au să lupte pe pământul nostru? Se așteptau să ne furnizeze armamentul și munițiile de care aveam nevoie? Credeau că o cale directă va lega Oceanul Atlantic cu gurile Dunării? Nu știau ei că o parte din materialul trimis nouă era destinat de mai înainte fundului oceanului? Iar dacă altă parte din acest material s'a rătăcit prin imensitatea Rusiei — a cui a fost vina? Dar după ce România a fost învinsă, și-au închipuit domniile de la Iași că atitudinea acestor aliați va rămânea aceeași ca și înainte de războiu?

Puteau ei să creadă că vor ajuta o Românie nenorocită, ca să o scape de pieire, când aliații așteptau ca o Românie tare să-i scape pe ei din ghiarele morții? Unde s'a mai văzut atâta nepricepere și atâta ușurință vinovată?

*

Guvernul, prin emisarii lui, a acuzat pe Sarrail că nu s'a mișcat de la Salonic. Au crezut însă acești gravi bărbați de Stat că Sarrail a venit la Salonic pentru ca să se miște de-acolo? De ce n'au înțeles și ei, cum am înțeles noi, că Sarrail este o minciună, menită să înșele pe cei proști? Iar în categoria asta intrau după socoteala Antantei, Grecii și Valahii. Grecii au rezistat, noi pentruce am căzut în cursă? Și acum umplem lumea cu văicăreala noastră? Cine este de vină?

Guvernul, tot prin emisarii lui, a făcut în urmă din Antantă un vinovat conștient de pieirea României. Anume, aflînd că Germanii pregătesc armatele Falkenhayn și Mackensen împotriva Aliaților, aceștia au aruncat România ca o diversiune între picioarele nemților. Admițînd că lucrurile s'au petrecut astfel, nu trebuia oare guvernul să s'aștepte la una ca asta? N'am servit noi totdeauna ca obiect de compensație și ca diversiune în toate combinațiile orientale? Napoleon I, nu ne-a cedat Rusiei

prin convenția de la Erfurt și prin actul de la Tilsit? Napoleon III nu ne-a propus Austriei? Italia nu ne-a dat vecinei sale pentru o rectificare de graniță? Cum, aceste lucruri nu le cunoșteau grayii noștri bărbați de Stat? Nu știau ei că Apusul nu poate avea astăzi un interes real pentru România, odată ce au abandonat Rușilor Orientul?

*

La Iași d. Brătianu a arătat însă că România este victima configurației sale geografice. Mărturisim că, dacă greutățile și primejdiile trecutului nostru sunt cunoscute chiar și de copiii de școală, trebuie să concedem șefului guvernului că forma geografică a României era o taină imposibilă de aflat.

DATORIA NOASTRĂ

Cetățenii trebuie să-și spună cuvântul

Situația României este astăzi groaznică. Trei sferturi din teritoriu, ocupate de inamic ; Moldova, stăpânită până mai eri de Ruși ; țara, fără prestigiu în afară, ruinată și sărăcită ; populația bărbătească, distrusă ; cealaltă, decimată de boale și de mizerie ; cu o datorie imensă ; cu mijloacele de producție nimicite ; cu idealul național ruinat, complet ruinat ; înconjurată din toate părțile de dușmani, fără guvern legal, fără Parlament în număr, fără nici un conducător ; fârită până ieri de carul unui învins ; iar ca o culme, pe care nici o imaginație burlescă n'ar fi îndrăznit s'o născocească, Statul român, în războiu cu aliatul, după ce este și cu dușmanul.

România s'a prăbușit din pricina guvernanților ei ; poporul român nu poate fi făcut responsabil. Dacă pătura conducătoare s'a arătat incapabilă, să se știe că această clasă suprapusă în România este numai o infimă minoritate, alcătuită în cea mai mare parte din toate scursorile Levantului. Rămâne poporul — cu imensa lui majoritate, ca un rezervor de forță reală, în care ne putem pune toate speranțele...

*

Cel dintâiu lucru pe care trebuie să-l facem este pacea, o pace cinstită și leală, pe care o dorește toată lumea

— și cea de aici și cea de dincolo. Această pace nu poate s'o închee acei care au declarat războiul. Un lucru este însă necesar: să știm ce urmări va avea pentru țară procedarea unui guvern, condamnată de toată lumea. Puterile Centrale țin samă că nu se poate pedepsi un popor pentru crima unor oameni nepricepuți ori vânduți pe bani străinilor.

România va trebui pe urmă să-și reguleze poziția ei internațională. În situația în care am fost nu trebuie să mai rămănem. Iată, fracționarea imperiului rusesc este un lucru evident. Că va eși o organizație federativă, ori că pân'la urmă un Stat își va impune voința lui celorlalte formațiuni politice, încă nu putem ști. Dar România trebuie să aleagă de care parte a Europei voește să se fixeze, de Orient sau de Apus? Izolată nu trebuie să mai rămăie, pentrucă târită când la dreapta când la stânga nu poate să mai fie. Destulă vreme a fost România un câmp de intrigi internaționale: trebuie să sfârșim cu această situație lamentabilă.

Pentru asta, e nevoie ca cetățenii acestei țări să-și spună cuvântul, cât mai neîntârziat. Guvernul dela Iași a încetat să existe legal. Pe membrii acestui guvern nu-i mai interesează soarta regatului, ci numai situațiile lor personale. Mai de grabă vor admite ei să se prăbușească România cu totul, decât să lase din mână crâmpeiul de putere pe care-l dețin. Dar țara asta, pentru care am muncit cu toții, de care suntem legați prin părinții noștri care odihnesc în pământurile ei și prin copiii, cari vor veni după noi, nu trebuie să fie lăsată o clipă mai mult pe mâna acestor naufragați politici. Cetățenii de aici și cei de dinvor mai incuviința acestui guvern, care stăpânește prin corupție și teroare, să aducă în fiecare zi o nouă umilință pe capul țării? Vor permite cetățenii, și cei de aici și cei de dincolo, ca România, care n'a declarat războiu Rusiei când a trebuit, să-l poarte acum când nici cel cu Puterile Centrale nu este terminat? Să nu arăte publicul aceeași ușurință gândindu-se la *cucerirea Basarabiei*, nu-

mai pentru că n'am putut lua Transilvania. De bine de rău, astăzi există încă o Românie— călcată în picioare și umilită—dar există. Este și o armată care și-a păstrat toată demnitatea ei. Așteaptă bărbații noștii politici de aici să vadă așezându-se la Iași vre-o emanație a Sovietului din Petersburg ori a Radei din Ucraina? Așteaptă ei ca Statul român să fie înlocuit prin vre-o republică maximalistă?

*

În teritoriul ocupat sunt peste 40 de deputați și senatori. Există și un număr mare de foști membri ai Parlamentului. Să ne adunăm și să luăm o hotărîre. Hotărîrea noastră va avea valoare, căci reprezentăm și noi o porțiune din suveranitatea națională. Avem aici apoi personalități politice de mîna întâia. Desigur ele vor veni cu noi, pentru ca cuvîntul lor să cadă cu mai multă greutate. Dar trebuie să fim convinși că nu mai este timp de pierdut. Dacă vom aștepta desfășurarea evenimentelor, ne vom trezi într'o bună zi cu o pace nenorocită, mai rea decît dezastrul războiului.

Suntem în ceasul al unsprezecilea. Să lucrăm ca ficioarele înțelepte, căci pînă acum ne-am purtat ca cele nebune.

CAP. IV

O POLEMICĂ

„PENTRU NEAM“ ?

I

O broșură anonimă din Iași apără acțiunea fostului guvern. Tăgăduirea evidenții constituie sistemul

Însfârșit autorii dezastrului nostru, simțind că ziua judecării se apropie, au hotărît să se apere. O broșură de 24 de pagini, apărută la Iași și intitulată cu sugestivul titlu „Pentru neam“ încearcă să arate că acțiunea fostului guvern — de odioasă amintire — este fără cusur. Broșura e anonimă — amănunt interesant pentru psihologia autorului sau poate a autorilor ei. Căci deși fără nume, oarecare pasagii și întorsături de frază fac cât o iscălitură. Așa de exemplu, combinațiile de politică externă, invocarea tratatelor dintre state și luxul de argumente în această delicată materie, trădează pe „viitorul ministru de externe“ al partidului, care, deși având stofă de Talleyrand, a declarat cu melancolie la plecarea sa din București că se resignează, la 35 de ani, să joace rolul lui Emile Ollivier. Acest „Ollivier“ român pare că e autorul principal al broșurii. Cu toate acestea, unele amănunte economice, în legătură cu problemele vamale și mai cu samă cu chestiunea Dunării, scot la iveală capul mohorit al „economistului partidului“, după cum alte silogisme, tot în această materie, dar de un ordin mai subtil, arată că

acești doi apologiști au fost dublați și de „viltorul ministru de finanțe” brătienist.

După ce ai cetit însă broșura și îți dai samă că apărarea este pur și simplu lamentabilă, regreti că adagiul „viribus unitis” în ce privește rezultatul final, a făcut de astădată o dureroasă excepție. Iar dacă ai în vedere că, pentru a-și ajunge scopul, această curioasă apologie tăgăduiește evidența și, din urmărirea celei mai dezaastroase ale unui războiu nenorocit, voește să facă titluri de glorie pentru făuritorii cătușelor țării, prin caracterul ei cinic se îmbracă într'o haină respingătoare, iar autorii ei care aruncă o asemenea ofensă publicului adânc încercat, ne aduc aminte de profanatorii mormintelor...

Broșura nu poartă nici un preț: s'a împărțit prin urmare gratuit.

*

Apărarea fostului guvern, și aceea pe care am cunoscut-o mai înainte și asta de acum, în ce privește tactica inițială, poartă marca d-lui Brătianu. Și aici jocul a fost dublu. Pe de o parte, autorii nenorocirii țării și-au dat samă încă de mult că făgăduelile Quadruplei au rămas literă moartă și că faimoasele ei garanții li-au amărit numai sufletele punându-le înainte un miraj înșelător. Odată mai mult s'a adevărit vorba înțeleaptă că cel cuminte a făgăduit iar ei au tras nădejde. De aceea, prin anumiți emisari, au pus la cale să denunțe înaintea Europei cum că Quadrupla este vinovată de nenorocirea României. Dacă acuzarea prindea, guvernul revendicându-și meritul, dovedea încăodată că posedă în sânul său diplomați subțiri; dacă însă vorbele lor ar fi răsunit în pustiu, atunci d-nii Basilescu, Drăghicescu, Comnen, Cocea și cum i-or mai fi chemând, aveau să rămână singuri responsabili de jelanțiile lor. În străinătate însă manevra nu numai că n'a prins, dar acești noi Ieremia au fost tratați chiar cu o ușoară ironie, după cum s'au putut convinge cetitorii noștri.

Dacă însă în afară de granițele României, trebuia fă-

cută răspunzătoare Antanta pentru catastrofa noastră, înăuntrul țării tactica trebuia să fie contrară. Tema de exploatat aici nu putea fi alta decât că guvernul a dus o politică ireproșabilă, patriotică și singură cu putință. Și într'adevăr că broșura apologetică desvoltă această temă. Dacă reușește sau nu... este cu totul altă chestiune.

*

Pentru ca să se fixeze însă la acest fel de apărare foștii noștri guvernanți au trebuit de sigur să sconteze... cum să zic... ca să fiu mai prevenitor — naivitatea cetățenească, pe care de altmintrelea ei o cunoșteau mai de mult. Iar spre apărarea publicului nostru, trebuie să spunem că această candidă stare sufletească nu e un produs specific românesc ci este de esență europeană, ba chiar întrebuițând un termen curent, mondială. Căci încă și astăzi se mai găsesc unii — altfel oameni serioși — atât în Europa cât și în Continentul nou, care cred că Anglia, pentru apărarea națiunilor mici a mânat la masacrul atâtea popoare momite și înșelate. Că ar fi vorba de interesele ei brutale și egoiste, Doamne ferește! Prin urmare foștii noștri guvernanți se puteau sprijini în calculele lor și pe această nevinovăție a publicului românesc.

Ca să producă efectul dorit, autorii broșurii se strădănuiesc amarnic. Au pus la contribuție tot felul de argumente: politice, economice, militare, strategice, diplomatice, morale... etc. etc... Apoi felul cum e scrisă apărarea este foarte elocvent: după două-trei pagini de argumentare strânsă, cu premise, de multe ori false, urmează rezumatul ideilor expuse pe puncte: 1, 2, 3 etc. Apoi alte trei pagini de argumentări și premise false și iarăși rezumate cu 1, 2, 3, etc... Într'adevăr o râvnă vrednică de un scop mai bun.

Dacă autorii acestei apologii se servesc între altele și de toate banalitățile răsuflete, desigur nu trebuie știuți de rău. În capul multora din ei, și militarismul prusac, și amenințarea lumii de către Germani și apărarea națiunilor mici, și intervenția Chinei, a Japoniei, a Statelor-Unite,

a Braziliei... și alte bazaconii de asemenea calibru, au fost argumente puternice pentru ca să bage țara în războiu. Cum să se desfășoare de dănsese?

Prin urmare acuma ei și-au spus cuvântul lor cât au putut mai complet — lăsând bine înțeles pentru mai târziu descoperirea oarecăror taine, dupe cum afirmă broșura, a căror revelație va aduce desigur binecuvântarea Domnului asupra lui Brătianu și a complicilor săi. Dacă însă cetitorii, după ce vor lua cunoștință de apărare, nu se vor lăsa convinși, vina va fi a lor și vor dovedi cu asta o lipsă de patriotism, cum ar zice d. Vintilă Brătianu, ba chiar probail și oare care înțelegere ascunsă cu dușmanul.

În teritoriul ocupat cred că eu sunt al doilea cetitor al acestei miraculoase broșuri și deci, după formula de mai sus, al doilea nepatriot. Nu numai că broșura nu m'a convins, dar pentru mine apărarea ei este cea mai teribilă osândă a fostului nostru guvern și a colaboratorilor lui. Ea dovedește că acești oameni n'au înțeles nimic din evenimentele care se petreceau sub ochii lor, ori, ceea ce-i și mai trist, le-au înțeles pe dos. După ce ne-am convins de incapacitatea lor prin rezultatele practice ale unei guvernări nefaste, acuma avem ocazie să ne întărim în această convingere și pe calea teoretică. Rare ori am citit o ineptie mai revoltătoare.

II

Anonimul scriitor din Iași discută problemele ca și când România ar fi câștigat războiul

Întâia chestiune pe care o analizează broșura de la Iași, este: *Pentru ce România trebuia să părăsească Puterile Centrale?* Anonimul scriitor răspunde: 1) Fiindcă Austro-Ungaria începea un războiu ofensiv, pe când tratatul nostru era defensiv. 2) Fiindcă se desființa tratatul din București. 3) Fiindcă războiul început de Monarchie

era un războiu de negațiune al dreptului naționalităților. 4) Fiindcă isbânda Austro-Ungariei însemna consolidarea vrăjmașilor neamului nostru. 5) Fiindcă în cursul acestui războiu atât Austro-Ungaria cât și Germania au afirmat o politică absolut contrară și cu interesele statului nostru și cu posibilitatea lui de dezvoltare în viitor.

Răspundem: Demnitatea Austriei și interesul ei de stat cereau numaidecât ca ea să declare războiul Serbiei. Austro-Ungaria nu mai putea tolera ca la granița ei să fie un veșnic focar de intrigi rusești; dar războiul început nu era „negația drepturilor naționalităților,” întrucât Monarchia declarase că nu intră în intenția ei să cucerască Serbia, ci numai să iee garanțiile trebuincioase ca să aducă liniștea la hotarele sale. Argumentul advocătesc că era un războiu ofensiv și nu defensiv a putut să se nască numai în capul unor oameni care, și fără asta, erau hotărâți să treacă în lagărul opus. Era însă în interesul nostru să respectăm tratatul, sau nu? — așa trebuie pusă chestiunea. Iar călcând acest tratat, am slăbit ori am întărit pe dușmanii noștri? Apoi, în ce privește tratatul din București, este măcar un singur cetitor care să creadă că acuma, după ce am călcat alianța, el va fi menținut? Dimpotrivă, numai alături de Puterile Centrale, acest tratat ar fi putut rămânea, cel puțin art. 2 care privește direct România. Și dacă el se va strica, cine are curajul să afirme că va fi în folosul nostru? Iar politica afirmată de Puterile Centrale, a fost așa de contrară intereselor noastre, încât îndată după acest războiu nenorocit, România va trebui să-și reia locul lângă vechii săi aliați.

*

A doua chestiune este: „*Pentru ce România trebuia să intre alături de Quadruplă?*” Anonimul scriitor răspunde: 1) Germania puneă fățiș problema Mittel-Europei, adică: „robia economică și politică a statelor balcanice”. 2) Intrarea Bulgariei alături de unguri accentua caracterul balcanic al războiului. 3) Desfășurarea războ-

iului arătase slăbiciunea Austro-Ungariei și „necesitatea împărțirii ei pentru stăvilirea politicei imperialiste germane“. 4) Interesul pe care Înțelegerea îl da războiului de luptă pentru „dreptul naționalităților, al statelor mici și al democrațiilor“.

Mărturisim că suntem încurcați: ce putem răspunde la asemenea obiecții? Ele par eșite mai degrabă din capul unui stâlp de cafele decât din al unui om politic. Dar anonimul scriitor uită că România lupta pentru izbânda Rusiei, iar această izbândă însemna desființarea tuturor statelor mici din Orientul Europei; în tot cazul așezarea ei la Constantinopol însemna ștergerea noastră de pe fața pământului. Publicarea documentelor secrete rusești, raportul lui Polivanov și toată purtarea Rușilor, de când au pus piciorul pe pământul nostru ca aliați, până l-au părăsit ca dușmani, dovedesc că acest lucru era o fatalitate de care numai înfrângerea ne-a scăpat. Că Mittel-Europa înseamnă pentru autorul broșurii „o robie economică și politică“, e foarte natural, de oarece stăpânirea Rusiei țariste în această parte a continentului însemna triumful „dreptului naționalităților, al statelor mici și al... democrațiilor“.

A treia chestiune este: *Momentul intrării noastre în acțiune a fost bine ales?* Aici anonimul scriitor se încearcă să arăte că neutralitatea noastră nu s'ar fi putut menține, pentru că: 1) Ne-ar fi silit Germania s'o stricăm din cauza petrolului și a cerealelor. 2) Aliații amenințau să revoace făgăduelile. 3) România era expusă să fie câmp de luptă. 4) Armatele ruse înaintau în Bucovina și Galiția liberând teritoriile revendicate de noi. 5) Situația generală a războiului se prezintă „după cum vom vedea mai jos“, în condițiuni favorabile pentru aliați și pentru cauza noastră.

Foarte bine. Într'adevăr „mai jos“ se vede că situația pentru noi și pentru aliați era splendidă, păcat că pe câmpul de luptă nu s'a văzut de loc. Și pentru ca să ne convingă că momentul a fost perfect ales, anonimul

scriitor face oarecare teorie, unde prudența și cumințența sunt cinslite după cum se cuvine:

„Participarea unui stat mic la un conflict armat, în care se luptau forțe atât de puternice, trebuia pregătită cu mare atențiune. (E vorba de pregătirea României... Nota D. D. P.) Infrângerea Belgiei, a Serbiei și a Muntenegrului erau o pildă vie în mintea tuturor“. Și mai la vale: „Prima condiție a intrării noastre era ca războiul să fie scurt și apoi, pentru a reduce rizicurile participării noastre, să ne legăm acțiunea militară de aceea a unuia din fronturile mari ale războiului“. Poate însă — ar zice cineva — că ar fi fost mai bine să intrăm în acțiune în 1915 „când Rusia țaristă cuceria teritoriile românești de peste munți“. Deloc, răspunde anonimul scriitor, pentru că „deși unii români sunt de altă părere condițiile speciale din acel timp n’au îngăduit României să intre atunci în războiu.“ Dar poate că o acțiune sud-dunăreană ar fi fost și ea bună? Nici de cum, pentru că „părerea unora că acțiunea noastră principală trebuia îndreptată spre Dunăre, nu se poate menține“.

Vasăzică numai acțiunea întreprinsă de guvernul trecut a fost bună.,.

Când ețești aceste lucruri îți duci mâna la ochi și îți zici tulburat: Se vede că am câștigat războiul. Dacă momentul a fost bine ales; dacă războiul a fost scurt; dacă frontul de care trebuia să ne legăm a fost găsit; dacă infrângerea Belgiei, Serbiei și a Muntenegrului ne-a slujit de învățăminte și dacă țara n’a servit ca loc de războiu, atunci... stăm bine. Dar, după ce te-ai liberat de irezistibila fascinație a anonimului scriitor și îți revin în minte câștile prusiene pe care le vezi în fiecare zi pe ulițele Bucureștilor; după ce îți amintești că de la Cerna până la Siret nu este nici o falce de ogor care să nu fi fost stropită cu sânge proaspăt; că de la Siret până la Dorohoiu nu se găsește nici un petec de pământ care să nu fi fost un câmp de luptă, dacă nu cu inamicul, cel puțin cu aliatul, atunci te întrebi indignat, ce

rost pot avea acele teorii pline de grijă care constituiesc aproape o bătaie de joc? Ne amenința Quadrupla că revoacă făgăduelile? Altă pagubă să nu fi avut! Iar în ce privește afirmarea că Germania ne-ar fi silit să ieșim din neutralitate, va veni o zi, când destăinuirile noastre vor închide gura tuturor acestor domni.

Acuma o singură întrebare am avea și noi în privința timpului când s'a făcut declarația noastră de războiu:

Ce legătură a avut acest moment cu sărbătoarea Sfintei Maria?

III

România a intrat în Quadruplă pe garanții copilărești. — Armata a intrat în luptă fără mitraliere, fără tunuri și fără aeroplane

A patra chestiune din broșura dela Iași, este: *Măsurile de prevedere luate pentru asigurarea ofensivei noastre.* (sic!) Anonimul scriitor le înșiră neregulat: noi le vom pune număr de ordine. Aceste măsuri au fost: 1) Alipirea noastră de frontul oriental „adecă de armatele ruseșii care arătaseră în timp de 2 ani o forță reală. — S'a văzut ce fel de forță a fost. 2) Coordonarea acțiunii noastre cu a lui Brussilov, „căci ar fi fost nelogic și nepractic să lăsăm armatele ruse să desrobească fără participarea noastră teritoriul național, revendicat de noi. — Ne-am coordonat: de ce nu l-o fi eliberat? Căci la pag. 14 se vorbește de „armata rusă victorioasă în Ungaria“. Să fi fost oare un capriciu din partea muscalului? 3) Luarea de măsuri împotriva unui atac de la sud — care însă nu s'au luat. 4) Intărirea forțelor la Salonic — care nu s'au întărit. 5) Acțiunea lui Sarrail — care n'a avut loc. 6) Rușii să trimeată 200.000 de soldați în Dobrogea. — Au venit numai 50.000. 7) Ofensiva rusă contra liniei Rusciuc-Varna — care nu s'a efec-

tuat. 8) Rusia țaristă trebuia să ademenească pe Bulgari — dar nu i-a ademenit. 9) Continuarea ofensivei lui Brussilov — care s'a oprit brusc. 10) Ofensiva generală a aliaților pe toate fronturile — care tocmai atuncea a încetat. 11) Garanții, în regulă, din partea Quadruplei pentru Ardeal, Bucovina, Banat, Torontal, etc. etc. — Fostul guvern le are, și desigur adesea le contemplă duios iscăliturile cu parafele lor...

Acestea erau garanțiile. Și acuma, dacă a governa, înseamnă a prevedea, ne întrebăm cu spaimă: Ce fel de oameni politici au fost aceștia, care au vârit în războiu o țară și un popor pe niște garanții, **dintre care nici una nu s'a împlinit?**

*

Dar armata noastră cum se prezintă în momentul intrării ei în războiu? Cităm textual:

...„România a intrat în August 1916 cu o armată de 500.000 de combatanți, echipată și înarmată, prevăzută cu serviciile dinapoi necesare. În tot timpul campaniei, până la evacuare, această armată n'a suferit nici de îmbrăcăminte, nici de hrană, nici de lipsa munițiilor“.

Foarte bine! N'avem nimica de zis. Dar în rândul următor urmează o mică deziluzie:

„Am suferit desigur de unele lipsuri de care azi putem vorbi în libertate, fiindcă au fost împlinite. Așa, de pildă, lipsa de experiență a războiului, apoi lipsa de mitraliere suficiente, de artilerie și mai ales de artilerie grea și în sfârșit de unele mijloace, atât de utile războiului modern, ca aeroplanelle și aerostația“.

Apoi bine, domnilor, atunci ce ați avut? Dacă v'au lipsit mitralierele, artileria și mai ales artileria grea și în sfârșit aeroplanelle și aerostația, atunci cum ați băgat armața în războiu? Dar autorul anonim răspunde: „Aliații ne-au asigurat puțința și regularitatea transporturilor“. Pe unde? va întreba desigur cetitorul curios. „Pe la Ar-

changelisk și Wladiwostok", răspund serioși apoloștii.

Dar asupra acestei chestiuni să ascultăm pe d. Bazilescu, unul din emisarii fostului guvern, care scrie în *Journal de Genève*, din 15 Fevruarie:

„Stocurile de arme și de munițiuni, cumpărate de noi și trimise la Archangelsk și Wladiwoslok **putrezesc acolo și astăzi**; depozite imense sunt ingropate sub apă și zăpadă. Acuma ele nu mai valorează nimic, „dar pe noi ne-au costat sute de milioane“.

A cincea chestiune este: *Cauzele înfrângerii României*. Anonimul scriitor arată că planul ofensiv a fost bine conceput; armata, bine echipată; frontul am avut; aliați siguri ne-au sprijinit; garanții suficiente au fost luate, dar România a fost., învinsă! Și apoloștul devenit melancolic, înșiră toate deziluziile pe care le-am întâmpinat, câteva zile numai după intrarea noastră în război. Dar noi întrebăm și cerem răspuns precis: constatarea numai a nenorocirii nu ajunge. **Pentru ce ofensiva lui Brusilow n'a fost apreciată la justa ei valoare?** — căci atâția oameni au spus că trebuia să se oprească. De ce n'a voit d. Brătianu să creadă că vom fi atacați dinșpre miază-zi? Doar i s'a atras atenția în mod foarte serios. Vorba sa era: faptele sunt mai tari decât teoriile. În limbajul d-sale asta însemna că Bulgarii vor capitula înaintea Rușilor. Pentru ce **a crezut în ofensiva lui Sarraill?** Doar era evident că expediția asta a fost o simplă manevră... diplomatică. Apoi frontul pe 1500 de km. acuma l-a descoperit? Nu i s'a dovedit că este o nebulie să lași un front de 400 de km. — frontul Prutului — pentru unul mai lung decât toate fronturile europene? Că Rușii n'au luptat, trebuia să fie un lucru nou? Dacă ei n'au luptat acasă la dâșii, cum aveau să lupte la noi? Și că n'am avut rezerve... acest amănunt trebuia să-l afle acuma?

Dar revoluția rusească, despre care anonimul scriitor afirmă cu candoare că nimeni n'a putut s'o prevadă, nu i-a fost pusă meru înainte de d. Stere? În Rusia acest eveniment îl așteptau până și copii, numai sibaritul nostru diplomat din Petersburg, habar n'a avut!..

Ș'apoi revoluția rusească ne-a scăpat de pieire. Dacă nu avea loc, rămânea „trădarea lui Stuermer“ adecă împărțirea României...

Și anonimul apologist sfârșește :

„România n'a fost învinsă nici prin lipsa de vitejie a soldaților săi, nici din cauza planului general de campanie, ci numai de condițiile speciale în care a fost pusă de împrejurări, „independent de voința ei“.

Vorba bătrânească: „Aferim!“

A șasea chestiune este: *A greșit guvernul când a băgat țara în războiu?* Anonimul scriitor răspunde:

„Putem spune că, cu cât timpul trece, cu atâta evenimentele ce se desfășoară întăresc politica pe care România a înțeles s'o slujească intrând în războiu“.

Intr'adevăr, cu cât timpul a trecut, evenimentele au dovedit ce mare om politic a fost d. Ionel Brătianu! Infrângerea noastră și sacrificiile zadarnice de peste munți; pierderea a două treimi din țară; dușmănia și ura unui aliat nenatural; prădăciunea, incendiarea și batjocorirea Moldovei; revoluția rusească și părăsirea frontului oriental de armata muscălească; războiul nostru cu Rusia; izolarea României; pacea cu Ucraina; pacea cu Rusia; imposibilitatea României de a duce războiul; imposibilitate de a încheia pace; compătimirea platonice a aliaților... totul dovedește că, cu cât timpul trece, cu atâta evenimentele întăresc politica pe care România a înțeles s'o slujească intrând în războiu“.

Broșura anonimă arată însă pe ce evenimente contează fostul guvern. Curios e că, pe lângă intervenția Chinei,

a Japoniei, a Braziliei; și revoluția rusească este pusă la contribuție pentru alimentarea speranțelor acestor falșiți. Aici anonimul scriitor face pe scamatorul: amestecă lucrurile la iușeală, ca să nu știi pe ce lume te găsești. Căci una din două: ori revoluția rusească a fost un bine pentru România și atunci pentru ce d. Ionel Brătianu, după ce ea a izbucnit, s'a unit când cu Kaledin, când cu Ukraina, când cu Scerbacev ca s'o înădușe; ori ea este un rău și atunci, ce aștepți de la dânsa?

*

Dar anonimul scriitor jonglează mai departe cu revoluția rusească, aci aruncînd-o între picioarele Nemților, pentru ca să-i nimicească prin urmările ei, aci, asupra României, ca s'o ferească prin convulsiile fostului imperiu țarist. El ajunge în urmă la concluzia că, în lumina acestui eveniment „politica pentru care România a intrat în războiu, primește o nouă și puternică confirmare“.

Prin urmare, dacă eșiam victorioși, era bine; fiindcă am eșit însă învinși, e și mai bine. Dacă cetitorul, uimit, va dori să i se explice ce înțeles au aceste vorbe sibiline, va afla că: „**acest an de războiu a însemnat pentru cauza și unitatea neamului mai mult de cât cei patruzeci de ani de pace înfloritoare ce au curs de la Războiul Independenței încoace**“.

Și mai departe, cătră sfârșit, ca o notă prizărită: „Putem afirma că oricare ar fi suferințele generației noastre, ne-am făcut pe deplin datoria“. Ah, *in cauda venenum!* Vasăzică abia generațiile viitoare vor vedea bunătățile acțiunii voastre; vasăzică copiii noștri, ori poate copiii copiilor lor, se vor bucura de epoca de aur pe care ați pregătit-o! Nouă, generației de astăzi, ne este rezervată suferința și durerea... Ah, duioasă nevinovăție! Ființa ta se găsește în vechia capitală a Moldovei, iar din condeiul tău cuvântul curge mai dulce decât mierea... Și noi care vă credeam mofluj! Dacă este așa, să a-

mămăm procesul până la vadeaua când politica patronului vostru își va produce roadele ei fericite... Până atunci... să ne dăm mâna și să începem danțul din nou...

*

Concluzia broșurii este un apel la aliați ca să înfrângă Austria. Aliații vor răspunde probabil că, asupra acestui punct... se vor mai gândi.

Și pentru ca să ne convingă că dreptatea este cu dâșii, ca un ultim testimoniu, anonimul scriitor invoacă sângele lui Tudor Vladimirescu și... sfârșește pledoaria.

IV

Basarabia a fost deșteptată la viață prin acțiunea fostului guvern, afirmă anonimul scriitor.

Basarabia a fost vândută a doua oară, afirmăm noi

Guvernul Brătianu a pornit războiul pentru cucerirea Ardealului. După ce au suferit toate consecințele dureroase ale unei politici nesocotite, patrioții dela Iași, când se așteptau mai puțin, au văzut cu spaimă ridicându-se în fața lor spectrul Basarabiei. S'a dovedit acum într'adevăr „că faptele sunt mai tari decât teoriile“ de oarece, după tot soiul de contorsiuni, foștii noștri guvernanți au ajuns acolo de unde trebuiau să înceapă. Dar în ce situație se găsea acum statul român față cu acest scump pământ moldovenesc! De unde Basarabia n'a încetat nici un moment în tot timpul robiei sale, să privească cu râvnă peste Prut, așteptându-și de aici mântuirea, de îndată ce patrioții noștri, în urma manifestării „idealului național“ alimentat de rublele d-lui Poklewski, au consimțit să sacrifice 2.000.000 de Români și un pământ unde s'a desfășurat în mare parte istoria neamului nostru, o durere mare le-a otrăvit sufletul acestor vechi moldoveni. Și când țarismul a devenit o amintire sinistă, ne-a fost dat să

vedem pe frații noștri de peste Prut, proclamându-se republică liberă, declarând că voesc să facă parte din confederația rusească. Și pentru ca palma să fie și mai ușurătoare pentru noi, ei au arătat că nu vor să se lipească de România „pentru că această țară este mai puțin liberă decât Rusia“.

Politica guvernului trecut a fost așa de bine condusă, încât, după ce a ruinat o idee scumpă la apus, a ruinat-o și la răsărit; iar fostul prim ministru care dorise ca persoana lui să ocupe cât mai mult loc în timp și în spațiu, a rămas să se așeze în locul gol dintre cele două scaune...

*

Dar d. Ionel Brătianu neputând să intre în Alba Iulia, îmbrăcat în haine de general, și-a zis că n'ar fi rău dacă ar intra, măcar civil, în Chișinău. Și cu toate că declarase puțin înainte că pentru dânsul nu există Basarabia, începu acuma să se uite cu jind într'acolo. De aceea, în broșura anonimă dela Iași, cetim acest pasaj:

„Ori care ar fi regimul viitor al Basarabiei, poporul român de aici, prin războiul nostru, s'a redeșteptat la conștiința națională“.

Adică, mai explicit, prin înfrângerea noastră alături de ruși, basarabenii s'au deșteptat la viață, căci dacă Rusia țaristă, prin eforturile noastre ar fi fost victorioasă, atunci acest grup de Români ar fi adormit de apururi somnul cel veșnic!

Dar fiindcă lucrurile s'au întâmplat altfel, de aceea acuma foștii noștri patrioți sunt puțin cam incurcați. În „România“, ziarul acestor idealisti, cetim următoarele, în numărul de la 17 (30) Ianuarie:

„Nu râvnim nici la pământul nici la bogăția țării surori de care lăcomia țaristă ne-a despărțit hoțeste acum 100 de ani, ca să-i afunde apoi pe vrednicii urmași ai plăeșilor lui Ștefan cel Mare în întunec, jale și robie“.

Văzând că acuma nu puteți dormi din pricina suferinței Basarabiei de sub Rusia țaristă!

Tot în ziarul „România”, din 21 Ianuarie, cetim „că s'a aruncat din nou peste Prut, puntea sfărâmată acum 100 de ani”; se vorbește acolo de „flacăra cărbunilor aproape stinși”, de „hrisovul conștiinței naționale”, de o piatră de mormânt sub care „dușmanii neamului nostru crezuseră că au îngropat Basarabia pe vecie”, de „cronici bătrâne” și de „umbrele sfinte ale părinților noștri”...

Drăguții de ei, ce patrioți sunt și cât de mult îi iubesc!
Au aruncat puntea!...

*

Dar Inculeț ar putea să le spuie: „Văd că suferințele noastre de sub țari, nu vă lasă să dormiți. Vă suntem recunoscători... însă acuma am scăpat de ele. Dar atunci de ce v'ați unit cu călăul nostru ca să ne sugrume mai bine? Dacă ne iubiți atât de mult, de ce ați declarat ca trădător de neam pe acela care va pomeni numele nostru? Acuma parcă ați dori să trecem la voi, dar odinioară ați spus că vă veți îmbrăca în haine de doliu în ziua când se va întâmpla asemenea nenorocire. Iar când în sfatul vostru s'a ridicat acela care cunoștea durerile Basarabiei și a încercat să vorbească în numele nostru, v'ați aruncat asupra lui ca potăile pentru a-i înăbuși cuvântul. Iar acu nu mai puteți trăi de dragul și de grija noastră și răscoliți pietrele mormintelor ca să vă credem”...

Ce ar putea răspunde la acest limbaj, onorații patroni ai ziarului „România”?

... Au aruncat puntea!...

Nu voui uita niciodată un amănunt din timpul tratativelor fostului guvern cu Rusia. Săptămâni întregi s'a vorbit despre drepturile sârbilor din Torontal. Despre școală, despre biserică, despre ființa lor națională, — de toate se îngrija d. Brătianu în ce privește pe sârbii din Torontal. Nici un cuvânt însă de drepturile Românilor din Basarabia, ale căror gemete nu aveau nici puterea să mai ajungă până la noi! Și doar se trata cu Rusia. Dar

împlinirea *idealului național* cerea sacrificarea pentru totdeauna a 2.000.000 de Români, carne din carnea noastră și sânge din sângele nostru. Rusia era însă stăpânul cel mare, iar cei ce tratau cu dânsa nu erau reprezentanții poporului român, ci niște slugi plecate înaintea țarului, cărui ei, în simpatia lor instinctivă, hotărâseră să i se închine.

*

Așa au vândut ei Basarabia, călăului care avea s'o sugrume. Era a doua vânzare pe care acest nenorocit popor o suferise în curs de o sută de ani. Intâia oară la 1812, vânzătorii au fost grecoteii Panaite și Dumitru Moruzi. Se cunoaște și prețul vânzării: un inel cu diămante de 12000 de lei și o moșie în Basarabia pentru familia blestemată. Dar suțtanul a tăiat atunci capul acestor doi trădători.

Pentru a doua oară a fost vândută Moldova de peste Prut din „patriotism” astă dată, deși prețul vânzării n'a eșit încă complect la iveală. Documentele secrete rusești ne vor lămuri însă la urmă. Pentru moment știm că e vorba de briliante, de rente lunare în valoare de milioane de ruble, de bilete de căi ferate pe întreaga rețea rusească, de roți de automobile... În curând vom cunoaște și restul: vr'un titlu de prinț, ori vreo moșie dincolo de Prut, pentru vreo familie simandicoasă...

*

A, vom avea Basarabia! Mai greu, mult mai greu decât am fi putut s'o avem, dar vom avea-o. Acest pământ face parte din pământul nostru. Dacă Basarabia a refuzat mâna care a voit s'o sugrume, o va primi cu dragoste și frăție, atunci când i se va întinde cinstită și curată. Și dacă patrioții noștri, când armata română a trecut „râul blestemat” au trebuit să le ție acestor vechi moldoveni un limbaj echivoc, spunând în scris unele și gândind altele, noi le vom spune pe față gândul nostru,

întrucât n'aveam nimic de ascuns. Dacăurgia vremurilor prin care am trecut, a trebuit să aducă și această tristețe, ca urmărind un vis nerealizabil, să sacrificăm un pământ iubit, Moldovenii de peste Prut vor înțelege că numai alături de noi vor putea să-și asigure în viitor o dezvoltare frumoasă. Numai alături de România vor putea însemna ceva în concertul națiunilor care s'au trezit la viață. Dar ne grăbim să spunem, nu lângă România veche, lângă România „patrioților noștri“, ci lângă o Românie nouă, eșită din suferință și înțelegându-și rostul ei în Europa.

CAP. V

IMPRESII

SEMNE BUNE...

Nu despre pace voim să vorbim...

Toamna se anunță lungă. Sunt semne care ne arată că zăpada și frigurile iernii vor zăbovi încă. Funigei ușori plutesc domol prin aer agățându-se de garduri și de cren-gile copacilor. Pomii — ici și colo — au început să în-florescă pentru a doua oară, încărcându-se de data asta cu podoabe deșarte, care ne amintesc de cei ce mor fără să-și îndeplinească rostul pe lume. Pe câmp, șoarecii nu s'au vârit în locuințele lor de iarnă; ultimele raze ale soarelui îi fac să alerge veseli și sburdalnici printre mo-șuroaiele țarinelor, iar șerpii încă nu s'au îngropat...

Ploile calde, care au căzut în zilele din urmă, descree-țind frunțile plugarilor, au grăbit sămănăturile aducătoare de belșug și în șesul Bărăganului și în câmpiile largi ale Teleormanului și în lanurile mănoase din ținutul Craiovei. Dar când cerul încărcat de nouri prevestia ploaia binefă-cătoare, s'a auzit tunetul vuind ca în timpuri primăvăra-tice, ba și fulgere au despicat bolta cerească. Iar pentru ca să ne arate că speranțele noastre nu sunt așteptări zadarnice, ca un nou legământ, înspre apus a apărut curcubeul...

Sunt semne bune.

Toamna se arată lungă și frumoasă. Și dacă totdea-una tristețea blândă a acestui anotimp îți lasă în suflet o uoșară amărăciune, care te face să te gândești cu duio-șie la cei iubiți, departe de tine, de astă dată întârzierea

toamnei, pentru noi este curată binefacere. Căci trăim vremuri grele și amare, când lipsa și nevoia s'au încuibat ca la ele acasă în locuința nevoiașului, când toate mizeriile vieții care fatal „sunt legate de o mână de pământ” apar neîmblânzite pentru toată lumea. Și dacă foamea și sărăcia sunt mai ușor de suportat în celelalte anotimpuri, gerurile aspre ale iernii îngrozesc astăzi pe toți deopotrivă. Iată pentru ce fiecare zi de toamnă întârziată este pentru noi o binecuvântare...

Și totuși trebuie să ne oțelim încă pentru durere. Căci vom avea de îndurat și rigurile unui loc de care nu ne putem feri, și asprimea unor vremuri care se puteau evita. Până atunci să ne bucurăm cel puțin de zilele frumoase ale celui mai încântător anotimp de la noi...

IN BUCUREȘTI

Sbuciumul sufletesc îmi alungase somnul. Ațipiam în zori, iar dimineața mă sculam cu capul greu, cu ochii bolnavi. Și zilele veniau una după alta, și fiecare din ele surpa tot mai greu clădirea fantastică pe care pigmeii — socotiți uriași — încercase s'o dureze. În acea noapte de Noemvrie un gând mă chinuia mereu în întunericul odăii. Ce păcate ispășește neamul nostru de s'a abătut asupra lui asemenea nenorocire? Când era mai flămând și mai însetat de dreptate, i s'a întins chiar de cătră fiii săi cupa cu toate amărăciunile. Să-i fie oare sortit pe lume numai durere și înjosire?...

O detunătură puternică sgudui geamurile odăii. Ce poate fi? Urmară alte bubuituri — și ferestrele zângăniră iarăș — după asta încă, și toate în acelaș loc. Înțelegeam că se petrece ceva groaznic, neobișnuit. Am deschis fereastra. Afară ploua mărunt. În stradă... liniște și întunerie. Prin geamul văpsit al felinarului, un ochiu roș aruncă o rază săracă de lumină care se pierde în întunecimea nopții. Sub felinar, un om acoperit c'o haină până la genunchi, cu gugiul în cap, sta nemișcat. Am întreat:

— Ce s'a întâmplat?

Fără să se miște, omul îmi răspunse:

— Nimica. Culcați-vă.

— Au venit Nemții?

— Încă n'au venit.

Da... n'au venit atunci. Pentru primirea lor însă, Arsenalul spulbera în vânt, odată cu cazanele care explodau,

munca și eforturile noastre de câteva zeci de ani! Un fluerat scurt, un fel de vaet, despică aerul nopții; apoi încă unul și sirena vui prelung și necurmat vreme îndelungată. Totul se sfârșise... Arsenalul era în flacări...

*

Ați văzut vreodată o armată învinsă fugind în dezordine? Nu cunosc spectacol mai trist și mai plin de durere. Nu voi uita nici odată pe acei soldați fără glorie cu uniformele rupte, cu fețele spăimântate, stăpâniți de teroare, fără arme, unii din ei cu caii de dârlogi, cu șleururile tăiate. Nenorocitele rămășițe ale armatei de la Argeș pe la noi au trecut. Li văd și acuma pe luptătorii noștri, așa cum i-am văzut atunci și cum desigur îi voi vedea și în ceasul de pe urmă...

Iată un soldat care își târle un picior. E un flăcău de la țară. Mantaua îi spânzură în bucăți. Arme... nu se văd. Fața e suptă și are paloarea morții, iar în ochii lui rătăciți, cetești că a văzut lucruri grozave. E trist ca însăși suferința. Mă apropiu de dânsul:

— N'a mers...

Mă privi posomorît și zise:

— De loc.

— Acuma Nemții vor veni aici...

— Nici Dumnezeu nu-i poate opri.

— De la noi au murit mulți?

— Ca muștele...

Și el izbucni: „Bine i-a făcut României! Așa i se cade!”

În fața desnădăjduirii lui am rămas fără cuvânt. „Bine i-a făcut României...” Era condamnarea spontană, fără meșteșug, naturală, a politicii noastre nebune, din partea unui om simplu, care simțise că încercasem lucruri absurde...

*

Dar șirurile nesfârșite ale fugarilor de prin sate, cine nu și le aduce aminte? Cară și căruțe încărcate cu tot

ce-au putut smulge din casele lor părăsite, trase de boi împărechiați cu cai — numai coaste — adăpostesc sub coviltiruri, bătrâni și femei neputincioase, tremurând de frig în șaofele lor, alături de copii înfășurați în plapome murdare, și de prunci, ținuți în brațe de mamele lor care se silesc să-i apere de umezeala rece a unui Noemvrie ploios. Aici le e toată gospodăria; în urma căruței, o juncă of-tigoasă sau o mârtoagă cu picioarele stricate... complectează această nouă bejănie.

Și convoiurile jalnice isvorăsc mereu de prin toate barierele, trec în șiruri nesfârșite îndemnând vitele care abia mai pot să se miște, se încrucișează pe ulițele capitalei, ducând cu ele amarul și desperarea bordeielor părăsite. Sub privirile crunte ale trecătorilor îngândurați, ele merg în neștire spre marginea orașului, unde a tăbărit fără scop această mulțime flămândă...

Iar pentru traiu, cei mai mulți... cer.

— De ce ați plecat, am întrebat pe un țăran care mergea pe lângă boi.

— Ne-a alungat primarul.

— Pentru ce?

Așa era ordinul.

— Și acum unde vă duceți?

Omul ridică ochii spre cer:

— Ne ducem și noi cu lumea...

În car, o femeie tristă, cu ochii plânși, sta nemișcată. Am întrebat-o ce are... Omul ei mi-a răspuns pentru dânsa:

— Ne-a murit copilul pe drum. L-am îngropat ca pe un câne. Ce să facem...

Și pe când aceste convoiuri de pe malul dunărean și dinspre munte intrau prin toate barierele în București, din Capitală, sute de trenuri — unele din ele sustrate Crucei Roșii — încărcate cu tot soiul de bagaje, mari și mărunte, ca să nu se piardă nimica, cu hrană multă și îmbelșugată, cu amici și amice ale tuturor celor puternici, se îndreaptă spre nenorocita Moldovă. Sute de automo-

bile — cele mai multe sustrate trebuințelor armatei — pline de domni și de dame înspăimântate, cu cutiile de pălării pe brațe, cu ofițeri pe capră, duc în goană nebună spre locuri crezute mai liniștite, pe acei care ne-au aruncat în dezastru... Iar în urma lor, vălvățiile satelor aprinse îi vestesc că pe acolo au trecut prietini lor — Rușii.

Pe calea Rahovei un spectacol nou oprește lumea pe stradă și o scoate prin ușile magazinelor. Dela Palatul Justiției și până dincolo de fabrica lui Bragadiru, sergenții de oraș, așezați la câți-va metri unul de altul, ocupă amândouă trotuarele, pe o parte și pe alta. Din distanță în distanță, un grup de comisari și inspectori polițieniști, cu hainele lor negre intrerup această uniformitate. E primirea. Totul s'a isprăvit! Bucureștii sunt un oraș deschis. Forturile și întăriturile noastre... degeaba le-am făcut. Sutele de milioane s'au cheltuit numai pentru ca tunurile din cupole să fie purtate când la munte, când la câmpie, ca pe urmă să cadă pradă de războiu. Jumătate de miliard degeaba s'a cheltuit. Acuma trebuie să sosească. Totul s'a sfârșit...

Mă apropii de un gardist:

— Ce este?

— Se deschide Camera.

Nu... desigur... nu vreau să văd. E prea dureros! Afară cerne ca prin sită. Am venit acasă și nu mai știu ce s'a întâmplat: am auzit însă că nu pe aici au intrat. Dar când, după amiază, pe la ceasurile două, am ieșit în oraș, gândindu-mă la soarta noastră nenorocită, când eram prin Lipscani, am ridicat ochii. Am rămas impletit! Iată-i...

...În sfârșit!...

Patru ulani, cu sulitele în sus, cu coifurile acoperite, cu caii plini de noroiu... În urma lor, o droaie de copii ce se mărește tot mai mult. Toți patru sunt tineri... unul din ei, cu obraz trandafiriu, ca de fecioară. Se uită

curioși... la oameni și la clădiri... și surâd. E zâmbetul triumfului. Sunt ei... învingătorii pământului!...

Și cum mă uitam aiurit, din adâncul pieptului un val cald mi-a năvălit în față, și ochii mi s'au umplut de lacrimi. Dacă ași fi fost singur, m'ași fi aruncat cu față la pământ. Ne-am prăpădit țara... Am pierdut România!...

Iar în vremea asta, pe calea, care până atunci fusese a Victoriei, intrau regimente după regimente, cu muzica în cap, îndreptându-se către Palatul regal de unde fugise veselie. Cu ranițele în spate, cu puștile de gât, sprijinindu-se în bastoane, ei străbat Bucureștii cântând cu glasuri bărbătești:

„Scumpă patrie, poți fi liniștită“...

IAȘII...

Am înaintea mea volumul de versuri al d-lui Vereea, intitulat „Iașii”. Ii sunt recunoscător pentru amintirile îndepărtate pe care mi le-a evocat cetirea lui. Dacă numele vre-unui oraș din țară poate servi ca titlu unei opere poetice, acela, desigur, nu poate fi decât Iașii. Poziția minunată a târgului între dealuri cu numiri vechi; trecutul său sbuciumat pe care-l cetești din clădiri și din ruine; fizionomia lui, care-i dă un aer de nobleță și care a atras atenția tuturor călătorilor, totul face ca acest oraș stingher să fie un izvor de dulce poezie și de duioasă melancolie....

Dar bucata cea mai reușită din volumul d-lui Vereea, începea mai frumos în revista în care a fost publicată întâiu, dacă nu mă înșel în „Viața literară” :

„Brâu de dèaluri tot mai poartă

„Bietul Iași, dar ce sublime

„Locuri din împrejurime

„Zac uitate de mulțime, —

Lume moartă!

Da, brâul verde îl mai poartă și astăzi, și cine nu l-a admirat? ... De câte ori, mai ales toamna, care în Moldova este de-o nesfârșită frumuseță, n'am rămas și eu pe gânduri, cu ochii la colinele îndepărtate ce se țin una de alta și formează ca o strajă de jur împrejurul orașului... Dacă vrei să te pătrunzi de farmecul lor,

urcă-te în deal, pe lângă biserica „Patruzeci de Sfinți“ și ești în acea stradă frumoasă, la capătul căreia Gheorghe Asachi își făcuse locuința „Pacea și al meu repaus“ dar nu te du până acolo, ci alege calea jumătate, de unde poți admira panorama Galatei, a Cetățuiei, a Buciumului și a Socolei. Iar dacă te vei lăsa mai înspre stânga, printre grădinile întinse, vei ajunge la marginea locului înalt, de unde începe o prăpastie adâncă, în care din vremuri străvechi și-au găsit adăpost mahalagii Țicăului. Dincolo de valea asta, apar dealurile Ciricului, ale Aroaneanului, și ale Șorogarilor, până departe, unde o moară de vânt își poartă agale aripile ca niște brațe de uriaș...

*

Pentru mine orașul acesta este mormântul unde mi-am îngropat toate amintirile copilăriei și ale tinereții. Parcă mă văd... Cine este omușorul care suie vârtos dealul deasupra Podului de Piatră? În spate poartă o geantă, legată cruciș și pășește voinicește... deși e plin de griji. Căci școala, cu rădăcinile ei amare, a început, și până să guste din fructele ei dulci, mai va încă mult. Il văd pe școlărașul mic suind și coborînd mereu, uneori cu ochii în lacrimi, alteori cu o durere mare în suflet, căci viața e grea pentru orice vârstă. Iar dealul pe lângă care trece z'lnic, i se pare un munte imens, măcar că mai târziu s'a conviș că nu-i de cât o meschină movilă. Apoi omușorul s'a făcut licean și o viață nouă a început pentru dânsul. Arcul Academiei, pe care oamenii, în impietatea lor, l-au dărmat ca pe ceva netrebnic, a fost marturul suferințelor tânărului colegian; căci zile întregi, de multe ori, săptămâni, nu-i era îngăduit să privească orașul lui drag, care-i apărea ca o Babilonie, decât prin ochiurile mici de sticlă, ce serviau drept podoabă acestei punți închise, aeriene. Pentrucă trebuind să se supue unor necesități, pe care în sburdălnicia vieții nu le pricepea, era captivul unul regim...

Iar mai târziu, când seva tinereții l-a făcut să întrevadă cele dintâi ramuri de mirt, tot aici a gustat și din amărăciunea durerii, care „fatal e legată de o mână de pământ”. De câte ori în nopțile cu lună n’am cercetat și eu toate locurile acele pe care le cântă poetul, și la **Vita longa**, în boschetele Copoului, și la **Rivalet**, în grădinile Voivodului Sturza, și la **Valea Adâncă**, pe lacul cel tănuit; ori pe cealaltă cale, la **Leagănul Fluturului**, la **Perjoaia**, la **Sprăvale-babă**. Sau, dacă vremea era de iarnă și drumul prea depărtat, **Eliseul**, **Bolta Rece** ori **Respect-General** îmi acordau o cuviincioasă ospitalitate. De câte ori n’am întârziat prin aceste locuri — nu de dragul vinului, pe care nu l-am iubit niciodată — ci pentru farmecul prieteniei, căreia i-am ridicat un altar încă din cea dintâiu adolescență și al cărei cult îl voi întreține cât voi zăbovi pe pământ.

*

Dar fiindcă suferința omenească era prea mare și vârsta prea generoasă, într’o bună zi burghezia căpătă un adversar mai mult. Familia mea deveni acum... plebea proletară. Și, pentru că lupta pe care o declarasem societății era o luptă pe față, iar adversarii trebuie să se cunoască, o pălărie cu bourii mari mă semnala lumii, de departe. Și când mă descoperiam, părul aducea tot mai mult cu șerpii din capul Meduzei. Ca să nu rămâie nici o îndoială că sunt un revoltat, pe stradă purtam un ciomag care și astăzi, când mă gândesc la dânsul, îmi impune respectul. Vrasăzică făceam și eu parte „din armata lui Gherea...”

A venit apoi maturitatea și cu dânsa s’au arătat și grijile vieții — adevăratele griji — care m’au silit să părăsesc acest oraș fermecător. Și iarăși parcă a fost ieri. Mă văd trist și plin de nostalgie, în trenul care mă ducea fără voie către un oraș din Moldova de jos. Eram sigur că nu voi putea trăi afară din târgul meu, unde cunoșteam fiecare piatră și unde fiecare casă îmi era un prietin. Și pe când trenul străbătea șesul Siretului, eu pierdeam

orice entuziasm pentru viață. Și totuși, de atunci au trecut douăzeci de ani și dacă până acuma vechiul municipiu n'a fost cu totul uitat, rana, de mult s'a cicatrizat...

Dar astăzi, ce au devenit Iași? Asupra acestui târg s'a abătut nenorocirea... o nenorocire cum n'a cunoscut alta, măcar că în trecutul lui se pot ceti pagini foarte dureroase. Mizeria neagră rânjește aici ca la dânsa acasă, iar moartea, ca un Proteu, încearcă sub mii de forme să răpue și pe cei care au văzut aici lumina și pe cei care s'au aruncat acuma asupra lui cu puterea unui blestem. Grădinile, frumoasele lui grădini, s'au prefăcut în latrine, iar vermina — o amintire reală pe care aliatul nostru, ne-a lăsat-o sub forma ei cea mai specifică — mișună aproape pretutindeni. De când guvernul nefast și-a luat aici reședința, un singur așezământ a înflorit: Cimitirul „Eternitatea”. Și zilele trec negre una după alta, iar mulțimea crucilor proaspete se revarsă tot mai mult înspre Valea Plângerii, măbind cetatea morților...

Dintre cunoscuți... dintre prietini, câți vor mai fi oare în viață?

Mai trăești tu, scumpă mamă, ori te-ai stâns de durere și suferință?...

IN MOLDOVA

Bariera grozavă de foc și de fier, care ne-a despărțit atâta vreme de Moldova, aproape a căzut: mulțămită armistițiului și păcii care se apropie, am putut să revăd Iașii. După un drum greu și scăpând dintr'o catastrofă de cale ferată, care a oprit brusc viața la câteva zeci de oameni, am izbutit să calc iarăși pământul în orașul în care mi-am petrecut cei mai frumoși ani ai tinereții. Iașii, pe care îi cunoșteam sub anumită înfățișare, orașul simplu, trist și melancolic, cu viața-i provincială, dar cu atmosfera intelectuală, care totdeauna i-a asigurat un loc aparte în rostul statului nostru, orașul care luneca încet și sigur pe povârnișul coboririi, acum nu-l mai recunoști! O mulțime imensă se revarsă în valuri și de la deal și de la vale pe toate străzile, centrale și mărginașe; o mulțime împetrițată de civili și militari, de toalete elegante și de culori bătătoare la ochi, alături de stofele cenușii; automobile trecând în goană și cașnioane militare făcând să se cutremure clădirile vechi, încrucișându-se pe străzile strâmte cu trăsuri luxoase ori cu căruțe trase de mârțoage cu picioarele stricate, totul face din Iași o nouă Babilonie. Și bucureșteni și bucureștence, figuri cunoscute ale Șoselei ori ale Căii Victoriei, dar care nici odată nu se văzuseră prin acest oraș nenorocit, contribuie să dea Iașilor o înfățișare și mai curioasă. Numai dealurile care-l înconjoară din toate părțile ca o sentinelă străveche dar prietenească, văzute de departe, sunt aceleași, căci de aproape

de sigur că și acolo mișună bucureșteni speriați care au consimțit, ca o jertfă adusă idealului național, să trăească înghesuiți în vre-e modestă căsuță, traiu care în orașul plăcerilor l-ar fi crezut cu neputință. Dar și patriotismul, oricât de puternic, obosește în cele din urmă: toți așteaptă ziua binecuvântată, când să poată lua îndărăt calea spre casă, punând stârșit unei pribegii pe care mulți o blestemă ca pe un lucru absurd și neînțeles...

Ce s'a petrecut în acest timp în vechia capitală a Moldovei, precum și în celelalte orașe din regiunea neocupată, greu ași putea să povestesc. Ajungea din când în când până la noi câte un crâmpeiu de adevăr, câte un amănunt căruia nu-i puteam da o explicație mulțămitoare, dar care pentru alții, în ordinea cunoscută a lucrurilor, părea foarte natural. Ajungeau la cunoștința noastră, făcând ocolul lumii, chiar fapte care ne umpleau de indignare și de revoltă. Tot ce se povestea însă aici și tot ce am scris noi în gazetă, despre cele petrecute în Moldova, sunt incidente de nimic față cu adevărata stare de lucruri. Socotesc că niciodată o tragedie mai înfiorătoare n'a stăpânit un colț de lume ca aceea care a învăluit țara în așa numita *retragere*, și care a bântuit Moldova în iarna anului 1917. Cele ce mi s'au povestit în Iași, mi-au umplut sufletul de groază și de oroare. Intreaga populație a trăit în spaimele morții. Pe lângă ravigiile făcute de epidemiile care își găsiseră un teren potrivit într-o lume istovită de foame și de suferință; pe lângă batjocurile, silniciile și crimele armatei rusești, care veniseră chipurile să ne aperse; pe lângă asprimea unei ierni cum nu s'a mai pomenit de mult în Moldova, guvernul trecut, de odioasă amintire, a deslănțuit o teroare care sunt sigur, n'a existat nicăieri, chiar în timpurile cele mai tulburi. Și pentru ca asociația rău-făcătoare să poată uza în siguranță de foloasele puterii, au dezarmat populația. Prin urmare, ori considerau poporul ca pe un dușman al lor,

ori se știau pe dâșii dușmanii poporului: căci această măsură nu se poate justifica prin nimic într'un teritoriu liniștit, liber și necucerit de străini.

*

Și pe când soldații se stângeau cu miile de tifos exantematic, iar pe front luptătorii erau hrăniți uneori cu terciu de mămăligă; pe când poliția lui Panaitescu și tribunalele marțiale umpleau închisorile cu nevinovați, iar spionii se plimbau nesupărați numai să fi fost îmbrăcați într'o uniformă rusească; pe când oamenii se culcau și se sculau în teroarea cea mai deșanțată, asociația răufăcătoare ducea un traiu cu toate bunătățile pământului și se deda la orgii cari amintiau pe cele neroniene. Iașii se transformase într'o Ninive unde o oligarhie coruptă pierduse orice noțiune morală. Putregaiul pe care războiul nostru l-a dat la iveală e cel puțin de zece ori mai mare decât înainte de catastrofă. Iar din nenorocirea care a lovit poporul, din foameea nepotolită a mulțimii, din drojdia înturilor afacerilor veroase, a ieșit astăzi la suprafață o nouă plutocrație, care prin instinct și prin interese s'a solidarizat cu clasele noastre suprapuse și care, fatal, va devenii apărătorul inflăcărat al vechei stări de lucruri. Deja cel mai îndrăzneți din ei vorbesc de armonia socială, de uitarea trecutului, de regenerarea țării făcută după rețeta lor; în sfârșit au pe buze toate sentimentele nobile pe care ei, pentru a ajunge aici, le-au călcat cu voluptate în picioare...

*

Dacă aici, în teritoriul ocupat, nu e momentul pentru a spune adevărul — în Moldova acest moment este și mai rău venit. Căci acești stâlpi ai ordinii sociale au principii în fața cărora sunt tari ca granitul. Iată pentru ce din orașul de unde eram deprins să mă întorc în totdeauna cu un spor de entuziasm pentru viață, în fața celor aflate, m'am întors trist și îndurerat. Țara aceasta

nu poate rămâne însă la discreția celei mai rele dintre oligarhiile cunoscute, care tratând poporul românesc ca pe un popor cucerit, n'a vărsat pentru a ajunge aici de cât vinuri scumpe și băuturi alcoolice. Țara noastră nu mai poate rămânea sub vechea stare de lucruri, iar o adevărată ordine de Stat trebuie introdusă de noi, pentru ca să nu fie făcută altfel, în afară de noi.

*

Am văzut pe d. Ionel Brătianu, marele vinovat. Oroarea ce am simțit trebuie să fi fost aceeași pe care o simțiau contemporanii când vedeau pe Torquemada, pe Ducele de Alba, ori pe Jeffreys, judecătorul. Drumul meu zilnic era pe lângă locuința lui, din strada Romană și, ori de câte ori treceam, nu puteam să nu mă gândesc că acolo stă omul tuturor nenorocirilor noastre. Iar gardistul de la poartă îmi făcea impresia că mai degrabă păzește un arestat, decât că apără intrarea unui fost demnitar. Sentimentele în care trăește însă d. Brătianu, le mărturisește noaptea lampa cu arc care, așezată în fața casei lui, luminează împrejurimile până la o mare distanță, pe când restul străzii este cufundat în întunec.

M'am întors de la Iași trist, dar cu dorința mai vie de cât oricând ca să contribuî și eu, cu slabele mele mijloace, la reinnoirea statului român. Această reinnoire trebuie începută cu judecarea fostului guvern. Altfel, va rămânea în țară o rană veșnic deschisă. Iată pentru ce voi cere mereu stabilirea responsabilităților. Voiu cere acest lucru în numele tuturilor văduvelor și al orfanilor, de care sunt pline satele și orașele noastre, în numele schilozilor, al copiilor morți și al tuturor acelor pe care o suferință atroce i-a făcut să-și blesteme ceasul vieții, și nu voiu osteni, până când dreptate completă nu se va face.

DIN BASARABIA...

În Chișinău am asistat la o ședință a Sfatului Țării. Mărturisesc că am avut o impresie atât de deosebită, în cât am eșit de acolo mic și umilit.

Ședințele Sfatului se țin în localul liceului. Ele au loc noaptea, de oarece ziua deputații se ocupă cu alte treburi. Am luat parte mai întâi la o consfătuire preliminară a blocului moldovenesc, o întrunire a majorităților, cum am zice în limbajul nostru parlamentar. Căci blocul moldovenesc, întrunind din totalul de 130 membri 70 de deputați, dispune în Sfat de majoritatea glasurilor. În fiecare seară, într'o ședință pregătitoare, care se ține în „Cabinetul blocului” deputații discută chestiunile dela ordinea zilei și iau hotărârile necesare, așa că în ședință publică ei știu ce au de făcut. În alt cabinet — ceva mai departe — fracțiunea țărănească, minoritatea cum am zice, discută și ea din punctul său de vedere.

*

Cabinetul Blocului este o odaie simplă, cu bănci de brad, iar înaintea lor e masa prezidențială. În sara asta prezidează Osoianu, un soldat. La mână se vede semnul că a fost rănit, iar pe piept îi strălucește crucea Sfântului Gheorghe. El conduce desbaterea cu tact și cu dibăcie și, măcar că fără multe forme, te face să crezi că ești într'o adunare matură. Din bloc fac parte soldați, mătrozii, țărani — unii din ei foarte tineri — orășeni, câțiva

surtucari. Se discută o chestiune financiară, în legătură cu armata care trebuie demobilizată. Lângă masa președintelui, rezemat de un părete, stă în picioare ofițerul Săcară, ajutorul ministrului de războiu. Cu toate că e tânăr — e numai sublocotenent — totuși pare om serios. Se discută greutatea plății și modalitatea ei. Deputații se ridică pe rând: vorbesc simplu, fără forme, puțin literar, unii chiar greoiu. O parte din ei sunt pentru ca plata să se facă îndată, alta e împotriva, aducând motivele necesare. Părerile sunt deci împărțite. Atunci ia cuvântul țaranul Minciună care pune chestia pe terenul adevărat. Solda trebuie plătită și încă îndată. El argumentează și judecățile lui au greutate. Adunarea admite. Pe un scaun, în fața băncilor, ceva mai depărtat de președinte, stă Stere. La sfârșit, în câteva cuvinte, el expune adunării oarecare chestiuni de drept public și constituțional, în legătură cu problema discutată. Deputații ascultă cu interes și primesc cu aplause vorbele prietenului lor. Apoi Stere face elogiul d-lui Zamfir Arbore, bătrânul luptător basarabean împotriva Rusiei țariste. Drept omagiu este propus să fie ales membru în Sfatul Țării. Odată cu el mai sunt propuși d-rul Cazacu și Sergiu Niță, vechi propagandiști pentru cauza basarabeană. Adunarea își arată sentimentele ei prin aplause sgomotoase, rămânând ca la ocazie hotărîrea asta să iee ființă.

După ce consfătuirea s'a terminat, deputații trec în sala de ședințe plenare. Sala aceasta este mare, fără nici o podoabă — afară poate de potriveala becurilor electrice pe tavan. Improvizarea ei se vede și după îngheșueala băncilor și după locul tribunii, așezată cam incomod. Deputații se adună: și din blocul moldovenesc și din fracțiunea țărănească și din grupul naționalităților. Țărani și soldați, unii din ei în cârje, orașeni — mai numeroși aici decât în cealaltă consfătuire — chiar câte-va re-

dingote și haine negre. Apare și o femeie: e d-na Dr. Alistar. Prezidează Halipa. El cetește telegramele venite din țară cu ocazia unirii și cetirea lor e primită cu aplauze furtunoase. Se intră apoi în ordinea zilei — dar discuțiile se fac aici în rusește și nu mai înțeleg despre ce este vorba. Din când în când se ridică însă câte un neaoș moldovan, care poartă un nume străvechiu și, în graiul nostru cunoscut, vorbește cinstit și răspicat. Deputații cer cuvântul din toate părțile: și de la fund, și de la mijloc și de la capăt, iar Erhan vine de patru-cinci ori la tribună. Unii din ei spun numai puține cuvinte, fără nici o formă, dar fiecare ține să contribuie la luminarea chestiunii.

*

În fundul sălii, pe bănci de lemn separate, publicul stă și ascultă în tăcere desbaterile adunării. Acolo, într'un ungher, stam și eu, deputat din patria-mamă, și mă gândiam cu tristeță la unele lucruri. Vedeam întrunirile majorităților noastre și asemănându-le cu cele văzute, simțiam cum tristeță îmi învăluie tot mai mult sufletul. Ele se petreceau la noi aproape toate la fel. Pentru chestiuni generale, de interes obștesc, mai nu țin minte să fi avut loc vreuna. Ah, ce tristă stereotipie! Venia șeful, șeful necontestat, și ținea un discurs. Ce spunea? Vorbia de conștiință, de datorie și făcea apel la disciplină. Se ridica apoi președintele, inevitabilul domn Ferêchide, care în numele nostru, lua angajamentele dorite și dădea asigurări de cumintenie. De multe ori, unii dintre noi eram indignați de procedeul acesta care se repeta mereu, fără altă variantă. Dar lipsa de viață reală, atmosfera artificială a activității noastre parlamentare, ne ținea nemișcați pe băncile amfiteatrului. Și când îmi amintesc cu ce entuziasm am intrat în parlament!

*

Era după răscoalele țărănești din 1907, când guvernul

liberal făcuse represiunea, nu ca un aspru judecător care pedepsește fără milă, ci ca un chirurg, nevoit să facă o operație dureroasă. Așa se spunea atunci; căci după represiune, trebuiau să aibă loc reformele binefăcătoare care să justifice vărsarea de sânge și care aveau să aducă pacea și armonia socială.

Dar aceste reforme, vai, n'au mai venit nici odată. Din acordul partidelor a rezultat pentru țărănime neantul! Ba să fiu drept. Talpa țării s'a ales atunci cu ceva real: înmulțirea jandarmilor rurali, singura operă pozitivă de guvernământ care rămâne după d. Ionel Brătianu.

În Camera din 1907 intrasem și eu. Se discuta chestia agrară și voiam să-mi spun cuvântul. Mă inscrisesem printre vorbitori și, nerăbdător, așteptam să-mi vie rândul. Dar în ajun, când trebuia să vorbesc, d. Vintilă Brătianu mă luă de braț. A te lua de braț d. Vintilă Brătianu, constituia un ritual în procedeele parlamentare, după care urma renunțarea la un discurs ori la o interpelare. Natural, am renunțat și eu, dar o descurajare m'a cuprins chiar dela început. Mai târziu, când am văzut miniștri care amenințau cu demisiunea dacă li se va amenda legea; deputați care își înghițeau discursurile și interpelările; când activitatea reală și interesul pentru o legiuire conștientă se îndepărtau prin „nu vrea Ionel“ „se supără Stelian“, „a hotărît Vintilă“; când am văzut că bugetele treceau totdeauna fără discuție, am înțeles atunci toată inanitatea lucrului și mi-am dat samă că răul nu este numai la suprafață, ci provine dintr'o cauză adâncă și organică, pentru îndepărtarea căreia se cereau transformări radicale.

Și pe când deputații Statului Țării veniau la tribună și spuneau uneori numai câteva cuvinte, eu mă gândiam la altă formă goală din uzanțele noastre parlamentare, la *debutul* nostru. Debutul! Pentru ca să fii un deputat respectat, trebuia ca, într'o chestiune generală să ții un mare discurs, în care de obicei spunea multe prostii, ca să îndrăznești mai apoi să spui și câteva cuvinte de bun simț la vreo

lege specială. Și fiindcă mulți dintre deputați aveau oroare de acest moment periculos, debutul nu avea loeniciodată, iar reprezentanții națiunii se mărginiau să bată din palme toată viața lor...

Dar alcătuirea biurourilor și a diverselor comisiuni parlamentare! Totdeauna mă întrebam, cu adevărată uimire, cine dresa acele liste lungi de delegați, care la momentul potrivit, apăreau de unde-va ca un „deus ex machina“! Mi s'a spus că d. Vintilă Brătianu era magistrul orânduitor. N'am controlat lucrul. Dar dacă ar trebui să dăm un nume oficinii unde se pregătia acest *cursus honorum*, unul mai bun decât *oculta*, n'ar putea fi găsit...

De pe banca mea mă gândiam cu tristeță la toate aceste manifestări trecute și poate, fără voie, măriam deosebirea cu ceea ce vedeam. Discursurile frumoase lipsiau aici, dar în schimb era însuflețire și în fiecare cuvântare tremura viața adevărată. Și când mă uitam la această mulțime eșită dintr'o revoluție; când mă gândiam că cei mai mulți din ei au trăit într'o complectă ignoranță în ce privește afacerile publice; când vedeam interesul cu care acești oameni simpli se ocupau de trebile obștești; când mi-am dat sama că provincia aceasta pe care o credeam înstrăinată, face acum parte din România, atunci am înțeles că mântuirea noastră va veni de aici, dar am înțeles de asemenea și pentru ce, scumpă Basarabie, o parte din oligarhie se ridică și astăzi împotriva ta!

DIN IAȘI...

Curioși oameni sunt și leșenii! Vorbesc bine înțeles nu de locuitorii aborigeni ai străvechiului municipiu, ci de acei care și-au însușit acest nume în chip silnic și cu totul vremelnice și pe care surprinderile idealului național i-au făcut să-și părăsească așezările lor comode, de pe țăr-murile Dâmboviței, pentru niște odăițe strâmte și meschine pe malul Bahluiului. Aduși aici de frică, de sfânta frică, acest sentiment trebuie să fi fost foarte puternic, dacă nici până astăzi, ei nu și-au venit în fire. Zadarnic li s'au spus adevărul; zadarnic a trecut vremea un an și jumătate: sentimentele cu care au fugit din București alcătuesc încă și acuma tonalitatea lor sufletească. De aceea, când vre-un locuitor din teritoriul ocupat își face apariția în vechea capitală a Moldovei, musafirii nepoftiți ai Iașilor se uită la el ca la un exemplar ciudat, aproape ca la un fenomen monstruos. Iar în manifestările lor, parcă s'au sfătuit: aceleași vorbe, ba chiar aceleași gesturi...

*

Redau un specimen de dialog cu unul din grupa de mai sus. Întâiu, semne de bucurie pentru întâlnirea neașteptată, apoi, uitându-se cu atenție la figura mea:

- Ești slab...
- Se poate.
- Și cam palid.
- De oboseală...

El uitându-se la obrazul meu, în reflexul luminii :

— Da, da... ești galben... foarte galben.

— Intr'adevăr... mi se pare că nu mă simt tocmai bine.

— Și te văd cam prost îmbrăcat.

— Ca totdeauna...

— A! nu, nu! Din contra... Vrasăzică ați dus-o rău...

— Dacă zici dumneata...

Dar n'apuc bine să mă despart de convorbitorul meu și mă oprește altul, din a doua categorie.

Urmează iarăși semne de mulțămire, apoi :

— A, dar știi că ești gras ?

— Se poate.

Uitându-se la obrazul meu, în reflexul luminii :

— Da, da... și încă gras bine...

— Intr'adevăr... nu mă simt rău.

— Și... te văd bine îmbrăcat.

— Ca de obicei.

— Ași, de unde ? Chiar galant...

— Doar am venit în orașul meu.

Apoi amicul, scoborînd privirea spre picioare :

— Și uite... uite... și ghetе. Sunt cu tălpile de lemn ?

— Nu... privește ! (Aici ridic un picior).

— Intr'adevăr... ciudat, vasăzică n'ați dus-o rău ?

— Nu prea...

— Atunci... foarte bine !

N'apuc să fac câțiva pași, și altul, din nou :

— Ești slab...

Și așa mai departe...

*

Atitudinea mea față de *dezastrofili* (cuvântul nu-i al meu) e înțeleasă de la sine. Ori care au fost înainte legăturile mele cu dâșii, astăzi nu-i văd, nu-i cunosc. E vorba bine înțeles de antantiștii de marcă și mai ales de acei care au împins țara la ruină știind că numai așa își fac afacerile lor particulare. Asupra acestui lucru nu m'am gândit mai înainte, dar la Iași, când mi-a apărut

în fața primul patriot de proveniență rusească, atitudinea mea a urmat în chip cu totul spontan. Datoresc cel puțin atâta manifestație cetățenească pentru niște oameni care, prin politica lor interesată, au ingenunchiat o țară și au sângerat un popor. Unul din ei, un statornic client al d-lui Brătianu, mă vede. Trece strada, exprimându-și oare care bucurie. Dar imediat se convinge că n'are de loc pentru ce să se veselească. A doua zi, când ne-am întâlnit din nou, am trecut unul pe lângă altul ca doi necunoscuți...

*

S'a spus de multe ori că Românii nu sunt în stare să facă o revoluție. Nu este adevărat. Oligarhii de la Iași au conspirat în taină și au făcut o teribilă revoluție. Ea a fost începută la București, dar nevoiți de aici să-și ia iute tălpășița, punctul ei culminant numai Iașii l-au vazut. Mai întâiu au adus o armată străină în țară, cu care au crezut că-și vor face trebile de minune. Aici însă s'au înșelat. Numai aici. Totuși, au isbit să puie mână pe Moldova. Și după ce cu ajutorul tovarășilor lor, au dezarmat populația, i-au strigat: „Mânile în sus!“. Atunci i-au luat cu ușurință pâinea, carnea, vinul, zahărul, spunându-i, făcându-și din ochi: „Le trimetem pe front pentru copiii voștri“. Dar copiilor noștri le-au dat pe front scoverzi de mămăligă amestecată cu terciu, iar carnea, vinul, untul, și celelalte le-au mâncat ei ori le-au vândut prin mijlocitori aceleeași populații, cu prețuri însuțite însă. Apoi oligarhii au făcut cunoscut mulțimei înspăimântate: „Cine îndrăznește să cârtească împotriva noastră, va fi împușcat“. Și de la Dorohoiu până la Focșani, au stabilit 32 de tribunale marțiale, care judecau, închideau și împușcau. Ne mai protestând nimeni, au pus mâna pe bugetul statului și l-au împărțit între dânșii. Dar banii s'au isprăvit iute și atunci au împrumutat cu nemiluita, cu camătă mare. Fiind siguri că teroarea produce efectul dorit, s'au pus pe chefuri sardanapalice. Cu cât jos su-

ferința era mai mare, cu cât moartea sub formele cele mai hâde secera tot mai multe vieți omenești, cu atâta veselia lor se schimba în orgii, care amintiau timpurile de decădere antică. Iar poporul, când vedea pe vre-un oligarh cu fața rubicondă a lui Vitellius, tremura de frică. Dar de la Siret veniau din când în când svonuri neliniștitoare. O parte din ei, cei mai imbecili, au rupt-o la fugă, uitându-se mereu înapoi. Cu geamantanele pline de cecuri și de bilete de bancă au fugit voinicește, până au ajuns unii la Paris, alții la Londra, alții prin alte locuri necunoscute. Iar de aici, ca să arate că-s patrioți, au dat o telegramă soldaților din Moldova: „Muriți până la unul!” Dar și ceilalți, rămași pe loc, au început să se gândească, că n'ar fi rău să-și mute veselia într'o regiune mai sigură, căci noaptea visau apă mare și asta însemna... Siretul. Atunci s'au gândit la Mesopotamia, pe unde curge Fison, Gihon, Tigru și Eufrat. Fiindcă banii erau pe sfârșit și drumul cam lung, s'au rugat iarăși de cămătari. Un miliard, două... trei... n'au mai ținut socoteală. De plătit, vor plăti alții... Până atunci... în Mesopotamia!.. Iar ca să fie siguri pe drum... armată înainte, armată îndărăt...

*

Și acuma, stau de multe ori și mă întreb: cum vom putea să-i aducem pe acești revoluționari la simțul realității?...

Prin ce mijloace?

O, Marat, Marat, mare om ai fost! Abia acum încep să înțeleg cuvântul tău...

CAP. V

TABLA DE MATERII

CUPRINSUL

CAP. I

PĂRERI ȘI REPLICI

	<u>Pagina</u>
Vremuri nouă	7
Politica mulțimii	12
Citația	15
Omul funest	24
Nu e momentul...	27
Alsacia-Lorena	18

CAP. II

PENTRU CE AM INTRAT IN RĂSBOIU

Atotputernicia marelui sfetnic nu scutește de răspundere pe sfetnicii mici	43
Politica afacerilor a determinat politica dezastrului	49
Când a angajat d. Brătianu țara	55
Tăria și slăbiciunea d-lui Brătianu	62

CAP. III

TRAGEDIA ROMÂNIEI

Rățiunea istorică	69
Greșala	74
Posibilități pierdute	79
Cum se apără guvernul	84
Datoria noastră	89

CAP. IV

O POLEMICĂ

Pagina

«Pentru «neam»?»

I. —	<i>O broșură anonimă apără acțiunea fostului guvern. Tăgăduirea evidenții constituie sistemul</i>	95
II. —	<i>Anonimul scriitor din Iași discută problemele ca și când România ar fi câștigat războiul</i>	98
III. —	<i>România a intrat în Quadruplă pe garanții copilărești. Armata a intrat în luptă fără mitraliere, fără tunuri și fără aeroplane</i>	102
IV. —	<i>Basarabia a fost deșteptată la viață prin acțiunea fostului guvern, afirmă anonimul scriitor. Basarabia a fost vândută pentru a doua oară, afirmăm noi</i>	107

CAP. V

IMPRESII

Semne bune	115
In București	117
Iași	122
In Moldova	126
Din Basarabia	130
Din Iași	135

